

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ШТЕБА РОМАН ЮРІЙОВИЧ

УДК 351.86:323

**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

25.00.02 – механізми державного управління

Галузь науки: Державне управління

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата наук
з державного управління

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ Р.Ю. Штеба

Науковий керівник: МАЙСТРО Сергій Вікторович,
доктор наук з державного управління, професор

Харків – 2022

АНОТАЦІЯ

Штеба Р.Ю. «Державна політика у сфері забезпечення національної безпеки України». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. Національний університет цивільного захисту України. Харків, 2022.

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення конкретного науково-прикладного завдання, що полягає в обґрунтуванні напрямів удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України.

Розглянуто сучасний стан наукових досліджень та систематизовано теоретико-методичні підходи щодо ролі держави у забезпеченні національної безпеки, визначено сутність державної політики у сфері забезпечення національної безпеки та виокремлено механізми її формування та реалізації, уточнено сутнісні характеристики категорій «державна політика у сфері забезпечення національної безпеки», «механізм формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки», виявлено особливості формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в зарубіжних країнах.

Виокремлено політичний, правовий, економічний та інформаційний механізми формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки.

Зазначено, що політичний механізм формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки передбачає:

необхідність врахування питань забезпечення національної безпеки при розробці, прийнятті та реалізації будь-яких політичних рішень, а також при аналізі та оцінці результатів і наслідків цих політичних рішень; координацію прийняття публічно-політичних рішень на різних рівнях: органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадами, підприємцями, громадськими організаціями щодо всіх напрямів забезпечення національної безпеки.

Доведено, що правовий механізм формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки формує систему законодавчих та нормативно-правових актів держави за допомогою якої забезпечується стійкий розвиток країни, в тому числі шляхом гармонізації українського законодавства у сфері національної безпеки із міжнародним законодавством, що дозволяє сформувати систему забезпечення національної безпеки та надати їй чіткості, узгодженості, функціональної правової рухливості.

Визначено, що економічний механізм формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки є сукупністю передбачених законодавством фінансово-економічних стимулів, важелів та інструментів за допомогою яких забезпечується (або має забезпечуватися) стійкий соціально-економічний розвиток країни та розвиток інших сфер та секторів національної безпеки за рахунок визначених законодавством джерел: коштів бюджетів різних рівнів, коштів юридичних та фізичних осіб, іноземних джерел, кредитних ресурсів фінансових установ тощо.

З'ясовано, що інформаційний механізм є важливою передумовою формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки через інформаційну та моніторингову складові шляхом проведення роз'яснювальної роботи, інтерактивного діалогу, нарад, тренінгів, презентаційних заходів, брифінгів, створення комунікаційних майданчиків зарубіжних і українських експертів з безпекових питань, публікації звітів та оприлюднення прогнозів та очікувань щодо стану

національної безпеки країни та напрямів трансформації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки.

Встановлено, що в розвинутих країнах державна політика у сфері забезпечення національної безпеки формується та реалізується через розуміння поняття «національна безпека», як комплексного багатогранного явища, яке необхідно розглядати системно, а саме: в просторі, як складову міжнародної безпеки в контексті безпеки в межах кордонів держави; в межах національних інтересів населення держави, як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз; в контексті існуючих військових загроз, як стан країни, при якому їй не загрожує небезпека війни або інших посягань на суверенний розвиток; в контексті забезпечення суверенітету держави, як стан країни, при якому забезпечується її територіальна цілісність і можливість бути самостійним суб'єктом міжнародних відносин.

Охарактеризовано досягнутий рівень національної безпеки в Україні за визначеними напрямками, який свідчить про недостатню результативність державної політики у зазначеній сфері через: триваючу російську військову агресію та тимчасову окупацію східних та південних територій країни; невизначеність перспектив та недостатність стимулів подальшого розвитку економіки; значний рівень захворюваності та смертності від пандемії COVID-19; невирішеність демографічних, соціальних та екологічних проблем. Позитивними зрушеннями, які свідчать про підвищення результативності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України є: ефективне здійснення збройного опору російській військовій агресії, в тому числі завдячуючи потужній військовій та фінансовій підтримці країн-партнерів та міжнародних організацій; активізація процесів у питаннях європейської та євроатлантичної інтеграції країни; активне законодавче реформування у сфері забезпечення національної безпеки за політичним, військовим та економічним напрямками, що сприятиме підвищенню рівня національної безпеки України.

З'ясовано, що державна політика у сфері забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах є недостатньо результативною за такими напрямками: забезпечення суверенітету України, її територіальної цілісності, недоторканності державного кордону; дотримання прав і свобод людини і громадянина; демократичність та верховенство права; забезпечення конкурентоспроможності національної економіки; створення безпечних умов життєдіяльності суспільства, збереження та розвиток його духовних і культурних цінностей; захист навколишнього природного середовища.

Обґрунтовано концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України та визначено шляхи її трансформації через процеси європейської та євроатлантичної інтеграції України в умовах запровадженого воєнного стану в країні через російську військову агресію.

Запропоновано напрями удосконалення державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України за виокремленими механізмами: політичним, правовим, економічним, інформаційним, в межах яких доцільно розробляти та впроваджувати інструменти вирішення існуючих проблем і суперечностей у сфері національної безпеки України.

Науково-практичне значення одержаних результатів полягає в узагальненні та доповненні існуючих знань, теоретико-методичних підходів щодо обґрунтування напрямів удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України. Теоретичні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані в практичній діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування для подальшого удосконалення державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України, в тому числі на регіональному та місцевому рівнях.

Ключові слова: державне управління, механізми державного управління, державна політика, національна безпека, механізми формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки.

ANNOTATION

Shteba R. «State policy in the sphere of ensuring national security of Ukraine». – Qualifying scientific labor as the manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of sciences of public administration specialty 25.00.02 – Mechanisms of Public Administration. – National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv, 2022.

In the dissertation work, a theoretical generalization is made and a solution to a specific scientific and applied task is proposed, which consists in identifying directions for improving mechanisms for the formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring the national security of Ukraine.

The current state of scientific research is considered and theoretical and methodological approaches to the role of the state in ensuring national security are systematized, the essence of state policy in the sphere of ensuring national security is determined and the mechanisms of its formation and implementation are singled out, the essential characteristics of the categories "state policy in the sphere of ensuring national security", "mechanism of formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring national security" are specified, features of the formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring national security in foreign countries are revealed.

The political, legal, economic and informational mechanisms of formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring national security are singled out.

It is noted that the political mechanism for the formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring national security provides for: the need to take into account the issues of ensuring national security when developing, adopting and implementing any political decisions, as well as when analyzing and evaluating the results and consequences of these political decisions; coordination of public and political decision-making at different levels: by state

authorities, local self-government bodies, communities, entrepreneurs, public organizations regarding all areas of ensuring national security.

It has been proven that the legal mechanism for the formation and implementation of state policy in the field of ensuring national security forms a system of legislative and regulatory acts of the state, which ensures the sustainable development of the country, including through the harmonization of Ukrainian legislation in the sphere of national security with international legislation, which allows to form system of ensuring national security and provide it with clarity, consistency, and functional legal mobility.

It was determined that the economic mechanism for the formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring national security is a set of financial and economic incentives, levers and tools provided by legislation, which ensure (or should ensure) sustainable socio-economic development of the country and the development of other spheres and sectors of national security at the expense of sources determined by legislation: budget funds of various levels, funds of legal entities and individuals, foreign sources, credit resources of financial institutions, etc.

It was found that the information mechanism is an important prerequisite for the formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring national security through the information and monitoring component by conducting explanatory work, interactive dialogue, meetings, trainings, presentation events, briefings, creating communication platforms of foreign and Ukrainian experts on security issues, publication of reports and publication of forecasts and expectations regarding the state of national security of the country and directions of transformation of state policy in the sphere of ensuring national security.

It has been established that in developed countries, state policy in the sphere of ensuring national security is formed and implemented through the understanding of the concept of "national security" as a complex multifaceted phenomenon that must be considered systematically, namely: in space, as a component of international security in the context of border security states; within the national

interests of the population of the state, as a state of protection of the vital interests of the individual and society from internal and external threats; in the context of existing military threats, as a state of the country in which it is not threatened by the danger of war or other encroachments on sovereign development; in the context of ensuring the sovereignty of the state, as a state of the country in which its territorial integrity is ensured and the possibility of being an independent subject of international relations.

The achieved level of national security in Ukraine in certain directions is characterized, which indicates insufficient effectiveness of state policy in the specified area due to: ongoing Russian military aggression and temporary occupation of the eastern and southern territories of the country; uncertainty of prospects and insufficient incentives for further development of the economy; a significant level of morbidity and mortality from the COVID-19 pandemic; unresolved demographic, social and environmental problems. Positive developments that indicate an increase in the effectiveness of state policy in the sphere of ensuring Ukraine's national security are: effective implementation of armed resistance to Russian military aggression, including thanks to the powerful military and financial support of partner countries and international organizations; intensification of processes in matters of European and Euro-Atlantic integration of the country; active legislative reform in the sphere of ensuring national security in political, military and economic directions, which will contribute to increasing the level of national security of Ukraine.

It was found that the state policy in the sphere of ensuring the national security of Ukraine in modern conditions is insufficiently effective in the following directions: ensuring the sovereignty of Ukraine, its territorial integrity, the inviolability of the state border; observance of human and citizen rights and freedoms; democracy and rule of law; ensuring the competitiveness of the national economy; creation of safe conditions for the life of society, preservation and development of its spiritual and cultural values; protection of the natural environment.

The conceptual principles of the strategy for the formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring Ukraine's national security are substantiated, and the ways of its transformation through the processes of European and Euro-Atlantic integration of Ukraine in the conditions of martial law introduced in the country due to Russian military aggression are determined.

Directions for improving the state policy in the sphere of ensuring the national security of Ukraine are proposed according to specific mechanisms: political, legal, economic, informational, within which it is expedient to develop and implement tools for solving existing problems and contradictions in the sphere of national security of Ukraine.

The scientific and practical significance of the obtained results lies in the generalization and addition of existing knowledge, theoretical and methodological approaches to understanding directions for improving mechanisms for the formation and implementation of state policy in the sphere of ensuring the national security of Ukraine. Theoretical provisions, conclusions and proposals can be used in the practical activities of state authorities and local self-government for further improvement of state policy in the sphere of ensuring national security of Ukraine, including at the regional and local levels.

Key words: public administration, mechanisms of public administration, state policy, national security, mechanisms of formation and implementation of state policy in the sphere of national security.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях:

1. Штеба Р.Ю. Напрями удосконалення державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в умовах європейської інтеграції України. Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2018. Вип. 2 (9). С. 538-544. (Серія «Державне

управління»).

2. Штеба Р.Ю. Теоретичні засади державної політики у сфері забезпечення національної безпеки. Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2019. Вип. 1 (10). С. 415-422. (Серія «Державне управління»).

3. Штеба Р.Ю. Оцінка результативності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах. Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2020. Вип. 2 (13). С. 640-651.

4. Штеба Р.Ю. Проблеми та суперечності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України. Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2021. Вип. 1 (14). С. 388-395. (Серія «Державне управління»).

5. Штеба Р.Ю. Концептуальні засади державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в зарубіжних країнах. Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2021. Вип. 2 (15). С. 61-69.

Статті в закордонних наукових виданнях за фахом:

6. Shteba R. Features of the system of formation and implementation of state policy in the sphere of national security of Ukraine. East Journal of Security Studies. Vol 3 (2018). С. 315-325. URL.: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/13752/1/SHTEBAR_%20EAST_2018.pdf.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Штеба Р.Ю. Сучасні тенденції міжнародного співробітництва у сфері забезпечення національної безпеки України // Лідери ХХІ століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних

технологій: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції 28-29 жовтня 2021 р. / За заг. ред. Романовського О.Г., Х.: НТУ «ХПІ», 2021. С. 99-101.

8. Штеба Р.Ю. Сучасні освітні інформаційно-комунікаційні технології в контексті забезпечення національної безпеки України // Тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення у організаційно-методологічному забезпеченні підготовки фахівців : збірник наукових праць за матеріалами наукової інтернет-конференції з проблем вищої освіти і науки (18 листопада 2021 р.). Харків, ХНАДУ, 2021. С. 181-182.

9. Штеба Р.Ю. Особливості формування та забезпечення національної безпеки як основи зміцнення економіки України в умовах глобалізації // Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. молодих учених та студентів (м. Умань, 18 листоп. 2021 р.) / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Навч.-наук. ін-т економіки та бізнес-освіти [та ін.] ; [голов. ред. Слатвінський М. А. ; редкол.: Корнієнко Т. О., Чвертко Л. А., Бержанір І. А. [та ін.]. Умань: ВПЦ «Візаві», 2021. С 419-421.

10. Штеба Р.Ю. Територіальна оборона як важлива складова забезпечення національної безпеки України на регіональному та місцевому рівнях // Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи: збірник матеріалів 12-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції 7 грудня 2021 р. / за наук. ред. проф. Ю.М. Бардачова, І.П. Лопушинського, Р.М. Плюща. Херсон: ХНТУ, 2021. С. 209-211.

11. Штеба Р.Ю. Необхідність вдосконалення державного моніторингу стану національної безпеки // Публічне управління: освіта, наука, практика : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 18 березня 2022 р. / за заг. ред. В. П. Садкового. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2022. С. 53-55.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	24
1.1. Національна безпека як об'єкт державної політики.....	24
1.2. Теоретичні основи механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки.....	42
1.3. Особливості формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в зарубіжних країнах.....	58
Висновки до першого розділу.....	77
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	79
2.1. Сучасний рівень національної безпеки України як об'єкту державної політики.....	79
2.2. Результативність механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України.....	99
2.3. Проблеми і суперечності формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України.....	120
Висновки до другого розділу.....	138
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	141
3.1. Концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України...	141
3.2. Шляхи трансформації державної політики у сфері забезпечення	

національної безпеки в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України.....	157
3.3. Напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України...	179
Висновки до третього розділу.....	201
ВИСНОВКИ.....	205
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	211
ДОДАТКИ.....	234

ВСТУП

Актуальність теми. Сталий розвиток держави та суспільства можливий лише за умов, коли вони перебувають у стані безпеки. Тому забезпечення національної безпеки є найважливішою передумовою належного функціонування та розвитку особистості, суспільства та держави. Нові загрози українському суспільству та державі висувають принципово інші вимоги до системи забезпечення національної безпеки, яка повинна мати властивість не тільки швидкого реагування на загрози, що виникають, але і потенціал для їх запобігання. Адже національна безпека пов'язана із забезпеченням життєздатності держави, її збереженням як певної культурно-історичної цінності, захистом суверенітету.

Згідно Конституції України, захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Окрім того, Цілі сталого розвитку України на період до 2030 р. передбачають забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку країни.

В сучасних умовах перед Україною постають нові політичні, військові, економічні, соціальні, гуманітарні, демографічні, екологічні та інші виклики, пов'язані з російською військовою агресією та запровадженням воєнного стану в країні, що вимагає формування та реалізації відповідної державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України.

На жаль, сучасна державна політика у сфері забезпечення національної безпеки України не завжди відповідає існуючим викликам та стримує вирішення проблем та суперечностей у зазначеній сфері. Це вимагає

подальшого удосконалення існуючих механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України.

Теоретико-методологічними та практичними аспектами публічного управління та адміністрування займалися такі вчені, як: М. Ажажа, О. Амосов, Л. Антонова, В. Бакуменко, М. Білинська, С. Вавренюк, К. Ващенко, Л. Грень, О. Дацій, А. Дегтяр, І. Драган, Ю. Древаль, В. Воротін, О. Крюков, Н. Леоненко, В. Ковальчук, М. Латинін, І. Лопушинський, В. Мороз, І. Парубчак, П. Покатаєв, О. Поступна, А. Ромін, В. Садковий, В. Сиченко, В. Стрельцов, Е. Щепанський та інші.

Питаннями особливостей формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки займалися такі вчені, як: В. Абрамов, С. Бєлай, О. Білорус, О. Бодрук, В. Горбулін, С. Домбровська, А. Єрмолаєв, Я. Жаліло, А. Качинський, К. Кононенко, В. Копанчук, О. Копанчук, В. Ліпкан, Д. Лук'яненко, С. Майстро, Ю. Онищенко, О. Орлов, Б. Парахонський, О. Резнікова, В. Семенченко, Г. Ситник, В. Смолянюк, В. Степанов, Ю. Сурмін, В. Франчук, Г. Яворська та інші.

Однак чимало теоретичних та практичних питань стосовно розв'язання існуючих проблем та визначення напрямів удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України залишаються недостатньо дослідженими. Тому потреба у теоретичному, методичному і практичному вирішенні окреслених завдань, пов'язаних з проблемою забезпечення національної безпеки та її впливом на державний та суспільний розвиток, підтверджує актуальність роботи, наукову новизну, зумовлює мету, завдання, предмет і об'єкт дослідження, апробацію і практичне впровадження результатів дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в навчально-науково-виробничому центрі Національного університету цивільного захисту України в межах науково-дослідної роботи «Розробка механізмів державного управління соціально-економічною сферою та її галузями в контексті забезпечення безпеки

українського суспільства» (ДР № 0118U001007). Внесок здобувача полягає в обґрунтуванні концептуальних підходів та визначені напрямів удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій щодо напрямів удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України.

Для досягнення мети визначені такі *завдання*:

- узагальнити теоретико-методичні підходи до визначення сутності та змісту механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки;
- виявити особливості формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в зарубіжних країнах;
- охарактеризувати сучасний рівень національної безпеки та визначити результативність механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України;
- з'ясувати проблеми і суперечності формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України;
- обґрунтувати концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України;
- окреслити шляхи трансформації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України;
- визначити напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України.

Об'єктом дослідження є державна політика у сфері забезпечення національної безпеки.

Предметом дослідження є механізми формування і реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України.

Методи дослідження. Теоретичну та методичну основу дисертаційного дослідження складають фундаментальні положення теорії публічного управління та адміністрування, гуманітарних та соціальних наук, наукові праці українських та зарубіжних вчених з питань формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки.

Дисертаційне дослідження ґрунтується на використанні *системного підходу*, який полягає в комплексному дослідженні державної політики у сфері забезпечення національної безпеки. Крім того, у роботі застосовувались методи, які використовуються як на емпіричному, так і теоретичному рівнях, а саме: *логіко-семантичний* – для поглиблення понятійного апарату та визначення сутності та змісту державної політики у сфері забезпечення національної безпеки; *порівняльного аналізу* – для дослідження методичних підходів, концепцій, розробок і пропозицій провідних українських та зарубіжних вчених та виявлення закономірностей, відмінностей, особливостей, спільних характеристик державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в зарубіжних країнах; *системно-аналітичний* – для аналізу законодавчих актів та інших нормативних документів щодо особливостей формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України; *логічного моделювання та конструювання* – для класифікації чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, що впливають на формування та реалізацію державної політики у сфері забезпечення національної безпеки; *статистичні* – для виявлення темпів змін окремих показників, ступеня їх впливу на рівень забезпечення національної безпеки України; *аналізу та синтезу* – для оцінки результативності механізмів формування і реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України; *спостереження та теоретичного узагальнення* – для розкриття причин, які негативно впливають на рівень забезпечення національної безпеки України в сучасних

умовах; *абстрактно-логічний* – для узагальнення теоретичних положень, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і формування висновків та пропозицій.

Інформаційними джерелами дослідження стали закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правові та програмні документи державних органів влади, офіційні матеріали Державної служби статистики України, монографії та статті фахівців та науковців, особисті дослідження автора.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в науково-практичному обґрунтуванні теоретичних положень та напрямів удосконалення механізмів формування і реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України. Наукова новизна результатів дослідження конкретизується в таких положеннях:

уперше:

- обґрунтовано концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України на засадах принципу «національна безпека через сталий розвиток», в якій виокремлено функціонування політичного, правового, економічного, інформаційного механізмів, визначено стратегічну мету, цілі, принципи, умови, етапи та рівні реалізації стратегії, спрямованої на зміну парадигми забезпечення національної безпеки України в контексті необхідності забезпечення послідовного переходу від імперативу безпеки, побудованого за принципом захищеності особистості, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз до політики забезпечення національної безпеки на основі сталого (соціально-економіко-екологічного) розвитку через попередження небезпек і ліквідації загроз з метою утвердження України у світі, як потужної та авторитетної європейської країни, забезпечення державного суверенітету, незалежності та територіальної цілісності країни;

удосконалено:

- шляхи трансформації державної політики у сфері забезпечення

національної безпеки в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України, що полягають у необхідності узгодження політико-інтеграційної, експортно-імпортної, бюджетно-фінансової, економічної, енергетичної, продовольчої, інформаційної, соціальної, демографічної, екологічної, кліматичної та інших складових безпекового вектору розвитку країни в умовах воєнного стану в країні шляхом: зміцнення стратегічного партнерства зі США, Великою Британією та ЄС у сфері національної безпеки, як одного з ключових напрямків протидії російській військовій агресії; створення при Міністерстві оборони України аналогу агентства НАТО – NSPA (The NATO Support and Procurement Agency – система підтримки та закупівель), яке закуповуватиме на прозорих та відкритих засадах (за принципом «без прибутку – без збитків») озброєння, військову техніку, обладнання для Збройних сил України; виконання плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС з метою необхідності всебічної інтеграції України в спільний безпековий європейський та євроатлантичний простір з урахуванням національних інтересів та забезпечення необхідного рівня національної безпеки;

– теоретико-методичні підходи щодо напрямів удосконалення державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України через: формування та залучення добровольчого потенціалу країни до діяльності Збройних сил України в умовах російського військового вторгнення на територію країни; посилення національного спротиву та саботажу на тимчасово окупованих українських територіях; створення нового спеціального підрозділу Збройних сил України – Військ оборони кіберпростору для проведення повного спектру дій у кіберпросторі: попереджувальних, оборонних, розвідувальних та активних наступальних дій; адаптацію ветеранів війни до цивільного життя та внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя шляхом проведення їх психологічної підтримки, реабілітації та сприяння відкриття ними власного бізнесу, в т.ч. сімейного; забезпечення гендерної рівності у секторі безпеки та оборони;

вакцинацію населення країни, як необхідної передумови подолання пандемії COVID-19; забезпечення соціально-економічного розвитку країни в умовах воєнного стану та глобальної пандемії; охорону довкілля та боротьбу з глобальними змінами клімату;

дістали подальшого розвитку:

– категоріально-понятійний апарат науки публічного управління та адміністрування шляхом уточнення змісту поняття «державна політика у сфері забезпечення національної безпеки», що пов'язано з необхідністю адаптації їх змісту до існуючих викликів та ризиків сьогодення, що, на відміну від існуючих визначень передбачає тлумачення цього поняття, як цілеспрямована, передбачувана, в межах діючого законодавства діяльність органів публічного управління через сукупність механізмів її формування та реалізації щодо створення належних умов для забезпечення державного суверенітету, незалежності та територіальної цілісності країни, її сталого (соціально-економіко-екологічного) розвитку, підвищення добробуту населення;

– обґрунтування особливостей застосування механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки шляхом використання логіко-аналогової моделі, в основу якої покладено критерій оптимальності за Парето, відповідно до якого, формуючи конкретні напрями забезпечення національної безпеки, слід узгодити внутрішні потреби і можливості, потреби європейського та євроатлантичного вектору розвитку країни, а також існуючі глобальні виклики та ризики; за цим критерієм оптимальним буде той напрям державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, формування та реалізація якого, принаймні, не шкодить інтересам жодного з суб'єктів та напрямів зазначеної політики;

– узагальнення світових тенденцій та систематизація концептуальних підходів щодо інструментів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в зарубіжних країнах в умовах геополітичної нестабільності, нестійкості розвитку світової економіки,

загострення конкуренції між державами дозволило визначити сучасні тенденції щодо особливостей формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в зарубіжних країнах, а саме: головне завдання забезпечення національної безпеки («безпека через розвиток») пов'язане із питаннями захисту суверенітету та незалежності країни, сталого розвитку економіки; підтримки соціальної стабільності; забезпечення екологічної відповідальності та кліматичної нейтральності і виявити раціональні підходи, механізми, інструменти та розробити практичні рекомендації щодо напрямів удосконалення механізмів формування і реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України, надати їм комплексного і цілеспрямованого характеру адаптації до національних умов (особливостей) та існуючих викликів і ризиків сьогодення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в узагальненні та доповненні існуючих знань, теоретико-методичних підходів щодо обґрунтування напрямів удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах.

Рівненською обласною радою розглянуто та схвалено до використання в межах реалізації «Програми економічного і соціального розвитку Рівненської області на 2021 рік», а також в межах Плану заходів з реалізації у 2021-2023 рр. Стратегії розвитку Рівненської області на період до 2027 р., пропозиції щодо напрямів удосконалення державної політики у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні шляхом: створення умов для стабільного функціонування економіки та соціальної сфери регіону; забезпечення сталого розвитку територіальних громад; підвищення конкурентоспроможності господарського комплексу регіону на зовнішньому та внутрішньому ринках; розвитку транскордонного співробітництва; збереження та підтримка культури, народних традицій і надбань, пам'яток культурної спадщини; реалізації державної політики у

сфері охорони довкілля; підвищення рівня захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру; забезпечення життєдіяльності регіону в умовах карантинних обмежень, пов'язаних із епідемією коронавірусної хвороби (довідка № 01/12-674р від 26.11.2021 р.).

Рівненською районною державною адміністрацією Рівненської області розглянуто та схвалено до використання в межах виконання «Програми економічного та соціального розвитку Рівненського району на 2021 рік» наукові результати дисертаційного дослідження щодо напрямів забезпечення національної безпеки країни на місцевому рівні через: економічний розвиток та підвищення конкурентоспроможності господарського комплексу району; соціальний розвиток та забезпечення реалізації в районі державної політики в соціальній та гуманітарній сферах; підвищення ефективності діяльності місцевих органів виконавчої влади у питаннях зміцнення обороноздатності держави (створення сприятливих умов для розвитку транскордонного співробітництва; забезпечення готовності збройних сил України, інших військових формувань України до виконання покладених на них завдань) та забезпечення ефективної реалізації засад загальнодержавної антикорупційної політики в районі; забезпечення безпеки життєдіяльності людини та охорону довкілля (охорона навколишнього природного середовища, техногенна безпека, протидія злочинності) (довідка № 5404/06/01-57/21 від 24.11.2021 р.).

Результати дисертаційного дослідження, а саме: поглиблення понятійно-категоріального апарату, обґрунтування механізмів формування і реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки та визначення напрямів їх удосконалення використовуються при викладанні навчальних дисциплін «Державна політика: аналіз та механізми впровадження» та «Концептуальні засади взаємодії політики й управління» за програмою підготовки магістрів зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» у Національному університеті цивільного захисту України. (акт № 17 від 20.12.2021 р.).

Основні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані в практичній діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування для подальшого удосконалення державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України, в тому числі на регіональному та місцевому рівнях.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею і містить одержані здобувачем особисто нові результати в галузі науки «публічне управління та адміністрування», які у сукупності сприяють розв’язанню науково-прикладного завдання, що полягає в обґрунтуванні напрямів удосконалення державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження оприлюднені на: V Міжнародній науково-практичній конференції «Лідери XXI століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій для управління соціальними системами» (м. Харків, 2021 р.); науковій інтернет-конференції з проблем вищої освіти і науки «Тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення у організаційно-методологічному забезпеченні підготовки фахівців» (м. Харків, 2021 р.); VIII Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції молодих учених та студентів «Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки» (м. Умань, 2021 р.); 12-й Всеукраїнській науково-практичній конференції «Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи» (м. Херсон, 2021 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Публічне управління: освіта, наука, практика» (м. Харків, 2022 р.).

Публікації. Основні положення і результати дослідження висвітлено в 11 публікаціях, із них: 5 – статті у наукових фахових виданнях з публічного управління та адміністрування, 1 – стаття в іноземному виданні, 5 – тези конференцій. Загальний обсяг публікацій, що належать особисто здобувачу, становить 3,2 др. арк.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Національна безпека як об'єкт державної політики

В сучасних умовах проблема забезпечення національної безпеки займає важливе місце не тільки у світовій політичній практиці, а й у наукових дослідженнях, зокрема в публічному управлінні та адмініструванні. Актуальність зазначеної проблематики на всіх рівнях владних структур, у межах наукової чи суспільної дискусії пов'язана з тим, що в житті індивіда, окремих сегментів суспільства, кожної держави та світової спільноти в цілому присутня значна кількість загроз та викликів, які підривають їх безпечне існування та шкодять економічному розвитку.

Тому не випадково, що в останні десятиліття розвитку нашої держави, як ніколи раніше, збільшився інтерес до проблем безпеки, який проявив себе як на рівні державної політики у вигляді прийняття законів, концепцій, стратегій, що стосуються безпеки особистості, суспільства і держави, так і на рівні державної та суспільної практики у вигляді формування відповідних структур безпеки.

Очевидно, це не могло не викликати появи значної кількості наукових розробок, присвячених даній проблематиці. З урахуванням фактичної відсутності теоретичної бази в сфері безпеки необхідно сформувати більш-менш струнку систему поглядів на сутність безпеки, її систему, мету, завдання, принципи забезпечення тощо, тобто все те, що можна позначити загальним поняттям – теорія безпеки.

До теперішнього часу вже можна говорити про значні теоретичні розробки з цілої низки питань, що стосуються проблем безпеки, в тому числі національної безпеки.

Так, якщо звернутися до праць мислителів давнини, які порушували у своїх працях питання безпеки, то в акумульованому вигляді їхню позицію можна представити так: безпека – це захист життя від небезпечних впливів природи та здатності людини протистояти їм (Цицерон, Платон); найвища цінність, критерій досягнення найбільшого задоволення (Епікур).

У роботах філософів епохи Відродження, де питання вивчення проблем безпеки займали левову частку, вважалося, що безпека могла бути досягнута лише государем чи правителем. За Макіавеллі, основою формування колективної безпеки є воля нації, за допомогою якої можна як створити єдину державу, так й убезпечити її [82].

Поняття «безпеки» отримало свій відбиток у працях Т. Гоббса, Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо. Загалом, вони були єдині у поясненні безпеки та інструменту її забезпечення, як підпорядкування громадян державі, а держава, своєю чергою, зобов'язана захистити від різних небезпек та загроз за допомогою сили.

Кант І. на противагу вищевказаним філософам вважав, що основним інструментом забезпечення безпеки є моральні норми і зобов'язання, виражені в праві [88].

Гегель у «Філософії права» наголошує на якісній визначеності поняття «загроза громадській безпеці». Завдяки загрозі громадській безпеці у людини сформувалася «звичка до безпеки», яка стала її (людини) другою натурою». Згідно з Гегелем, головну роль у забезпеченні безпеки індивіда та суспільства відіграє держава [101].

Систему безпеки з позиції класових інтересів інтерпретували класики марксизму. Так, К. Маркс загрози соціальній системі та безпеці суспільства, а також джерело соціальної напруженості бачив у нерівномірному відношенні людей до власності [27].

Протягом тривалого часу у теорії та практиці було прийнято виокремлювати дві ключові сфери, в яких по-різному формувався набір засобів, що забезпечують боротьбу з викликами та загрозами світового

розвитку. Перша сфера – «внутрішня безпека» – вимагала протидіяти загрозам, які походять від сил, які шкодять життю людини чи підривають суспільний устрій і розглядалася, як правило, у контексті кримінальних питань. Друга сфера – «зовнішня безпека» – акцентувалася на виявленні загроз та викликів з боку міжнародного середовища і тому передбачала застосування інструментів, які здатні захистити, насамперед державний суверенітет тієї чи іншої країни [34].

В даний час поява нових викликів і загроз призводить до того, що більшість експертів та аналітиків розглядають питання безпеки за допомогою таких форм: військової, екологічної, економічної, інформаційної тощо. Іншими словами, йдеться про суб'єктів безпеки, які визнаються державами, як небезпеки та загрози. Безумовно, насамперед безперечним є визнання військової небезпеки.

Сьогодні прийнято розрізняти два типи безпеки: 1) відсутність небезпеки та можливості будь-яких потрясінь і катаклізмів; 2) справжня чи абсолютна, де захист від загроз та можливість протистояння їм на високому рівні. Перший тип принципово недосяжний. Небезпека є природним супутником і одним з найважливіших чинників розвитку всього живого на землі.

Як слушно підкреслює Е.А. Ходаковський, у реальному навколишньому світі не існує «ситуацій без небезпеки»: де б ми не знаходилися, завжди щось нам загрожує [120].

Тому другий підхід до визначення поняття «безпека» є реалістичнішим. Він дозволяє адекватно відображати наявні небезпеки та передбачати можливість прояву нових, правильно відображати та досліджувати існуючі та виникаючі зв'язки та відносини між явищами, процесами, людьми, соціальними спільнотами, для яких у ході їхньої взаємодії виникають різні небезпеки.

Таким чином, у загальному вигляді безпеку можна визначити, як стан захищеності, і це розуміння безпеки, як стану захищеності в сучасних умовах

набуло найбільшого поширення.

Загалом, для класичних концепцій періоду «холодної війни» та після її закінчення характерним є загальний принцип розуміння безпеки, як безпеки між державами. Розвиток альтернативних та нових підходів став можливим з появою у світі нових загроз та викликів. Але поява нових викликів безпеці (тероризм, проблема питної води, бідність, захист навколишнього середовища тощо) викликала необхідність нових підходів, теорій та механізмів для протидії зазначеним загрозам.

Це зумовило появу нової концепції – так званого «порядку денного людської безпеки» (human security agenda). Для неї характерне мультидисциплінарне розуміння безпеки, що включає: всі дослідження, пов'язані з особистістю людини і дотриманням її прав [210].

Вихідним посиланням авторів нового підходу до проблеми забезпечення безпеки є наступне: для реального забезпечення безпеки громадян необхідна зміна докорінно інструментарію досліджень та відмова від догм усталених концепцій, де безпека позиціонувалася в межах держави, тоді як автори нового підходу виділяють індивідуальну безпеку самої людини. Прихильники даної концепції як завдання ставлять безпеку всього світу, а не окремо взятої держави.

Основні ідеї цієї концепції були висунуті у 1994 р. у доповіді ООН «Human Development Report», де було визначено: «концепція безпеки надзвичайно широка, щоб визначити її дуже чітко: як безпека території від зовнішньої агресії або як захист національних інтересів у зовнішній політиці, або як глобальна безпека від загрози ядерного знищення... Остеронь залишаються законні потреби звичайних людей, які прагнуть безпеки у своєму повсякденному житті» [210].

Автори доповіді розглядають людську безпеку під такими формами безпеки:

- 1) відсутність бідності freedom from poverty (економічна безпека);
- 2) доступ до їжі food security (продовольча безпека);

- 3) доступ до медичної допомоги health security (безпека здоров'я);
- 4) захист від екологічних катастроф та забруднення навколишнього середовища environmental security (екологічна безпека);
- 5) фізична безпека personal security (особиста безпека);
- 6) збереження традиційних культур community security (безпека спільноти);
- 7) дотримання конституційних прав (політична безпека) [210].

Через збільшення джерел загроз та появу нових ризиків, дедалі більше вчених розширюють поняття безпеки.

Так, Р. Ульман у своїй статті «Заново визначаючи поняття безпеки» (1983) підкреслює, що не можна недооцінювати невійськові загрози, які також як і військові, можуть завдати шкоди цілісності національної безпеки. Він підкреслює, що зниження рівня життя населення та екологічні проблеми теж є проблемами безпеки, адже загрожують існуванню держави [227].

Вевер О., який належить до «Копенгагенської школи», доповнює рівні аналізу безпеки категорією «суспільство». Він розглядає суспільство (social agent) як сегмент, що існує незалежно від держави. На його думку, навіть у деяких випадках безпека суспільства перебуває у суперечності з безпекою держави [228].

Розвиваючи свою позицію далі, Вевер О. стверджує, що основні питання та тренди у різних сферах держави задаються елітою цієї держави чи суспільства. Це так звана «сек'юритизація» (securitization). А можливостями сек'юритизації володіють лише держава і суспільство, тому саме вони і визначають розуміння самої національної безпеки і безпосередньо загроз безпеці [229].

Таким чином, представники різних класичних теоретичних шкіл розуміють безпеку, як певну структуру, яка має свої рівні та виміри. Такий підхід дозволяє виділяти такі виміри як: військова безпека, економічна безпека, інформаційна безпека, продовольча безпека тощо. Ці виміри перебувають у нерозривному зв'язку з рівнями безпеки – безпека індивіда,

суспільства, держави та глобальної безпеки.

При цьому, еволюція концепцій безпеки тісно пов'язана з появою нових загроз та викликів безпеки на певному історичному етапі розвитку суспільства та міжнародних відносин.

Тепер слід звернутися до розгляду сутності та змісту наукової категорії «національна безпека». Існують різні підходи до визначення даного поняття, виходячи з того, що на нього впливають конкретно-історичні фактори та національно-державні інтереси держави.

Саме тому сутність та зміст поняття «національна безпека» залишається предметом суперечок науковців, політиків, експертів і його визначення є неоднозначним.

Так, Г. Моргентаупод під національною безпекою розуміє захист основоположних державних принципів та інтересів, якими держава не в змозі пожертвувати чи поступитися навіть під загрозою застосування воєнних дій з боку опонента та наголошує, що національна безпека має припускати цілісність національної території та недоторканність її інститутів. Тобто національна безпека є необхідним мінімумом, який дипломатія повинна захищати адекватними можливостями та безкомпромісно [216].

Коен Р. характеризує національну безпеку, як стратегічну систему, що формується навколо ядра ліберально-демократичних держав, об'єднаних між собою мережею формальних чи неформальних спілок та інститутів, загальними цінностями, а також співпрацею в економічній, політичній сфері та сфері оборони. А ключовими складовими національної безпеки держав, на його думку, є чотири кільця безпеки: індивідуальна безпека, колективна безпека, колективна оборона, можливості забезпечення стабільності [79].

Нижник Н.С. вказує, що національна безпека – це «стан, що забезпечує достатню економічну та військову міць нації для опору ... загрозам для її існування, що надходять як з інших держав, так і є внутрішніми в певній країні» [94].

Дипломатичний словник дає таке визначення: «стан міжнародних

відносин, що виключають порушення вільного світу або створення загрози безпеці народів у будь-якій формі» [45].

На думку Ситника Г.П., національна безпека – це «сукупність внутрішніх та зовнішніх умов існування особистості, суспільства, держави, які забезпечують гідне життя громадянам, захист інтересів суспільства, суверенітет народу» [133].

Аналіз різних теоретичних підходів до визначення національної безпеки в сучасній науці дозволяє розділити розуміння терміна на дві групи, як і стосовно категорії «безпека».

Так, одна група вчених наголошує на загрозах безпеці. Зокрема Олійников Є.А. розглядає національну безпеку, як «захищеність життєво важливих інтересів особистостей (громадян), суспільства та держави, а також національних цінностей та способу життя від широкого спектра зовнішніх і внутрішніх загроз, різних за своєю природою (військових, економічних, екологічних, політичних, інформаційних тощо)» [23].

Інша група наголошує на національних інтересах та їх захисті. Наприклад, Султанов Ш.З. пропонує таке визначення національної безпеки: це «власне історичні, конкретні національні інтереси та цінності, єдині для всього суспільства, – територіальні, геополітичні та культурні. Державні інтереси та цінності – те, що об'єднує панівний клас чи панівний шар суспільства, його еліту; інтереси конкретного режиму - оскільки бувають різні типи режимів у межах тієї чи іншої держави» [142].

Таким чином, співвідношення понять «безпека» та «національна безпека» показує єдину сутність даних явищ: вони за своєю суттю близькі, водночас національна безпека має більш конкретний та предметний відбиток сутності цього явища по відношенню до держави.

Законом України «Про національну безпеку України», термін національна безпека України визначається, як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних

загроз [63].

На наш погляд, таке визначення не враховує участі у забезпеченні національної безпеки громадянського суспільства в особі громадських об'єднань та окремих громадян. Адже національна безпека – це інтерес усього суспільства, а не лише держави. Виключаючи громадянське суспільство із системи забезпечення національної безпеки, держава позбавляється широкої соціальної підтримки.

Адже розвиток суспільства відбувається шляхом збільшення кількості громадських об'єднань, і чим вони різноманітніші, тим більше передумов набуття суспільством стійкості, здатності задовольняти різнопланові потреби соціальних груп і захищати їх інтереси. При цьому йдеться, як про створення громадських інститутів, які здійснюють безпосередню взаємодію з державними інститутами (наприклад, підтримка громадського порядку, сприяння допомогі прикордонним органам тощо), так і про організації, покликані самостійно вирішувати потреби громадян у тій чи іншій сфері.

Окрім того, у зв'язку з існуванням у будь-якому суспільстві гострих соціальних протиріч та наявністю в різних соціальних групах суперечливих соціальних інтересів, закономірним процесом є виникнення окремих громадських структур (суспільно-політичних організацій, рухів тощо), антагоністичних стосовно існуючої системи забезпечення національної безпеки, що нерідко дотримуються антисоціальних та протиправних установок щодо форм та методів досягнення своїх групових цілей. Існування таких інститутів – можлива основа для дезорганізації функціонування системи забезпечення національної безпеки, а за певних умов – виникнення безпосередніх загроз національній безпеці.

Тому держава, як головний регулятор відносин у сфері забезпечення національної безпеки має чітко контролювати діяльність таких структур. Через це за допомогою правового регулювання воно встановлює оптимальні рамки для виникнення та діяльності громадських об'єднань різного типу відповідно до національних інтересів країни.

Слід зазначити, що суспільні інститути у розвиненому громадянському суспільстві характеризуються багатоаспектністю та різними формами організації. У рамках реалізації громадськими структурами позитивної спрямованості вони виконують досить широке коло функцій щодо забезпечення національної безпеки, у тому числі беруть участь у процесі збалансування інтересів різних соціальних груп, формування на цій основі національних інтересів та узгодження їх з державними інститутами; участь у виявленні, оцінці загроз для громадської безпеки, у визначенні шляхів протидії цим загрозам; участь у здійсненні безпосереднього інформаційно-психологічного впливу на носіїв загроз у напрямку спонукання їх до відмови від антигромадської діяльності, переорієнтації їх асоціальних установок на соціально-позитивні.

Громадські інститути також покликані вирішувати важливі завдання у сфері безпосередньої протидії загрозам національній безпеці шляхом самостійного або спільно з державними інститутами вжиття відповідних заходів безпеки в цій сфері (підтримання громадського порядку, участь у розшуку та затримання злочинців, проведення громадських розслідувань щодо тих чи інших загроз безпеки тощо).

Не можна не відзначити їх роль у здійсненні соціальної мобілізації населення на протидію загрозам громадській безпеці шляхом надання позитивного впливу на соціальні цінності населення на їхнє ставлення до загроз безпеки, формування активної позиції громадян та сприяння залученню їх у боротьбу з загрозами національній безпеці.

Загалом роль громадських об'єднань у забезпеченні національної безпеки реалізується двояко. По-перше, в участі у діяльності держави та суспільства щодо формування національних цінностей духовного та матеріального характеру і, по-друге, у сприянні правоохоронній діяльності держави.

Сучасна наука розглядає всю сферу забезпечення національної безпеки як складну комплексну систему, що включає в себе ряд взаємопов'язаних

підсистем: «людина — громадянське суспільство — державна влада — міжнародне співтовариство».

Серед західних політологів найбільшою популярністю користується концепт безпеки, сформульований американцем німецької походження Арнольдом Волферсом. На його думку, загальні уявлення різних країн про національну безпеку визначаються цілим рядом елементів, таких як особливості національного характеру, переваги та упередження. Але в основі концепту безпеки лежить відсутність загрози цінностям цієї нації. Іншими словами, державна політика в галузі забезпечення національної безпеки ґрунтується на страху та має своєю метою ліквідувати загрозу, що викликає цей страх [230].

Глобалізаційні процеси внесли низку коректив у трактування категорії «національна безпека».

Так, на початку ХХІ століття став очевидним процес формування принципово іншого простору, в межах якого доводиться відстоювати власну безпеку. Адже під впливом зростаючої взаємозалежності національних держав відбулося своєрідне «розмивання» кордонів між країнами, і, як наслідок, різниці між поняттями внутрішньої та зовнішньої політики держав. Тому більшість викликів сучасного світу набули в сучасних умовах транснаціонального характеру, тобто сформувався новий «неподільний» і «прозорий» простір глобальної безпеки.

Окрім того, глобалізація супроводжувалася виходом на міжнародну арену великої кількості недержавних акторів, які посилили хаотизацію світового розвитку, серед яких особливу небезпеку викликають непередбачувані дії терористичних організацій, транснаціонального наркобізнесу, міжнародних фінансових мереж, окремих бізнес-структур. Загрози, що генеруються деструктивними недержавними акторами такого роду, інколи перевершують традиційні загрози, що походять від тих чи інших національних держав.

Також різні за своїм змістом та характером науково-технологічні

трансформації вимагають відновлення інструментарію, що дозволяє вирішувати питання, що стосуються проблем безпеки, в тому числі національної. Адже поступово знижується ефективність традиційних силових підходів у цій сфері, і на перший план у міжнародній політиці все частіше виходять механізми так званої «м'якої сили» (мережеві технології просування певних ціннісних пріоритетів, формування певного інформаційного середовища, реалізація відповідних культурно-освітніх програм тощо).

З огляду на це кожен актор був змушений переглядати і перелік контрзаходів, що дозволяють протидіяти новим викликами та загрозам національній безпеці. В контексті процесів демократизації сучасного світу зростала самоцінність прав людини, а становище індивіда перестало бути виключно прерогативою суверенних держав (наслідком цього є поява концепції «гуманітарного втручання» міжнародних сил у внутрішні справи держав) [145].

Слід зазначити, що глобалізація дещо змінила змістовний контекст поняття «національна безпека». Тобто, поряд з військово-політичним її виміром, на перший план в сучасних умовах виходять і такі її аспекти, як економічна, енергетична, продовольча, екологічна, інформаційна, техногенна, кліматична безпека тощо.

Більше того, національна безпека характеризується широким спектром факторів, включаючи стан національної оборони та міжнародної безпеки, державної та громадської безпеки, продовольчої, енергетичної, екологічної, радіаційної, епідеміологічної, транспортної, інформаційної безпеки, безпеки критично важливих та потенційно небезпечних об'єктів, дорожнього руху тощо.

Національна безпека, як певний стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави вимагає цілеспрямованої, широкомасштабної та багатопланової діяльності щодо її відповідного забезпечення, під якою розуміється систематична діяльність державних органів, громадських інститутів та окремих громадян, спрямована на

надійний захист життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Слід зазначити, що спостерігається значне розширення спектру викликів та загроз національній безпеці, з якими стикається більшість держав, в тому числі Україна. Це, у свою чергу, вимагає формування та реалізації збалансованої державної політики у сфері забезпечення національної політики безпеки.

Наприклад, як нові загрози національній безпеці політологи називають «непряму агресію», під якою розуміється не пряме насильство, а підпорядкування противника шляхом ідейного та економічного розкладання, а також створення ситуацій для внутрішнього повстання, заворушень тощо. У як засоби непрямой агресії можуть бути використані шпигунство, підбивна діяльність, пропаганда, дезінформація, залякування тощо.

Широке поширення набуло поняття «гібридна війна», яке передбачає комплексне використання «м'якої сили» та традиційних силових інструментів для досягнення політичних цілей [222].

Так, американський політолог Дж. Стоуелл вважає, що «гібридна» або «нелінійна війна» ведеться державою за допомогою звичайних та нерегулярних військових формувань та з використанням широкого спектру психологічних, політичних, економічних засобів та методів протиборства, включаючи кібератаки: «Спільне сум'яття та заворушення викликає використання спрямованої та зловмисної інформації, яка сіє паніку серед населення і налаштовує один проти одного різні в політичному, соціальному та культурному відношенні групи населення» [224].

Вибудовування державної політики у сфері забезпечення національної безпеки на засадах принципу «безпека через розвиток» також вимагає уточнення поняття «національна безпека».

На наш погляд, національна безпека – це стан захищеності особистості, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, а державна політика у зазначеній сфері має забезпечувати сталий розвиток країни в

умовах викликів та загроз національній безпеці.

А розглядаючи, як об'єкт національної безпеки всю суспільно-політичну, економічну та соціально-територіальну систему, а в якості суб'єкта – державу, яка забезпечує сталий розвиток даної системи в умовах викликів та загроз, поняття «національна безпека» доцільно визначати, як стан політичних та суспільних відносин, ресурсних та інституційних можливостей суспільства та держави щодо реалізації стратегічних національних пріоритетів, що гарантує створення умов, необхідних та достатніх для задоволення національних інтересів.

За допомогою реалізації заходів забезпечення національної безпеки створюються сприятливі умови для сталого розвитку країни, зміцнення її сукупного потенціалу, зміцнення міжнародних позицій та авторитету у світовому співтоваристві. Необхідність захисту життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави зумовлює створення системи забезпечення національної безпеки, що передбачає об'єднання зусиль суб'єктів, впорядкування їх функцій і взаємовідносин, цілеспрямоване використання їх можливостей в умовах протидії небезпекам, що виникають у різних сферах життєдіяльності.

Слід зазначити, що в залежності від різних підходів можна виокремити багато видів безпеки. Так, за суб'єктом безпеки виділяють безпеку особистості, безпеку суспільства та безпеку держави; за рівнями – місцеву, національну, регіональну, глобальну; у сфері безпеки – політичну, економічну, соціальну, духовну, інформаційну безпеку тощо.

Отже, наукова категорія «національна безпека» є інтегральним поняттям та включає в себе різні напрями реалізації політики забезпечення захищеності (рис. 1.1).

У сучасних наукових дослідженнях та законодавстві помітні певні колізії у тлумаченні змісту даної системи, коли використовуються терміни «система національної безпеки» або «система забезпечення національної безпеки» [95; 98; 7; 194].

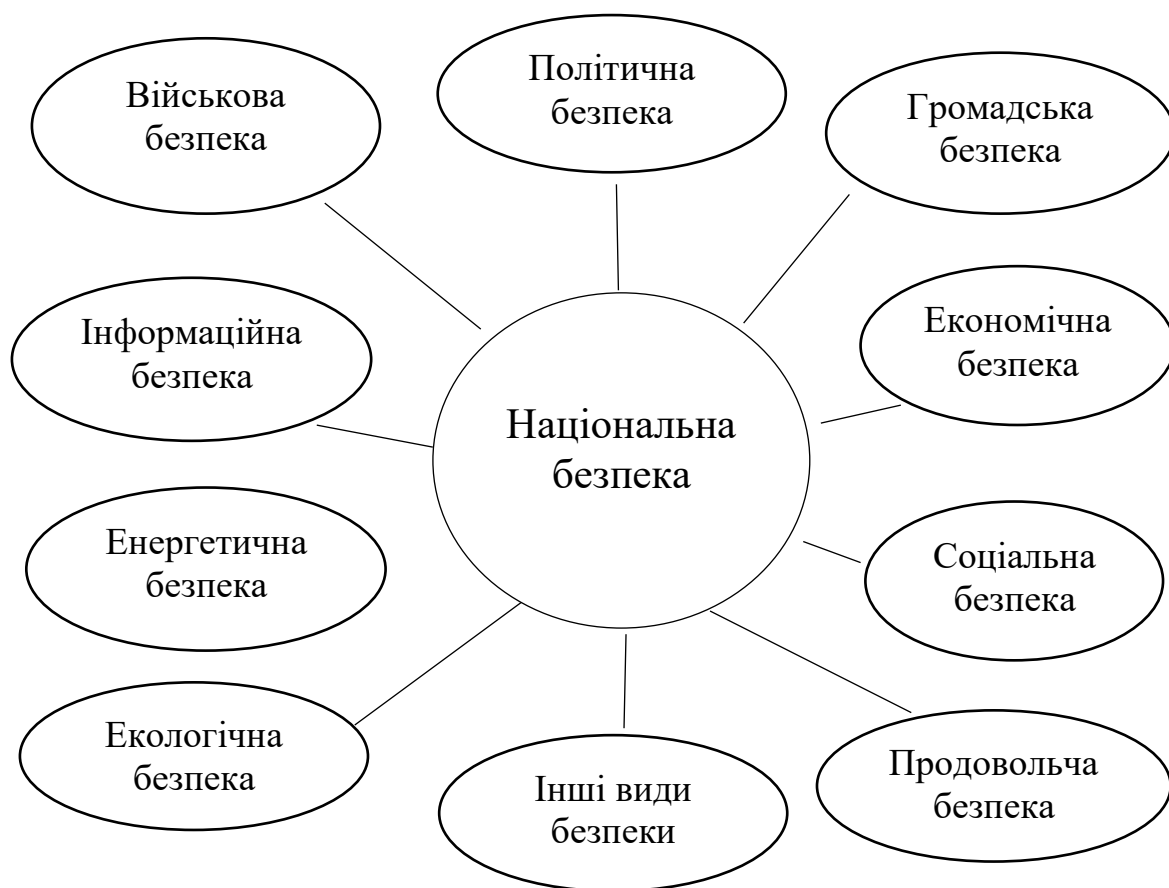

Рис. 1.1. Основні складові національної безпеки

Джерело: розробка автора

Нерідко ці терміни використовують як тотожні. На наш погляд, для позначення сукупності елементів, які найчастіше включаються дослідниками в систему, краще використовувати термін «система забезпечення національної безпеки», оскільки він найбільш чітко позначає функціональне призначення цієї системи. Крім того, є певні підстави, щоб розрізняти систему безпеки та систему забезпечення безпеки.

Система національної безпеки характеризує стан захищеності національних інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз. Система забезпечення національної безпеки розкриває організаційну структуру забезпечення національної безпеки і включає сукупність взаємодіючих суб'єктів, що беруть участь у захисті національних інтересів, а також політичне, економічне, правове та інше забезпечення їхньої діяльності.

Система національної безпеки – це сукупність елементів, що становлять сутність та зміст цієї безпеки (національні інтереси, загрози та фактори безпеки особистості, суспільства та держави, а також їх взаємодія) та її видів.

При цьому необхідно розрізняти поняття «система національної безпеки» та «система забезпечення національної безпеки», де система національної безпеки є сукупність органів державної влади, правових норм та інститутів громадянського суспільства, які реалізують державну політику захисту національних інтересів, а система забезпечення національної безпеки – це механізм, що дозволяє перетворити прийняту державою стратегію в сфері національної безпеки у скоординовану діяльність конкретних відомств, громадських об'єднань та громадян на основі чинного законодавства.

Таким чином, під системою забезпечення національної безпеки пропонується розуміти сукупність діючих на єдиній концептуальній та нормативно-правовій основі та підпорядкованих спільній меті захисту національних інтересів органів державної влади, державних, громадських та інших організацій та об'єднань, а також громадян, які беруть участь у забезпеченні національної безпеки.

Система забезпечення національної безпеки не є сталою за своєю структурою та змістом діяльності. Вона знаходиться в динаміці, відчуючи вплив різних факторів, які впливають на її формування та розвиток. Зазначені фактори впливають на принципи побудови та основні структурні елементи сучасної системи забезпечення національної безпеки.

Серед характеристик будь-якої складної і, тим більше складно-динамічної системи, особливу увагу необхідно приділяти її структурно-функціональному змісту. Тобто необхідно чітко уявляти, які елементи за що відповідають, яка ієрархія, відповідальність та значущість елементів передбачена в системі, який характер зв'язків елементів усередині системи, який характер взаємодії системи із зовнішнім середовищем, які порядок та організація взаємодії елементів та управління в системі.

Розглядаючи забезпечення національної безпеки з позицій системного підходу, його структурно-функціональний зміст можна охарактеризувати, як вертикально підпорядковану та горизонтально взаємопов'язану складно-динамічну систему елементів, що перебувають у встановлених законом структурно-логічних зв'язках стосовно мети та завдань захисту національних інтересів.

В контексті дослідження теоретико-методичних засад формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної політики розглянемо різні наукові погляди та методичні підходи до визначення сутності та змісту наукових дефініцій: «державна політика» та «державна політика у сфері забезпечення національної безпеки».

У сучасній науковій літературі склалися різні теоретичні підходи до визначення сутності державної політики.

Наприклад, в науковому обігу застосовується вираз «public policy» - політика держави та інших публічних політичних організацій щодо задоволення потреб населення. Закордонні автори категорію «державна політика» ототожнюють із дефініцією «public administration». Також в науковому середовищі широко застосовується поняття «governance» - управлінська діяльність держави [7].

Канадський політолог Л. Пал визначає державну політику, як «напрямок дії або утримання від неї, обрані державними органами для розв'язання певної чи сукупності взаємно пов'язаних проблем» [102].

Ковбасюк Ю. В., Ващенко К. О., Сурмін Ю. П. визначають державну політику, як сукупність ціннісних цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державно-політичних рішень (поставлених державною владою цілей) і системи державного управління розвитком країни [40].

На думку Тертички В., державна політика - це багатовекторна система, яка відтворює динамічну єдність і взаємодію основних сфер суспільного життя. Під час формування державної політики, на його думку, вкрай

важливо враховувати вплив на її зміст соціально-економічних та політичних чинників [41].

Отже, узагальнено, українські вчені зазначають, що дослідження державної політики – це аналіз розвитку, управління, впровадження й оцінювання політичних ініціатив, рішень і дій, процес обґрунтованого навчання або вдосконалення на підставі врахування і вивчення помилок та недоліків [41].

А, наприклад, зарубіжні дослідники узагальнено пропонують розглядати державну політику у таких аспектах її формування та реалізації:

- державна політика – це реакція держави на реальні життєві потреби чи проблеми, тобто така політика намагається реагувати на конкретні потреби або проблеми суспільства чи суспільних груп, наприклад, громадян, недержавних організацій чи органів влади;

- державна політика здійснюється одним або групою авторів, тобто політику може реалізовувати один представник влади чи владний орган або багато гравців; державна політика передбачає обґрунтування дій, тобто, як правило, містить пояснення логіки, на якій вона ґрунтується;

- державна політика зорієнтована на досягнення мети, тобто намагається досягти кількох визначених цілей у спробі розв'язати або розглянути певні проблеми чи потреби в конкретному суспільстві;

- державна політика – це курс дій, тобто не одне певне рішення, дія чи реакція, а ретельно розроблений підхід або стратегія;

- державна політика – це рішення, що вже ухвалене, а не намір чи обіцянка;

- державна політика – це рішення щось робити або рішення нічого не робити, що означає: визначена політика може привести до дій у спробі розв'язати проблему або ж базуватися на переконанні, що проблему буде розв'язано в рамках поточної політики, тобто не привести до жодних дій;

- державна політика – це дії, що їх реалізує владний орган, який має законодавчі, політичні та фінансові повноваження це робити [222].

Вважаємо, що в сучасних умовах викликів та ризиків, як зовнішніх, так і внутрішніх, питання теоретико-методичного обґрунтування наукової категорії «державна політика у сфері забезпечення національної безпеки» є надзвичайно актуальним, і пропонуємо власний підхід до розуміння цього поняття.

Згідно зі статтею 3 Закону України «Про національну безпеку України», державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина - їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства - його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави - її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища - від надзвичайних ситуацій [63].

На наш погляд, державна політика у сфері забезпечення національної безпеки – це цілеспрямована, передбачувана, в межах діючого законодавства діяльність органів публічного управління через сукупність механізмів її формування та реалізації щодо створення належних умов для забезпечення державного суверенітету, незалежності та територіальної цілісності країни, її сталого (соціально-економічного на екологічних засадах) розвитку, підвищення добробуту населення.

Отже, національна безпека є комплексним багатогранним явищем, яке необхідно розглядати системно, а саме: в просторі, як складову міжнародної безпеки в контексті безпеки в межах кордонів певної держави; в межах національних інтересів населення певної держави: як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз; в контексті існуючих військових загроз: як стан країни, при якому їй не загрожує небезпека війни або інших посягань на суверенний розвиток; в контексті забезпечення суверенітету держави: як стан держави, при якому забезпечується її територіальна цілісність і можливість бути самостійним суб'єктом міжнародних відносин.

1.2. Теоретичні основи механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки

Загалом формування та реалізація державної політики у сфері забезпечення національної безпеки внаслідок багатofакторності цього процесу вимагає комплексного державно-управлінського, політологічного, соціологічного та правового підходу, філософського осмислення сутності феномену національної безпеки та вироблення, на цій основі, нових науково-теоретичних та практичних кроків щодо розвитку інструментарію планування, прогнозування, а також уточнення методів та методик реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки.

Система забезпечення національної безпеки – це механізм, що дозволяє перетворити прийняту державою політику у сфері забезпечення національної безпеки на скоординовану діяльність відповідних відомств, громадських організацій та громадян на основі чинного законодавства.

Наявність такої ефективно діючої системи дозволяє досягти мети забезпечення національної безпеки – оптимального для певного історичного періоду рівня захищеності національних інтересів, за якого є реальні можливості для оптимального функціонування та сталого розвитку людини, суспільства та держави.

Для реалізації цієї мети на систему забезпечення національної безпеки покладається низка завдань, які можна звести до наступних: захист життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави; вироблення та реалізація державної політики у сфері забезпечення національної безпеки; забезпечення правового регулювання у цій галузі та вдосконалення правової основи діяльності суб'єктів зазначеної системи.

Щоб вирішити завдання, що стоять перед державою, система забезпечення національної безпеки повинна бути наділена необхідними для цього функціями.

До них входять: прогнозування, виявлення, аналіз, оцінка загроз

безпеці особистості, суспільства та держави; розробка та здійснення комплексу оперативних та довготривалих заходів щодо запобігання та усунення загроз безпеці, локалізації та нейтралізації наслідків їх прояву; створення та підтримання у готовності сил забезпечення національної безпеки; організація наукової діяльності на користь забезпечення національної безпеки; здійснення заходів щодо розроблення та виробництва відповідних сучасним вимогам озброєння, військової та спеціальної техніки, а також техніки подвійного та цивільного призначення на користь вирішення завдань забезпечення національної безпеки; розширення та зміцнення міжнародного співробітництва в інтересах національної безпеки, а також участь у формуванні системи колективної та міжнародної безпеки, у тому числі у діяльності з підтримки чи відновлення міжнародного миру та безпеки.

Слід зазначити, що провідна роль у реалізації функцій у сфері забезпечення національної безпеки належить державі та її органам, які вона реалізує через інститути президентства, законодавчої, виконавчої та судової влади, а також інститут державного контролю.

Якщо узагальнити усі напрями діяльності державних органів та місцевого самоврядування щодо забезпечення національної безпеки, їх можна звести до таких функцій:

- визначення та узгодження життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави, формування на цій основі національних інтересів країни;
- визначення цілей та завдань забезпечення національної безпеки;
- удосконалення системи забезпечення безпеки та приведення її у відповідність з якісними змінами обстановки у сфері безпеки, характером та спрямованістю загроз безпеці;
- розробка та розвиток системи заходів забезпечення національної безпеки;
- виявлення, оцінка та прогнозування внутрішніх та зовнішніх загроз

життєво важливим інтересам особистості, суспільства та держави, здійснення комплексу оперативних та довготривалих заходів щодо їх запобігання та нейтралізації;

- управління силами та засобами забезпечення безпеки у повсякденних умовах та за надзвичайних ситуацій;

- здійснення системи заходів щодо відновлення нормального функціонування об'єктів безпеки у регіонах, які постраждали внаслідок виникнення надзвичайної ситуації;

- участь у заходах щодо безпеки на території третіх країн на основі міжнародних договорів та угод, укладених або визнаних державою [182].

Всі зазначені функції можна звести до двох основних – виявлення загроз та протидія їм. Виявлення загроз поділяється на низку простих операцій і включає:

- отримання первинної інформації про реально існуючі процеси формування чи реалізації загрози національній безпеці;

- опрацювання отриманої інформації, її узагальнення та аналіз;

- висунення первинних гіпотез (версій) щодо конкретного процесу формування та реалізації загрози, використовуючи при цьому аналогії з моделями, виробленими на етапі науково-дослідної роботи;

- перевірка гіпотез (версій), висунутих на попередньому етапі;

- встановлення конкретної моделі процесу формування та реалізації загрози, як основної умови прийняття практичного рішення, спрямованого на вирішення завдання протидії загрозі [174].

Після встановлення характеру загрози суб'єкт забезпечення національної безпеки переходить до вирішення основного завдання – протидії відповідній загрозі. Заходи щодо протидії загрозі також можуть бути побудовані в певній послідовності і включають такі операції:

- оцінка ситуації, що склалася (визначення стадії розвитку загрози, встановлення об'єкта, джерела, носія та способу реалізації загрози, прогнозування ймовірних збитків у разі реалізації загрози, розгляд власних

можливостей суб'єкта забезпечення національної безпеки по відношенню до виявленої загрози, визначення впливу природних та соціальних факторів на передбачувані дії щодо протидії загрозі);

- розробка конкретних варіантів протидії виявленій загрозі;
- аналіз підготовлених варіантів з погляду їх ефективності та доцільності у ситуації, що склалася;
- ухвалення рішення щодо протидії виявленій загрозі, а саме, вибір одного з аналізованих на попередньому етапі варіантів можливих дій (формування моделі майбутніх дій суб'єкта забезпечення національної безпеки);
- добір та підготовка необхідних для реалізації прийнятого рішення сил та засобів забезпечення національної безпеки;
- проведення конкретних дій, спрямованих на реалізацію прийнятого рішення щодо протидії загрозі;
- здійснення контролю та внесення необхідних коректив у процес реалізації рішення, виходячи зі змін в обстановці;
- аналіз реалізованих дій та отримання позитивного та негативного досвіду на майбутнє (ретроспективний аналіз обстановки) [95].

Створення ефективно діючої системи забезпечення національної безпеки можливе лише за дотримання основних принципів її організації, до яких слід віднести:

- відповідність системи забезпечення національної безпеки життєво важливим інтересам особистості, суспільства та держави. Потрібно постійно враховувати ці інтереси, націлювати систему створення необхідних умов реалізації. Неприпустимо використовувати форми та методи діяльності різних ланок системи, що суперечать цим інтересам;
- відповідність системи забезпечення національної безпеки реальним та потенційним загрозам, що передбачає необхідність постійного виявлення, аналізу та прогнозування останніх, розвиток сил та засобів системи відповідно до змін кола та змісту загроз з урахуванням їх джерел, характеру

носіїв, форм прояву та можливої шкоди, цілеспрямоване використання сил та засобів системи, адекватність заходів безпеки масштабу та характеру загроз;

– активна взаємодія всіх суб'єктів забезпечення національної безпеки відповідно до їх спільних інтересів та правового статусу [98].

Національна безпека не може бути забезпечена без активної, а у необхідних випадках, запобіжної діяльності всіх основних суб'єктів забезпечення національної безпеки (держави, громадських об'єднань, громадян), оскільки лише реагування на загрози означає по суті запізнення із вжиттям заходів щодо захисту національних інтересів, а в певних випадках – з настанням негативної незворотної шкоди для них.

В умовах формування громадянського суспільства одна держава, хоча вона і є основним суб'єктом забезпечення національної безпеки, не може без активної підтримки громадян та громадських структур ефективно та без згортання процесів демократизації, створення правової держави забезпечити реалізацію всього комплексу завдань у цій сфері. Необхідно узгодження діяльності всіх гілок державної влади та її органів за підтримки суспільства, як на етапі розробки системи, так і за всіх наступних її реорганізацій (у питаннях визначення її основних завдань, напрямів діяльності, розвитку її нормативної правової бази, створення фінансової та матеріально-технічної основи);

– відповідність організації системи чинної нормативно-правової бази, яка призначена для регламентації суспільних відносин у цій сфері, а також визнаною державою міжнародними угодами, що діють у сфері, що розглядається. Значення цього принципу полягає в тому, що жодні міркування щодо особливої важливості системи, посилення на особливі умови її функціонування не можуть бути підставою для виходу її суб'єктів з чинного правового поля, для створення її механізмів без належної правової основи;

– відповідність організації системи забезпечення національної безпеки вимогам системного підходу, що передбачає тісний взаємозв'язок основних

структурних елементів системи, підпорядкованість їх загальним цілям забезпечення національної безпеки, відповідність основним сферам життєдіяльності суспільства, комплексне застосування її сил, засобів та заходів щодо забезпечення національних інтересів, відповідність усіх рівнів системи загальної політики забезпечення національної безпеки;

– забезпечення надійності та стійкості системи безпеки в умовах змінної соціально-економічної та політичної обстановки за рахунок створення механізмів, що забезпечують своєчасність та об'єктивність оцінки останньої, оптимізацію цілей та завдань системи, визначення пріоритетів у її організації та діяльності; мінімізації можливого негативного впливу випадкових дезорганізуючих факторів, у тому числі суб'єктивізму у політиці забезпечення національної безпеки; забезпечення високого якісного рівня кадрового складу та необхідного рівня розвитку засобів забезпечення національної безпеки;

– адаптивність системи до змінних зовнішніх і внутрішніх умов життя країни, в тому числі до функціонування в умовах кризової обстановки, шляхом завчасної розробки поліваріантних підходів до вирішення завдань системи в різних умовах, створення необхідних матеріальних та фінансових ресурсів, відповідної підготовки сил та засобів, забезпечення безперервного надходження відповідної інформації та її оцінки, що покликане забезпечити гнучке реагування системи на обстановку, що змінюється, при збереженні здатності забезпечити необхідний захист національних інтересів;

– поєднання централізованого та децентралізованого підходів до організації системи забезпечення національної безпеки, що диктується характером загроз національним інтересам країни, особливостями її геополітичного становища, державним устроєм та внутрішніми соціальними умовами розвитку. Цей принцип передбачає насамперед формування ефективного загальнодержавного механізму стратегічного керівництва системою забезпечення національної безпеки в цілому та створення узгоджених і підпорядкованих з ним регіональних підсистем забезпечення

національної безпеки. Даний механізм діє на основі постійного моніторингу, аналізу та прогнозу обстановки у сфері національної безпеки, ефективної координації та взаємодії суб'єктів, що беруть участь у забезпеченні безпеки, існування єдиної довгострокової загальнодержавної політики національної безпеки, формування оптимальних у кількісному та якісному відношенні сил та засобів забезпечення безпеки, використання дієвих механізмів контролю та корекції політики безпеки на основних рівнях та в основних сферах її реалізації;

– облік реальних фінансових та матеріальних можливостей країни при побудові системи, формуванні її основних підсистем, визначенні напрямів її розвитку, а також необхідних заходів для вирішення завдань щодо забезпечення національної безпеки у відповідних умовах [98].

Зміст забезпечення національної безпеки є основою для розробки та правового закріплення системи державних органів та громадських організацій, діяльність яких спрямована на реалізацію завдань забезпечення національної безпеки; визначення компетенції державних органів та громадських організацій у сфері безпеки; встановлення порядку та умов застосування відповідних заходів протидії виявленим загрозам, а також врегулювання інших проблем, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки.

Для більш глибокого розуміння сутності та змісту державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, необхідно розкрити суб'єктно-об'єктні відносини.

Ключовими суб'єктами державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в Україні є Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, галузеві міністерства та відомства, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Другою групою суб'єктів забезпечення національної безпеки є громадські об'єднання різного типу (політичні партії, громадсько-політичні об'єднання та інші).

Суспільні структури виражають соціальні потреби та інтереси великих та малих соціальних груп. Соціальним інститутам, що належать до системи забезпечення національної безпеки, притаманні деякі загальні якості, у тому числі певний ступінь організації та внутрішньої структурованості, регламентація соціальних зв'язків та дій самих громадських структур, розподіл функцій, прав та обов'язків, соціально-політична орієнтованість на основні соціальні потреби та інтереси, що їх об'єднують.

Залежно від організаційного оформлення та наявності державної санкції на їх виникнення громадські структури поділяються на формальні (політичні партії, громадсько-політичні організації, профспілки, науково-дослідні організації, засоби масової інформації та ін.), що мають офіційний статус, статут, які пройшли державну реєстрацію, та неформальні, що склалися відповідно до певних суспільних традицій та на інших підставах.

До об'єктів державної політики у сфері забезпечення національної безпеки доцільно віднести всі галузі та сфери суспільного життя, регіони, території, а також явища, проблемні ситуації, які виникають в зазначеній сфері та потребують невідкладного вирішення.

Слід зазначити, що для забезпечення необхідного рівня національної безпеки країни в сучасних умовах глобальних викликів та ризиків необхідна цілісна система прийняття і здійснення державно управлінських рішень щодо відповідного формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки.

Зазначений процес є поєднанням трьох компонентів:

1) держави, підприємницького сектору, суспільства, особистості, як суб'єкту. До суб'єктів національної безпеки доцільно віднести: державу, яка здійснює свої повноваження через органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, громадянське суспільство, громадянин тощо.

2) сфери національної безпеки (процеси, явища, проблеми забезпечення необхідного рівня національної безпеки), як об'єкту. До об'єктів національної безпеки доцільно віднести: права та свободи особистості; його

матеріальні та духовні цінності суспільства; конституційний лад, незалежність і територіальна цілісність держави тощо.

3) державна політика у сфері забезпечення національної безпеки, як засіб впливу суб'єкту на об'єкт (рис. 1.2).

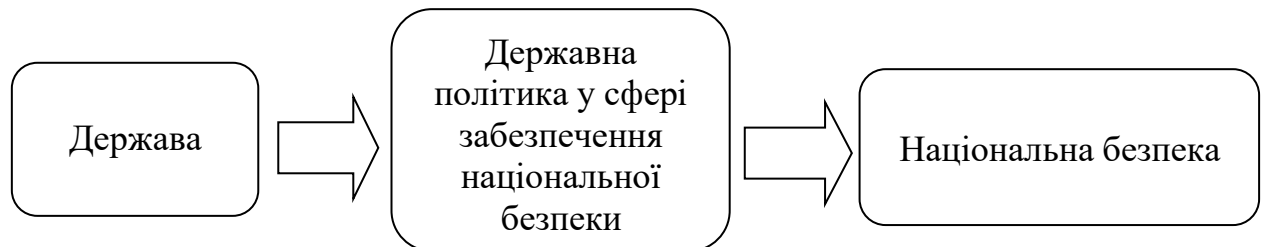

Рис. 1.2. Структурна схема формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки

Джерело: розробка автора

Слід зазначити, що всі три зазначених на рисунку компоненти передбачають активну лідируючу участь держави, а формування та реалізація відповідної державної політики стає необхідною передумовою подальшого сталого розвитку країни.

В умовах сучасних трансформаційних перетворень потребують відповідного обґрунтування та удосконалення існуючі принципи формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки.

Згідно Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 р., № 1160-IV, принципами державної регуляторної політики повинні бути наступні: доцільність; адекватність; ефективність; збалансованість; передбачуваність; прозорість та врахування громадської думки.

Згідно з Законом України «Про національну безпеку» основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, є:

1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням

сектору безпеки і оборони та застосуванням сили;

2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки;

3) розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони [63].

При цьому зазначаємо, що, на нашу думку, державна політики у сфері забезпечення національної безпеки також має відповідати таким принципам: наукової обґрунтованості; адаптивності до безпекового середовища, що змінюється; екологічної та кліматичної нейтральності тощо.

В умовах сучасних глобальних трансформацій, викликів та загроз питання щодо виокремлення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки є надзвичайно актуальним.

Адже в сучасних умовах держава має оперативно реагувати на будь-які зовнішні і внутрішні виклики та загрози, удосконалювати прийоми і засоби впливу, використовувати ті чи інші механізми формування та реалізації у сфері забезпечення національної безпеки.

Так, Кастельс М. вважає, що механізми і технології формування державної політики безпосередньо впливають на сутнісні характеристики держави, форми його взаємодії з іншими громадськими структурами [73].

Важливу роль в удосконаленні механізмів формування та реалізації у сфері забезпечення національної безпеки відіграють правлячі еліти, якість та кількість політичних команд і лідерів держави, рівень розвитку громадянського суспільства.

Необхідність всебічного врахування існуючих параметрів сучасного глобального розвитку передбачає формування та реалізації довгострокових стратегій розвитку суспільства на безпекових засадах за допомогою відповідних механізмів державної політики у сфері забезпечення національної безпеки.

Тому важливим етапом дослідження теоретико-методичних засад державної політики у сфері забезпечення національної безпеки є визначення сутності, змісту та виокремлення механізмів її формування та реалізації.

На нашу думку, механізм формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки – це сукупність принципів, форм, методів, інструментів, засобів, важелів, стимулів та способів (правила) їх застосування суб'єктом по відношенню до об'єкта з метою забезпечення державного суверенітету, незалежності та територіальної цілісності країни, її сталого (соціально-економічного на екологічних засадах) розвитку, підвищення добробуту населення.

В межах проведеного дослідження нами було виокремлено такі механізми формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки: політичний, правовий, економічний, інформаційний (рис. 1.3).

Основою політичного механізму формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки є: необхідність врахування питань забезпечення національної безпеки при розробці, прийнятті та реалізації будь-яких політичних рішень, а також при аналізі та оцінці результатів і наслідків цих політичних рішень.

Політичний механізм формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки передбачає координацію прийняття публічно-політичних рішень на різних рівнях: органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадами, підприємцями, громадськими організаціями щодо всіх напрямів забезпечення національної безпеки.

Важливим елементом політичного механізму державної політики у сфері забезпечення національної безпеки є організаційна підсистема, яка є сукупністю органів державної влади, державних, громадських та інших організацій та об'єднань, а також громадян, які беруть участь у забезпеченні національної безпеки.

Рис. 1.3. Система формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки.

Джерело: розробка автора

Основними ланками організаційної підсистеми є державні органи та організації, і навіть різні громадські об'єднання у межах їх правового статусу.

Ці структури виступають у ролі виразників національних інтересів і водночас є організаторами процесів стабілізації у тих галузях суспільних відносин, які зазнають негативного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз національній безпеці.

Суб'єкти організаційної підсистеми існують не ізольовано, а перебувають у тісних взаємозв'язках, зумовлених необхідністю вирішення спільних завдань із забезпечення національної безпеки. Щоб вирішувати ці завдання, вони мають відповідні засоби, використовуючи при цьому необхідні форми і методи діяльності.

Таким чином, організаційна підсистема включає сукупність органів державної влади, державних, громадських та інших організацій та об'єднань, а також громадян, які беруть участь у забезпеченні національної безпеки; відносини, що виникають між органами державної влади, державними, громадськими та іншими організаціями та об'єднаннями, а також громадянами, які беруть участь у забезпеченні національної безпеки; засоби, форми та методи забезпечення національної безпеки [54].

Держава в особі органів державної влади та місцевого самоврядування, як основний інститут політичної системи посідає чільне місце у системі забезпечення національної безпеки, оскільки є не лише виразником національних інтересів, а й гарантом їхньої реалізації. Зазначена роль держави у системі забезпечення національної безпеки зумовлена такими його корінними властивостями, як відносна самостійність у суспільстві, наявність виняткових прав на державний примус, здатність бути загальним регулятором суспільних відносин.

Зміст правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки формує система законодавчих та нормативно-правових актів держави за допомогою якої забезпечується стійкий розвиток країни; забезпечується гармонізації українського законодавства у сфері національної безпеки із міжнародним законодавством.

На законодавчому рівні система забезпечення національної безпеки представлена сукупністю взаємопов'язаних, внутрішньо узгоджених нормативних правових актів, що містять юридичні принципи та норми, спрямовані на правове регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення національної безпеки. Саме право є тим цементуючим фактором, який дозволяє закріпити систему забезпечення національної безпеки та надати їй чіткості, узгодженості, функціональної рухливості.

Потреба в правовому регулюванні суспільних відносин у сфері національної безпеки та його значення обумовлюють завдання, що стоять у цій сфері. Завдання права – це економічна, політична чи соціальна проблема, що стоїть перед правом, яку воно покликане вирішити. Завдання права у сфері національної безпеки пов'язані з необхідністю вирішити комплекс проблем зі створення та функціонування ефективно діючої системи забезпечення національної безпеки [81].

Право виконує свою роль та вирішує завдання у забезпеченні національної безпеки через функції. Серед функцій права у забезпеченні національної безпеки можна виділити загальносоціальні та спеціально юридичні функції.

Серед загальносоціальних функцій називають політичну, економічну, виховну, функцію соціального контролю, інформаційно-регулюючу, комунікативну та деякі інші. Спеціально-юридичні функції права у сфері національної безпеки представлені регулятивною та охоронною функціями.

Чільну роль серед них належить регулятивній функції. Регулятивна функція впливає із можливості права розпоряджатися, закріплювати варіанти поведінки і полягає у впорядкування суспільних відносин у сфері національної безпеки. Вона спрямована на встановлення відповідних правил поведінки, визначає види та межі бажаної та допустимої поведінки, організує суспільні відносини.

Особливості цієї функції полягають, перш за все, в організації суспільних відносин, координації соціальних взаємозв'язків у сфері

національної безпеки. Суть охоронної функції полягає у недопущенні заподіяння шкоди національній безпеці (превентивна функція, або функція охорони) та усуненні наслідків у разі заподіяння такої шкоди (функція захисту).

Сукупність взаємопов'язаних, внутрішньо узгоджених основоположних нормативно-правових актів, що містять юридичні принципи та норми, спрямовані на правове регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення національної безпеки з метою їх упорядкування, охорони та розвитку відповідно до суспільних потреб, становить правову основу забезпечення національної безпеки.

Основним нормативним правовим актом країни у сфері національної безпеки може бути закон, що викладає концептуальні положення щодо системи забезпечення національної безпеки. У цьому законі закріплюються законодавча основа забезпечення національної безпеки, система безпеки та її функції, визначаються суб'єкти, сили та засоби забезпечення безпеки, її принципи, проводиться розмежування повноважень органів державної влади у питаннях безпеки, встановлюється порядок організації та фінансування сил забезпечення безпеки, контролю та нагляду над їх діяльністю.

Економічний механізм формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки є сукупністю передбачених законодавством фінансово-економічних стимулів, важелів та інструментів за допомогою яких забезпечується (або має забезпечуватися) стійкий соціально-економічний розвиток країни та розвиток інших сфер та секторів національної безпеки за рахунок визначених законодавством джерел: коштів бюджетів різних рівнів, коштів юридичних та фізичних осіб, іноземних інвесторів, кредитних ресурсів фінансових установ тощо [84].

В сучасних умовах людство вступає в інформаційну епоху. Не стоїть осторонь цього процесу й наша держава, де останніми роками питанням інформатизації суспільства приділяється особлива увага. У широкому розумінні в процесі формування самодостатнього суспільства значна роль

належить інформації, освіті, забезпеченню національної безпеки держави.

Тому саме інформаційний механізм має сприяти висвітленню особливостей формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки через застосування інформаційно-агітаційних кампаній та всебічного моніторингу стану національної безпеки за всіма напрямками на основі цілісної державної інформаційно-моніторингової платформи.

Інформаційний механізм є важливою передумовою формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки через інформаційну та моніторингову складові шляхом проведення роз'яснювальної роботи, інтерактивного діалогу, нарад, тренінгів, презентаційних заходів, брифінгів, створення комунікаційних майданчиків зарубіжних і українських експертів з безпекових питань, публікації звітів та оприлюднення прогнозів та очікувань щодо стану національної безпеки країни та напрямів трансформації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки [100].

Окрім того, сучасні загрози та виклики вимагають від держави застосування нових засобів та інструментів комунікації безпосередньо з широкими верствами населення, реагування на політичні закиди у бік органів державної влади та місцевого самоврядування щодо напрямів забезпечення національної безпеки. Тому органи публічної влади всіх рівнів повинні активно бути присутніми в засобах масової інформації, пояснюючи особливості та складності забезпечення необхідного рівня національної безпеки та публікуючи аналітичну інформацію за напрямками формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки.

При цьому необхідно забезпечити позитивне сприйняття суспільством започаткованих реформ в безпековій сфері, стратегії та проєктів подальшого сталого розвитку країни через активний політичний, бізнесовий і громадський діалог.

Сутність та зміст державної політики у сфері забезпечення

національної безпеки доцільно роз'яснювати, як через традиційні інструменти (конференції, круглі столи, брифінги), так і на платформах соціальних мереж, які дозволяють доносити ключові меседжі і формувати певні очікування у широкої аудиторії (населення, іноземних партнерів, суб'єктів господарювання, інвесторів, громад тощо) щодо питань забезпечення національної безпеки країни.

Таким чином, на основі проведених досліджень можна укласти, що тільки при забезпеченні реалізації на державному рівні вищенаведених цілей, принципів, методів, механізмів та інструментів державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, відкриваються додаткові можливості щодо забезпечення сталого розвитку країни, як основи та необхідної передумови забезпечення національної безпеки. Адже в сучасних умовах саме сталий розвиток України – це запорука державного суверенітету та забезпечення національної безпеки країни у всіх її напрямках.

1.3. Особливості формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в зарубіжних країнах

На формування та забезпечення національної безпеки в умовах глобалізації значно впливає такий ключовий тренд сучасності, як процес становлення нового світового порядку. Адже після руйнування біполярності світу у 1991 р. одним із постійних питань порядку денного світової спільноти стало питання пошуку оптимальної моделі міжнародних відносин. За тридцять років, які пройшли після краху біполярності, світовій спільноті так і не вдалося досягти певного консенсусу щодо загальних принципів побудови постбіполярного порядку. Більше того, міжнародні відносини в сучасних умовах опинилися у вкрай суперечливому та навіть кризовому стані. Про це свідчить посилення хаотизації світу, зростання економічної конкуренції, розгортання нового етапу глобальної боротьби за ресурси тощо [198].

Тобто сучасний світ зазнає глибоких трансформаційних змін.

Формуються нові центри економічного та політичного впливу, насамперед навколо Китаю та Індії. Помітно посилюють свій регіональний вплив Індонезія, Туреччина, Іран, Бразилія, Пакистан. Проблеми глобального потепління та глобалізації найбільш негативно зачіпають найменш розвинені країни Африки, на південь від Сахари, Близького Сходу та Південної Азії, які не можуть повною мірою задовольнятися плодами науково-технічного прогресу [207].

Росія за допомогою звичайних та нерегулярних військових формувань та з використанням широкого спектру психологічних, політичних, економічних засобів та методів протидії, включаючи кібератаки веде «гібридну війну» й військові дії (і не тільки проти України).

На тлі появи нових осередків воєнних конфліктів (в тому числі в Україні) та нерівномірності соціально-економічного розвитку держав значно посилюються міграційні процеси, міжнаціональна та міжконфесійна ворожнеча, а також прояви екстремізму. Якісно нового характеру набуває глобальна терористична загроза, посилюються ризики значного підвищення шкоди, пов'язаної з терористичними діями в різних регіонах світу.

Перерозподіл світового потенціалу сили та розвитку супроводжується наростанням геополітичної нестабільності та нестійкості розвитку світової економіки, загострення конкуренції між державами. Глобальні та регіональні процеси набувають все менш передбачуваного характеру, що супроводжується підвищенням міждержавної конкуренції, спробами розхитати загальновизнані норми та принципи міжнародного права. Поступово розмиваються межі між силовими та не силовими методами досягнення політичних цілей, загострюється протидія в інформаційному просторі [200].

Тому не випадково, що в сучасному світі підвищується ризик негативного впливу на країни нових викликів та погроз, які у найближчі роки будуть зосереджені у сферах: захисту національних кордонів, енергетики та високих технологій, інформаційній сфері, в галузі екології, кліматичні

виклики тощо. Відзначається наростання дефіциту питної води та продовольчі ресурси. Лейтмотивом державної політики цілого ряду розвинених країн стає боротьба за енергетичні та природні ресурси в різних регіонах світу, що є ключовим політичним та військово-стратегічним ризиком збереження стратегічної стабільності у сучасному світі.

Все це вимагає вироблення дієвих заходів для протидії зазначеним загрозам та викликам країн світу в політичній, економічній, військовій, інформаційній та інших сферах, що диктує необхідність вибудовування стратегічної лінії, спрямованої на підвищення стійкості економіки, соціальної сфери, науково-технічного та науково-технологічного потенціалу країн, їх інформаційних ресурсів до негативних зовнішніх впливів, забезпечення конкурентоспроможності у світовій економіці та політиці.

При цьому реалізація державної політики щодо забезпечення національної безпеки, заснованої на досягненні стратегічних національних пріоритетів повинна супроводжуватися підвищенням ефективності системи державного управління.

Кінець XX ст. ознаменувався не лише катастрофою біполярної системи міжнародних відносин, а й більш глибокими змінами політичної організації світу у її Вестфальському варіанті, які тривають до сьогодні. Відбувся розпад колоніальної системи і майже всі держави увійшли до системи, об'єднаної ООН, активно почали діяти недержавні актори, отримали розвиток інформаційні та комунікаційні технології, що сприяло транснаціоналізації.

Представники американської політичної думки Е. Картер, У. Перрі та Дж. Стейнбруннер, відзначаючи роль безпеки на базі співробітництва, наголошують: «Такі вихідні принципи, як залякування, ядерна стабільність і стримування, висловлювали настрої епохи холодної війни. Безпека на основі співробітництва – це принцип забезпечення міжнародної безпеки в епоху після закінчення холодної війни [79].

Тому у період після закінчення холодної війни в рамках ліберально-ідеалістичної парадигми (Ф. Фукуяма, З. Бжезінський, А. Феллер, П. Корбетт

та ін.) першочерговими стають несилові методи забезпечення безпеки, змінюються виклики та загрози безпеці. Вони вказують, що всі суб'єкти міжнародних відносин переслідують інтереси, які побудовані на загальнолюдських цінностях і принципах. Захист національної безпеки пов'язаний із системою колективної безпеки, міжнародним співробітництвом та здатністю врегулювання конфліктів без застосування військової сили [80].

У багатьох державах не роблять істотної різниці між концепцією та стратегією та обмежуються прийняттям лише одного з названих документів (наприклад, Стратегія національної безпеки США містить у собі елементи концепції) [194].

Значення цих документів полягає в тому, що вони дозволяють вибудовувати політику забезпечення національної безпеки на тривалу перспективу, дають їй чіткі орієнтири та концептуальну основу для визначення цілей та постановки принципових завдань щодо захисту національних інтересів та вироблення способів досягнення цих цілей.

Розглянемо особливості формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в зарубіжних країнах.

Так, для Сполучених Штатів Америки вирішення проблем забезпечення національної безпеки має доктринальний характер. Стратегія національної безпеки США, як ключовий документ стратегічного планування, розглядається американськими фахівцями як інтелектуальний продукт, що визначає сукупність взаємопов'язаних ідей у сфері управління тенденціями, реальними та прогнозованими, для захисту постійних інтересів суспільства та держави. В основі американських підходів до забезпечення національної безпеки лежить прагнення до збереження безперечного світового лідерства та переваги США.

Система забезпечення національної безпеки в США кардинально змінилася після терактів 11 вересня 2001 р. та створення Ради внутрішньої безпеки (Homeland Security Council), Управління (жовтень 2001 р.), а потім і Міністерства внутрішньої безпеки (березень 2003 р.), в чому виразно

проявляється системний підхід, що прямо узгоджує питання забезпечення національної безпеки країни із завданнями підтримки економічної та соціальної стабільності.

Зокрема, відповідно до Закону про внутрішню безпеку США [209], після терактів 11 вересня, а саме 25 листопада 2002 р. в США було створено Управління, а потім і Міністерство внутрішньої безпеки, що включило до свого складу низку відомств і підрозділів, які відповідали за різні аспектами національної безпеки США. Структурно нове відомство включало такі відомства, як Берегова охорона, Федеральна служба охорони, Митна і прикордонна служба США, Секретна служба і Федеральне агентство з управління надзвичайних ситуаціях, Адміністрація транспортної безпеки, Агентство з кібербезпеки і захисту інфраструктури [88].

Створення цього відомства знаменувало собою нове, розширене, розуміння органами державної влади США феномену «національна безпека».

Вперше було створено структуру органів виконавчої влади, яка консолідувала зусилля як традиційних «силових» структур, так і структур у галузі міжнародної безпеки, інформаційної безпеки, забезпечення захисту інфраструктури та комунікацій та ряду інших в інтересах запобігання загрозі вчиненню терористичних актів, боротьби з тероризмом та ліквідації наслідків терактів та стихійних лих.

У Стратегії національної безпеки США 2010 р. (СНБ-2010) підхід «безпека через розвиток» окреслено значно ширше, ніж у всіх аналогічних документах минулого, і не зводиться до однієї лише військової складової. До нього віднесено і екологічні проблеми, і соціальні, і навіть недоліки національної системи освіти.

Новий американський доктринальний документ у галузі забезпечення національної безпеки повною мірою увібрав у себе положення та термінологію, розроблені за останні роки такими вченими, як Дж. Най та інші, концепцій «м'якої сили» (Soft power) та «розумної сили» (Smart power). Відомий військовий аналітик США Д. Барно вважає, що СНБ-2010 за своєю

універсальністю можна вважати національною «Великою стратегією» для наступного століття завдяки головній закладеній в ній ідеї – необхідності постійно коригованого та збалансованого використання всіх інструментів американської могутності: дипломатичної, розвідувальної, військової, політичної, економічної, інформаційно-пропагандистської, культурної тощо.

На думку американських експертів, Стратегія національної безпеки (СНБ-2010) застерігає суспільство від надмірної опори на військову міць і виходить з того, що боротьба з тероризмом не повинна визначати сутність взаємин країни з навколишнім світом, недвозначно і без винятків засуджує застосування тортур, не висуває тезу завдання «превентивних ударів».

Натомість пропонується ідея «всеосяжного залучення» як союзників, так і суперників у вирішенні проблем, що стоять перед людством, до яких насамперед відносить встановлення «справедливого і стійкого світового порядку», недопущення поширення ядерної зброї, боротьбу з «Аль-Каїдою», нестабільність на Близький Схід, глобальне економічне процвітання.

Тобто американський досвід показує, що проблеми забезпечення національної безпеки з погляду оцінки їх, як прояви нової безпекової філософії безпеки нерозривно пов'язані з економічним процвітанням, досягненням національних інтересів в економічній сфері.

Слід зазначити, що системний принцип «безпека через розвиток», де набір цілей і завдань не зводиться до однієї лише військової складової, а розглядаються екологічні, соціальні та інші проблеми, найбільше застосовується в редакції Стратегії національної безпеки США 2017 р., в якій до національних інтересів вперше включено сприяння американському процвітання, а завдання, окрім підтримки внутрішнього виробничого сектора, надійної оборонно-промислової бази та стійких ланцюжків постачання, були доповнені широким комплексом пріоритетів у галузі економіки, включаючи модернізацію американської економіки, технологічне лідерство та захист інтелектуальної власності, відновлення американської економічної могутності та довіри до економічної моделі США.

Особливо вражають нові формулювання завдань у галузі енергетики: досягнення енергетичного домінування, центрального становища США у глобальній енергетичній системі, як провідного виробника, споживача та інноватора в енергетичній сфері [218].

У цьому контексті слід зазначити, що аналогічний американський підхід до забезпечення національної безпеки простежується в останніх редакціях стратегій національної безпеки Швейцарії (2010 р. та 2016 р.) та Туреччини (Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi).

Таким чином, комплексне розуміння завдань забезпечення національної безпеки («безпека через розвиток»), що пов'язує їх із питаннями сталого розвитку економіки, підтримки соціальної стабільності, забезпечення екологічної відповідальності та кліматичної нейтральності є сучасною тенденцією щодо особливостей формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки у країнах світу.

Стратегія національної безпеки США 2017 р. виходить із необхідності переосмислити політику останніх десятиліть, яка ґрунтувалася на тому, що взаємодія з суперниками та їх залучення до міжнародних інститутів та світової торгівлі зроблять із них корисних гравців та надійних партнерів.

В цілому, Стратегія національної безпеки редакції 2017 р. концентрується на чотирьох «життєво важливих» національних інтересах: захист країни, сприяння процвітанню Америки, збереження світу за допомогою сили та посилення впливу США у світі.

Слід зазначити, що зазначена Стратегія значно відрізняється від політики адміністрації Обама. У СНБ-2015 особлива увага приділялася просуванню та захисту демократії та прав людини [218].

У Стратегії національної безпеки США 2017 р. висувається інший підхід: «Ми не нав'язуємо наш спосіб життя, не нав'язуємо демократію». Головна мета декларується у посиленні глобального лідерства та переваги США. При цьому значне місце відведено зміцненню економічної складової американського домінування. Значний акцент зроблено і на нарощуванні

військової могутності: модернізація всіх компонентів Збройних сил, необхідних для відбиття будь-яких загроз – на суші, воді, у повітрі, космосі та кіберпросторі.

Слід зазначити, що головними стратегічними суперниками США у військово-політичній сфері позиціонуються Росія і Китай.

Так, у Стратегії національної безпеки США 2017 р. зазначається, що Росія: прагне послабити вплив США у світі, відмежувати США від союзників та партнерів; російські інвестиції у розробку нових військових технологій, зокрема ядерних систем, оцінюються найсерйознішою зовнішньою загрозою існування США; докладає зусиль для дестабілізації рівноваги в кіберсфері; втручається у внутрішньополітичні відносини країн по всьому світу за допомогою модернізованих форм підливних тактик; проєктує свій вплив за допомогою економічних інструментів за допомогою контролю над ключовою енергетичною та іншою інфраструктурою в деяких частинах Європи та Азії.

При цьому підкреслюється, що поєднання амбіцій Росії та її військової могутності, що зростає, створюють рубіж нестабільності в Євразії, де підвищується небезпека виникнення конфліктів (військова агресія РФ в Україні є яскравим цьому підтвердженням).

Щодо Китаю зазначено, що він: розширив свій вплив на шкоду суверенітету інших країн; у безпрецедентних масштабах збирає та використовує дані, поширює вплив своєї авторитарної системи, у тому числі корупцію та використовує стеження; будує другу у світі (після США) з боєздатності та фінансового забезпечення армію, розвиває ядерний арсенал; певною мірою військова модернізація та зростання економічної могутності Китаю обумовлені його доступом до інноваційної економіки США.

Загалом щодо Росії та Китаю в Стратегії національної безпеки США 2017 р. робиться висновок про те, що вони, кидаючи виклик США, почали відновлювати свій регіональний та глобальний вплив; сповнені рішучості зробити свої економіки менш вільними та менш справедливими; направляють свої інвестиції в країни, що розвиваються, з метою отримання

конкурентних переваг перед США; посилюють військовий потенціал; контролюють інформацію та дані; використовують пропаганду для просування антизахідних поглядів, а також розколу між США та їх союзниками; намагаються змінити міжнародний лад у своїх інтересах [218].

Концептуальні засади державної політики у сфері забезпечення національної безпеки Китаю виходять зі стратегічної мети, яку сформулювало китайське політичне керівництво – перетворення країни на процвітаючу, сильну та цивілізовану державу – провідну державу АТР за допомогою 4-х модернізацій (сільське господарство, економіка, наука та технології, Збройні сили). Китайський уряд не розробляє «стратегії національної безпеки» у західному розумінні, а зосереджує свою увагу на формулюванні цілей та шляхів вирішення внутрішніх проблем – «стратегії національного розвитку». «Стратегія 4-х модернізацій Ден Сяопіна» розрахована на період до 2050 р. Цей документ включає три частини – Стратегію національного розвитку, Погляд на міжнародну стратегічну ситуацію, Національні інтереси Китаю та стратегію національної безпеки.

При цьому зазначається, що забезпечення національної безпеки полягає не у формуванні (як у США) сприятливих умов розвитку, а їх збереженні для забезпечення поступального розвитку Китаю [218].

Окрім РФ та Китаю, нова Стратегія національної безпеки США в редакції 2017 р., як основні виклики національної безпеки виділяє Північну Корею та Іран, які називаються режимами-ізгоями, що загрожують сусідам, що розповсюджують терор та охочих отримати зброю масового знищення. Це у свою черга дестабілізує регіони. Загрозою безпеки називаються і міжнародні терористичні організації, насамперед джихадистські рухи, та транснаціональна організована злочинність. Серйозна увага приділяється кібербезпеці. Вказується, що «кіберпростір став вельми критичним полем бойових дій. Америка в основному забезпечувала захист своєї території на сухопутних, повітряних, морських та космічних полях битв. Але сьогодні шкода може бути завдана хакерами, діючи як у межах країни, так і за її

межами. Ворожі наміри такого роду всіяко припинятимуться всіма доступними засобами» [218].

Основні положення концептуальних засад державної політики забезпечення національної безпеки Німеччини, Великобританії, Франції, Польщі, Ізраїлю, Японії наведено нижче.

Так, у Німеччині концептуальні положення в галузі забезпечення національної безпеки знаходять відображення в низці документів, як довгострокового характеру (конституційні акти, перспективні плани та програми будівництва Збройних сил), так і короткострокової дії (щорічні плани розвитку Збройних сил, законодавчі акти, директиви з питань військового будівництва).

До них, зокрема, належать розроблювані міністерством оборони та затверджувані федеральною радою безпеки Директиви з питань військової політики (готуються з періодичністю раз на два роки), а також План будівництва бундесверу (на строк до 15 років).

Офіційно Німеччиною виділяється п'ять основних цілей та сфер інтересів національної та загальноєвропейської безпекової політики. Це, зокрема, збереження миру, безпеки, добробуту громадян та територіальної недоторканності; зміцнення і всебічний розвиток блоку НАТО, що базується на спільних цінностях, з метою посилення системи безпеки євроатлантичного простору. При цьому Європа в ході реалізації стратегічного партнерства зі США зобов'язана брати на себе значно більший ступінь відповідальності; поглиблення та розширення інтеграції з демократичними державами Європи в рамках ЄС; будівництво загальноєвропейської системи безпеки шляхом зміцнення ОБСЄ; повага до міжнародного права та прав людини, а також зміцнення миру шляхом підвищення впливу та ролі ООН.

За такого підходу основну загрозу безпеці країни на цьому етапі становлять існуючі та потенційні осередки криз та конфліктів, неконтрольоване поширення зброї масового знищення, а також міжнародний тероризм [206].

Відповідно до концепції національної безпеки Великобританії, місце країни у світі визначається її національними інтересами, як нації (внутрішній аспект – це фізична безпека, незалежність та територіальна цілісність, економічний добробут, збереження почуття єдності нації, а також інтереси громадських груп та організацій, індивідуальні інтереси), та як члена світового співтовариства (зовнішній аспект), тісно взаємопов'язані, оскільки мають міжнародний вимір, тобто спрямовані зовні.

При цьому економічні інтереси переважають геополітичні інтереси, і концепції забезпечення національної безпеки у Великій Британії виходять насамперед не від загроз, а від інтересів країни.

Як основні проблеми (виклики) безпеки держави розглядаються порядок усередині країни (надання допомоги цивільній владі у підтримці правових норм у метрополії та на заморських територіях), реалізація системи заходів щодо зниження ймовірності зовнішньої агресії проти території Великобританії та забезпечення національних інтересів, а також запобігання можливим проблемам через підтримку та участь у міжнародних організаціях, що сприяють зміцненню міжнародної безпеки, та умови вільних та відкритих торгових відносин.

Вирішення проблем безпеки Великобританії спрямоване на забезпечення національних інтересів, тобто на запобігання можливим проблемам та захист інтересів країни, маючи на увазі реалізацію системи заходів щодо зниження ймовірності зовнішньої агресії та утиску національних інтересів, у тому числі економічних. Забезпечення та захист національних інтересів виступають основними «стратегічними завданнями», для вирішення яких задіяний відповідний арсенал силових (Hard Power) та несилових (Soft Power) методів.

Загалом можна зробити висновок, що забезпечення безпеки держави Великобританії на рівні політичної доктрини в цій галузі не пов'язується безпосередньо з такими факторами, як економічне зростання, підвищення конкурентоспроможності та низка інших [221].

У французькій політичній лексиці поняття «національна безпека», як таке практично відсутнє. Воно фактично замінено поняттям «національна оборона». При цьому при визначенні національних інтересів країни дуже популярне гасло Шарля де Голля про «національну незалежність» та «велич Франції» з деякими сучасними реалістичними корективами.

У основі суті французької доктрини забезпечення національної безпеки лежать такі концептуальні положення, як: «т'єрмондизм» – глобальні залучення Франції до світових справ, насамперед пов'язані зі своїми підмандатними територіями, і навіть з розвитком своїх колишніх колоній; «європейський периметр» – участь Франції у формуванні регіонального порядку у Середземномор'ї, Північній Африці, Близькому Сході; «євроцентризм» – гідна участь Франції у європейських справах, стримування у регіоні впливу США, Великобританії, Німеччини та Росії; «атлантизм» – політика Франції щодо США та блоку НАТО.

Загалом можна відзначити, що національна безпека Франції та захист її національних інтересів практично повністю пов'язані з вирішенням зовнішньополітичних та оборонних завдань [4].

Стратегія національної безпеки Польщі враховує геополітичні зміни в Європі, що відбулися останніми роками, подальше розширення і трансформацію НАТО і ЄС, плани вступу країни до Європейського союзу. Відповідно до цього документа основною метою політики національної безпеки республіки Польща, як і раніше, залишається захист суверенітету та територіальної цілісності держави, а також відстоювання та просування польських національних інтересів на міжнародній арені.

Основними загрозами національній безпеці Польщі, відповідно до стратегії, є: міжнародний тероризм; поширення зброї масового ураження, засобів її доставки; нестабільність, що зберігається на Близькому Сході, Балканах у Закавказзі та інших регіонах світу; міжнародна організована злочинність, незаконна торгівля зброєю, наркотиками та людьми; нелегальна імміграція; екологічні кризи та техногенні катастрофи; російська військова

агресія проти України (враховуючи той факт, що Україна межує з Польшою).

Серйозним викликом національній безпеці у Польщі вважають існуючі кіберзагрози.

Тому не випадково в цій країні створено новий спеціальний підрозділ Збройних сил Польщі – війська оборони кіберпростору. Оборонним відомством Польщі спочатку було затверджено у лютому 2019 р. «концепцію організації та функціонування військ оборони кіберпростору», на основі якої у 2022 р. створено Війська оборони кіберпростору (WOC), призначення яких – проведення повного спектру дій у кіберпросторі: оборонних, розвідувальних та активних наступальних дій [105].

З метою протидії зазначеним загрозам національній безпеці (залежно від їх характеру та масштабів) керівництво Польщі планує застосовувати випереджувальну стратегію (здійснення комплексу превентивних заходів щодо запобігання конфліктам), антикризову стратегію (локалізація та ліквідація кризових ситуацій багатонаціональними військовими контингентами) та військових операціях ОЗС НАТО відповідно до статті 5 Вашингтонського договору) [51].

Концепція національної безпеки Ізраїлю виходить із основного трактування поняття «національна безпека», що має на увазі фізичне виживання єврейського населення у ворожому арабському оточенні за вкрай несприятливих географічних умов.

Основними принципами забезпечення безпеки Ізраїлю виступають участь всього народу в обороні країни (озброєний народ), опора на власні сили у війні та пошук сильного зовнішнього заступництва у мирний час, швидкість досягнення військових результатів та якісна перевага. Основними методами забезпечення безпеки є переконливе стримування, надійна оборона та регіональні союзи та обмеження озброєнь.

Відповідно до чітко визначених цілей реалізації стримування концепцією реформування ЗС Ізраїлю («План Мофаза» або «Кросворд-2000») визначено три основні «кола» загроз – об'єктів стримування. До так званого

«внутрішнього» кола об'єктів стримування належить діяльність ісламських терористів та ісламських організацій екстремістського штибу («Хамаз», «Хезболла», терористи Палестинської автономії).

До «середнього» кола належить Сирія, як потенційний агресор, який у разі кризи може бути підтриманий іншими арабськими державами, наприклад, Іраком, Лівією, Іраном.

«Зовнішнє» коло визначається необхідністю стримування арабських держав від завдання ними ударів по Ізраїлю ракетами великої дальності та авіацією з використанням зброї масового ураження, ядерної, а також хімічної та бактеріологічної. Таким чином, стратегічна доктрина Ізраїлю в галузі забезпечення національної безпеки орієнтована на переважно військові методи захисту національних інтересів країни [21].

Концептуальне забезпечення національної безпеки Японії виходить із стратегічної мети країни – досягнення абсолютного лідерства в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (АТР) та заявка на глобальне домінування у різних регіонах світу із збереженням опори на союз із США. У цьому національні інтереси Японії визначаються такими основними моделями: «пан-японізм» – передбачає можливість Японії грати глобальну військово-стратегічну роль і одноосібне домінування в АТР; «Азія-центризм» – передбачає націленість Японії на АТР за виняткової концентрації зусиль у ньому; «Спільний Азія-центризм» – контроль АТР на паритетних зі США засадах через недостатність військової могутності.

Отже, сутність національної безпеки Японії в низці концептуальних документів розкривається, як наявність можливостей для свободи дій у досягненні цілей, які державі необхідно захистити у разі існування прихованої чи реальної, головним чином зовнішньої, загрози [81].

Розглянемо особливості забезпечення національної безпеки країн Центрально-Азіатського регіону, що складається з п'яти держав СНД, які територіально пов'язані між собою. Відносини серед цих держав є взаємозалежними у сфері безпеки. При цьому структура взаємозалежності

безпеки в сучасних умовах є глибокою і міцною, хоча непостійною. Представлені країни також мають право самостійно захищати свої інтереси, використовуючи притаманні лише їм методи впливу.

З метою гарантування національної безпеки у цих країнах було прийнято такі важливі стратегічні нормативні документи:

- Таджикистан: Єдина Концепція національної безпеки Таджикистану;
- Туркменістан: Військова доктрина (2009) та Декларація «Про зовнішньополітичний курс Туркменістану в ХХІ ст., заснований на постійному нейтралітеті, принципах миролюбності, добросусідства та демократії»;
- Узбекистан: Військова доктрина Республіки Узбекистан (1995), Концепція національної безпеки Республіки Узбекистан (1997), Оборонна доктрина Республіки Узбекистан (2000) та Закон Республіки Узбекистан «Про оборону» (2001);
- Казахстан: Закон Республіки Казахстан «Про національну безпеку Республіки Казахстан» (1998 р., змінено 2000 р.), Концепція національної безпеки Казахстану (1999), Стратегія національної безпеки Республіки Казахстан (прийнято 2003, нова редакція 2007), Закон Республіки Казахстан «Про протидію екстремізму» (2005); Закон Республіки Казахстан «Про Раду Безпеки Республіки Казахстан» (2018);
- Киргизстан: Закон «Про національну безпеку», який став основою для розробки Концепції та Стратегії національної безпеки, ухвалених у 2009 р. [56-59].

В акумульованому вигляді вищенаведені документи відображають, складні та різноманітні особливості в центральньо-азіатському просторі, містять практично всі політичні нюанси, починаючи з проблем до можливого їх вирішення з урахуванням побудови нового світового укладу в сучасних геополітичних умовах. Безсумнівно є свої труднощі, пов'язані з багатьма аспектами, як економіка, політика, зрештою менталітет.

Визначимо критерії формування системи національної безпеки у зазначених країнах Центральної Азії, а саме, національні інтереси та загрози національній безпеці (внутрішні та зовнішні) зазначених країн.

Так, у Таджикистані до наукової категорії «національні інтереси» на законодавчому рівні віднесено: безпеку народу; зайнятість населення та зростання економічного потенціалу; продовольча безпека; розширення продуктивної зайнятості; стан захищеності особистості, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз; суверенітет, територіальна цілісність та сталий розвиток, оборона та безпека держави.

При цьому до загроз національній безпеці Таджикистану (внутрішнім та зовнішнім віднесено): зростання злочинності, організованої злочинності, транснаціональних злочинів, торгівлі людьми, корупції, незаконного обігу зброї та наркотичних засобів; розвідувальна, терористична, диверсійна та інша діяльність, спрямована на заподіяння шкоди національній безпеці; інформаційна безпека; політичний екстремізм, розпалювання соціальної, расової, національної, релігійної, ідеологічної, місцевої та групової ворожнечі; контрабанда, легалізація (відмивання) доходів, фінансування тероризму та порушення фінансової стабільності країни [57].

У Туркменістані до наукової категорії «національні інтереси» на законодавчому рівні віднесено: нейтралітет; внутрішньополітична стабільність; захист конституційного ладу; зміцнення дружніх відносин із сусідніми та іншими державами; удосконалення системи оборони; запобігання, локалізація та нейтралізація зовнішніх та внутрішніх загроз; суверенітет; патріотичне ставлення населення до забезпечення військової безпеки країни.

При цьому до загроз національній безпеці Туркменістану (внутрішнім та зовнішнім): загроза територіальній цілісності; екстремістська діяльність, незаконні збройні формування; поширення незаконної зброї; терористичні акти; незаконний обіг наркотиків; осередки локальних воєн та збройних конфліктів; поширення зброї масового ураження; міжнародний тероризм,

сепаратизм та релігійний екстремізм [59].

В Узбекистані до наукової категорії «національні інтереси» на законодавчому рівні віднесено: збереження культурно-історичної спільності; захист національних цінностей, суспільних та державних інтересів; забезпечення суверенітету; захист національних цінностей від зовнішніх та внутрішніх загроз.

При цьому до загроз національній безпеці Узбекистану (внутрішнім та зовнішнім) віднесено: надання своєї території для розміщення іноземних військових, тероризм, наркотрафік, поширення зброї, прояви тероризму, експансія радикалізму та релігійного екстремізму [58].

У Казахстані до наукової категорії «національні інтереси» на законодавчому рівні віднесено: забезпечення прав та свобод людини та громадянина; політична стабільність; економічний розвиток; зміцнення єдності народу Казахстану; конституційний лад, державна незалежність, цілісність, недоторканність державного кордону; оснащеність та бойова готовність Збройних Сил, інших військ та військових формувань Республіки Казахстан; безумовне виконання законів та підтримання правопорядку; розвиток міжнародного співробітництва з урахуванням партнерства.

При цьому до загроз національній безпеці Казахстану (внутрішнім та зовнішнім) віднесено: корупцію, незаконне обіг зброї та наркотичних засобів; зрошення державних органів із кримінальними структурами, ослаблення законності та правопорядку; діяльність, спрямовану на насильницьку зміну конституційного ладу, цілісність, недоторканність, не відчужуваність її території; ослаблення обороноздатності країни; загроза недоторканності державного кордону; розвідувальна, терористична, диверсійна та інша діяльність, спрямована на завдання шкоди національній безпеці Казахстану; політичний екстремізм, розпалювання соціальної, расової, національної, релігійної, станової та родової ворожнечі або ворожнечі; загострення соціально-політичної ситуації, погіршення екологічної ситуації, збитки економічної безпеки держави, неконтрольований вивіз капіталу за межі

країни; погіршення демографічної ситуації, неконтрольовані міграційні процеси; недосконалість чи відсутність нормативних правових актів щодо захисту національних інтересів країни [56].

У Киргизстані до наукової категорії «національні інтереси» на законодавчому рівні віднесено: територіальну цілісність; економічна самостійність та гідне життя громадян; культурна самобутність; інтелект нації, що постійно розвивається; система управління, що відповідає світовій та локальній ситуації; здорова та освічена нація.

При цьому до загроз національній безпеці Киргизстану (внутрішнім та зовнішнім) віднесено: погіршення освітнього та культурного потенціалу населення, демографічна ситуація; внутрішня та зовнішня міграція; стан економіки та вразливість системи енергозабезпечення країни; наркоманія та злочинність; радикальні релігійні течії; корупція та тіньова економіка; захист інформаційного простору країни; екологічні проблеми; розширення масштабів міжнародного тероризму та релігійного екстремізму; водно-енергетичні проблеми; паливно-енергетична залежність; міжнародний наркотрафік [55].

Аналіз вищенаведених концептуальних документів країн Центральної Азії з національної безпеки дозволяє стверджувати, що мають місце відмінності в розумінні джерел загроз та існує наступна закономірність: чим менш економічно розвиненою є держава, тим більшою мірою вона схильна підкреслювати зовнішній характер загроз своїй національній безпеці. Це насамперед питання суверенітету, непорушності кордонів та території, які, звичайно ж, безпосередньо пов'язані з економікою, демографією, внутрішньою та зовнішньою міграцією, законодавством, релігійною ситуацією, освітньою базою, екологічним середовищем та багатьма іншими напрямками.

До проблем забезпечення національної безпеки вищенаведених країн, слід зазначити, що переважають пріоритети внутрішньополітичного характеру. Це насамперед пов'язано з тим, що обстановка, що складається

всередині будь-якої країни, накладає свій відбиток на ведення зовнішньої політики.

Розглядаючи нормативно-правові акти країн Центральної Азії, констатуємо свого роду значне зростання проявів тероризму та екстремізму. Така тенденція вже є досить серйозною проблемою для країн, оскільки безпосередньо простежується проникнення міжнародного тероризму, що набуває все більш глобального характеру.

Слід відзначити, що все частіше державна політика у сфері забезпечення національної безпеки, що формується та реалізується на національному рівні, значною мірою залежить від міжнародного аспекту. Тобто у питаннях забезпечення національної безпеки існує тісний взаємозв'язку між внутрішньою та зовнішньою політикою держави. А дії однієї країни в сфері забезпечення національної безпеки можуть знаходити своє відображення в позитивних чи негативних наслідках для інших країн. Тобто країни досить часто забезпечують національну безпеку не ізольовано один від одної, а шляхом міжнародного співробітництва, що потрібно враховувати у питаннях формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в Україні.

Отже, сучасна державна політика у сфері забезпечення національної безпеки країн світу базується на принципі «безпека через розвиток», тобто тісного взаємозв'язку та взаємозалежності завдань забезпечення національної безпеки та стійкого соціально-економічного розвитку. Цей принцип сьогодні лежить в основі політики у сфері забезпечення національної безпеки багатьох провідних держав світу, оскільки дозволяє визначати цілі сталого розвитку та добиватися їх реалізації в умовах викликів та загроз національній безпеці.

Таким чином, розгляд новітніх глобалізаційних факторів показує суттєву трансформацію міжнародних відносин, а також самого середовища міжнародної безпеки, що безперечно впливає на всі аспекти формування та забезпечення національної безпеки в сучасних умовах. Це необхідно враховувати у питаннях реалізації державної політики у сфері забезпечення

національної безпеки, як основи зміцнення економіки України в умовах глобалізації. Узагальнення існуючого досвіду формування державної політики у сфері забезпечення національної безпеки за кордоном дозволило виявити ефективні підходи та інструменти її реалізації та запропонувати для імплементації в українських реаліях. В розвинутих країнах саме держава формує та реалізує політику у сфері забезпечення національної безпеки. Тому використання існуючого передового досвіду для реалізації в Україні відповідної державної політики у сфері забезпечення національної безпеки має стати одним з ключових чинників сталого розвитку країни в довгостроковій перспективі.

Висновки до першого розділу

1. Національна безпека в сучасному світі є однією з пріоритетних та життєво важливих сфер суспільного життя, де державний вплив є радше закономірністю, ніж винятком. Передумови та причини державного втручання у сферу забезпечення національної безпеки з часом змінюються, адже змінюється політичне, економічне, соціальне, екологічне середовище, в межах якого і функціонує країна. Такі дії держави визначають її політику по відношенню до національної безпеки, яка характеризується відповідними діями, спрямованими на розвиток цієї сфери з метою забезпечення реалізації відповідної місії – сталого розвитку країни.

2. Формування та реалізація державної політики у сфері забезпечення національної безпеки внаслідок багатофакторності цього процесу вимагає комплексного державно-управлінського, політологічного, соціологічного та правового підходу, філософського осмислення сутності феномену національної безпеки та вироблення, на цій основі, нових науково-теоретичних та практичних кроків щодо розвитку інструментарію планування, прогнозування, а також уточнення методів та методик реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки.

3. Національна безпека є комплексним багатогранним явищем, яке необхідно розглядати системно, а саме: в просторі, як складову міжнародної безпеки в контексті безпеки в межах кордонів певної держави; в межах національних інтересів населення певної держави, як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз; в контексті існуючих військових загроз, як стан країни, при якому їй не загрожує небезпека війни або інших посягань на суверенний розвиток; в контексті забезпечення суверенітету держави, як стан держави, при якому забезпечується її територіальна цілісність і можливість бути самостійним суб'єктом міжнародних відносин.

4. Ключовими суб'єктами державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в Україні є Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, галузеві міністерства та відомства, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Другою групою суб'єктів забезпечення національної безпеки є громадські об'єднання різного типу (політичні партії, громадсько-політичні об'єднання та інші). До об'єктів державної політики у сфері забезпечення національної безпеки доцільно віднести всі галузі та сфери суспільного життя, регіони, території, а також явища, проблемні ситуації, які виникають в зазначеній сфері та потребують невідкладного вирішення.

5. Узагальнення існуючого досвіду формування державної політики у сфері забезпечення національної безпеки за кордоном свідчить, що сучасна державна політика у сфері забезпечення національної безпеки країн світу базується на принципі «безпека через розвиток», тобто тісного взаємозв'язку та взаємозалежності завдань забезпечення національної безпеки та стійкого соціально-економічного розвитку. Цей принцип сьогодні лежить в основі політики у сфері забезпечення національної безпеки багатьох провідних держав світу, оскільки дозволяє визначати цілі сталого розвитку та добиватися їх реалізації в умовах викликів та загроз національній безпеці.

РОЗДІЛ 2.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1. Сучасний рівень національної безпеки України як об'єкту державної політики

Закон України «Про національну безпеку» серед фундаментальних національних інтересів України, які складають основу забезпечення її національної безпеки є: забезпечення державний суверенітет і територіальна цілісність країни, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України; сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення; інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в ЄС та в НАТО, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами [63].

Тому пропонуємо розглядати сучасний рівень національної безпеки України, як об'єкту державної політики саме за вищенаведеними напрямками.

За напрямом «забезпечення державного суверенітету і територіальної цілісності країни», сучасний рівень забезпечення національної безпеки України не відповідає необхідним вимогам, а державна політика у зазначеній сфері поки що є неефективною.

Адже в 2014 р. територіальну цілісність України було порушено РФ, спланована збройна агресія якої проти України розпочалася 20 лютого 2014 р. з військової операції Збройних Сил РФ із захоплення частини території України – АР Крим.

Наступним етапом російської агресії у 2014 р. стала спроба

дестабілізувати ситуацію у східних та південних регіонах України з метою утворення на цій території квазі-держави «Новоросія». Повній реалізації цих планів вдалося перешкодити, але російські регулярні війська та керовані РФ незаконні збройні формування окупували окремі райони Донецької та Луганської областей України.

У результаті збройної агресії Росії проти України з 14 квітня 2014 р. до 31 березня 2020 р. жертвами військового конфлікту стали близько 41-44 тис. осіб: точну кількість загиблих підрахувати неможливо. За 6 років війни загинуло від 13 до 13,2 тис. осіб, з них близько 4 тис. 100 українських військовослужбовців. УВКПЛ ООН зафіксувало 3055 випадків загибелі цивільних осіб: 1814 чоловіків, 1057 жінок, 98 хлопців, 49 дівчат і 37 дорослих, стать яких невідома. До сумного списку загиблих цивільних увійшли 298 пасажирів та екіпаж «Боїнга» рейсу МН17 «Малайзійських авіаліній», який був збитий російською ракетою «Бук» 17 липня 2014 р. в небі над Донбасом на шляху від Амстердама до Куала-Лумпура [183].

Найбільше цивільних загинуло у 2014 р. (близько 2084 осіб). Наступного року, за даними ООН, жертвами війни стали 954 людини, у 2016 р. – 112 осіб, у 2017 р. – 117 цивільних, у 2018 р. – 55, у 2019 р. – 27 осіб. За три місяці 2020 р. війна забрала життя 4 цивільних осіб. Люди загинули від масованих обстрілів із забороненої зброї, а також від стрілецької зброї чи підірвалися на протипіхотних та протитанкових мінах, розтяжках, або внаслідок детонації вибухонебезпечних залишків війни. За 6 років на мінах та інших вибухових пристроях підірвалися 329 цивільних осіб. Серед жертв війни на сході України налічується від 29 до 31 тис. поранених, серед яких близько 7-9 тис. цивільних, від 9,5 до 10,5 тис. українських військовослужбовців.

Від війни довелося втікати приблизно 2 млн. осіб, серед них біля 1,5 млн. українців перебралися жити до інших регіонів України, як внутрішньо переміщені особи. Найбільше офіційно зареєстрованих переселенців проживають у Донецькій області – 510,8 тис. осіб, у Луганській області –

280,6 тис. осіб. У Києві налічується 159,6 тис. переселенців, у Харківській області – 134,1 тис. переселенців [183].

Тимчасова окупація АР Крим та окремих районів Донецької та Луганської областей, нажаль, стала лише першим кроком РФ, спрямованим на підрив незалежності і суверенітету України.

Вже через 8 років – рано вранці 24 лютого 2022 р. Росія завдала ракетних ударів по території України і розпочала пряме повномасштабне вторгнення. Військова кампанія почалася після тривалого нарощування російських військ з листопада 2021 р. вздовж кордону України з РФ і РБ та визнання органами російської влади 21 лютого 2022 р. терористичних утворень на території України – так званих «ДНР» та «ЛНР».

Російські війська зайшли у 3620 населених пунктів України, 1017 з них вже вдалося звільнити. Однак, станом на 6 червня 2022 р. під контролем окупантів перебуває близько 20% території України, або майже 125 тис. км². Бої тривають на території від м. Харкова на сході до м. Миколаєва на півдні. Між ними пролягає 454 кілометри, проте вся лінія фронту завдовжки сягає понад тисячу кілометрів [93].

Тобто ситуація із забезпечення державного суверенітету і територіальної цілісності України у лютому 2022 р. значно погіршилася через російську військову агресію, що привело до зниження рівня національної безпеки України.

Таким чином, слід констатувати, що за напрямом «забезпечення державного суверенітету і територіальної цілісності країни», сучасний рівень забезпечення національної безпеки України є не достатнім не відповідає необхідним вимогам, а державна політика у зазначеній сфері вимагає підвищення ефективності та результативності з залученням всіх можливих інструментів та механізмів, в тому числі міжнародних.

Що стосується іншої складової забезпечення національної безпеки України, а саме, сталого розвитку громадянського суспільства і держави, слід зазначити, що на державному рівні недостатньо забезпечується виконання

положень Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Адже за результатами опитування населення України Центром «Соціальний моніторинг» у дослідженні «Динаміка соціально-політичних настроїв та оцінок населення України», лише 32% українців послуговуються у побуті виключно державною мовою (за даними Інституту соціальних досліджень НАН України ця цифра складає – 50,8% громадян) [135].

В той же час, результати соціологічного дослідження «Всеукраїнський омнібус», проведеного дослідницькою компанією Active Group у жовтні 2021 р. свідчать, що лише кожен другий українець вважає, що знає українську мову на «добре» або на «відмінно». Українці оцінили свій рівень володіння українською мовою так: 23,4% – «відмінно», 36,2% – «добре», 27,5% – «задовільно», 9,5% – «незадовільно», ще 3,5% респондентів не визначились із відповіддю (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Рівень оцінки українцями свого рівня володіння українською мовою [181].

На жаль, на питання: «Чи стали громадяни у вашому населеному пункті

протягом останніх років більше користуватись українською мовою?», більше половини українців (53,3%) відповіли, що ситуація не змінилась, 3,3% опитаних відповіли, що українською мовою стали користуватись значно більше, а на думку 30,4% – дещо більше. Ще 6,7% респондентів вважають, що українською в їхньому місті або селі стали користуватись трохи менше. Це свідчить про недостатній рівень впровадження положень «мовного закону» у всі сфери суспільного життя в Україні. Також спостерігаються значні регіональні відмінності щодо застосування української мови.

Так, згідно з результатами дослідження до Дня української писемності та мови фондом «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучера та Центру Разумкова, 78% українців вважають українську мову рідною, 18% населення України рідною мовою вважає російську; 2,6% респондентів не змогли визначитись; для понад 1% рідною мовою не є ні українська, ні російська. Зокрема, на Заході країни державну мову вважають рідною 96,7% мешканців. Найменший рівень підтримки російської мови зафіксовано на Заході України (1,7%), а найвищий на Півдні (40,7%) (рис. 2.2).

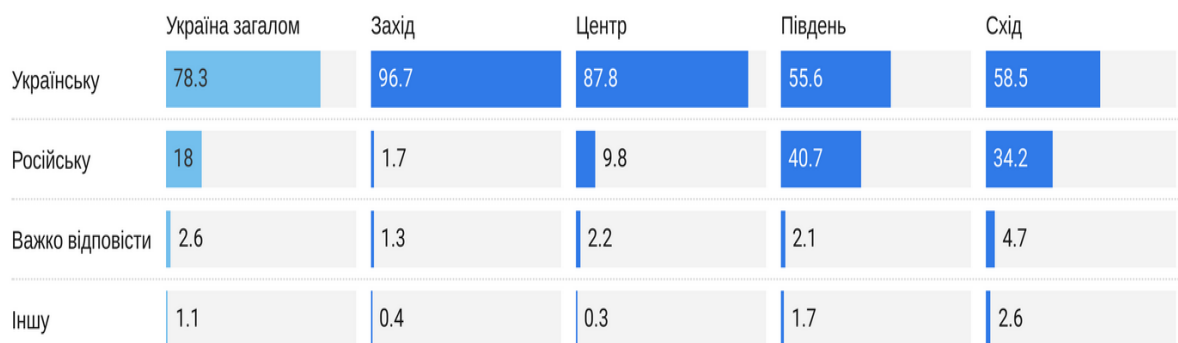

Рис. 2.2. Опитування на тему: «Яку мову українці вважають рідною» [135].

Також соціологи з'ясували, що найбільшою популярністю українська мова користується серед молоді – її вважають рідною 83,3% громадян віком від 18 до 29 років (рис. 2.3).

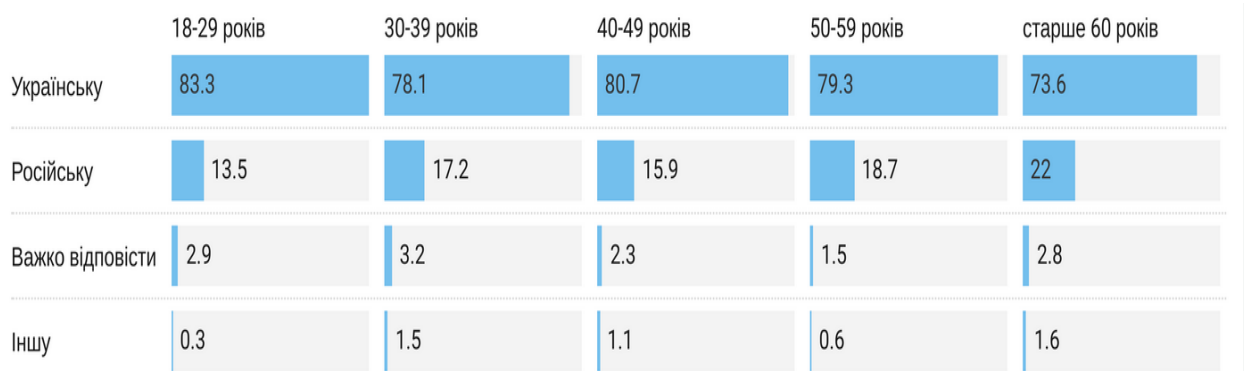

Рис. 2.3. Опитування на тему: «Яку мову українці вважають рідною залежно від віку» [135].

Також, за результатами досліджень, з'ясувалося, що майже 55% українців підтримують норму закону про мову, згідно з якою обслуговування у сфері послуг повинне відбуватися державною мовою. Найбільше підтримують цю норму закону на Заході України, а найменше – на Півдні нашої держави (рис. 2.4).

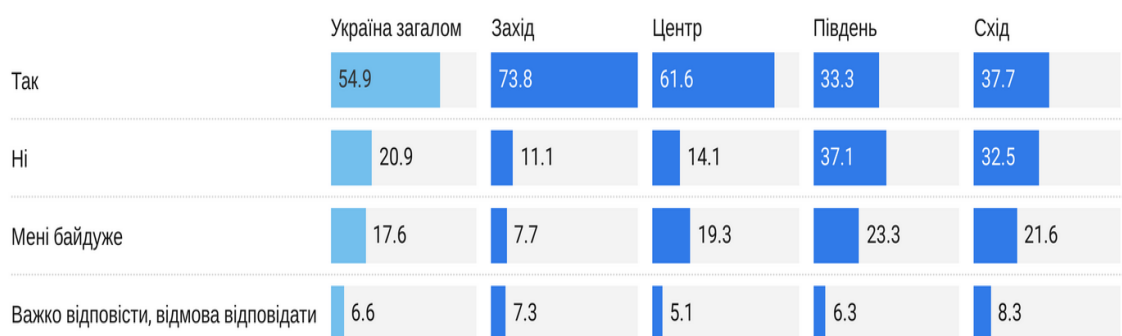

Рис. 2.4. Опитування на тему: «Чи підтримуєте Ви норму закону щодо обов'язкового обслуговування українською мовою при можливості обслуговування клієнтів іншими мовами на їх прохання?» [135].

Також вважаємо, що для забезпечення необхідного рівня національної безпеки державні службовці мають досконало володіти українською мовою (і не тільки) та використовувати її при виконанні своїх професійних обов'язків.

Тому дослідники з'ясували ставлення українців до іспитів на знання мови для державних службовців. Так, значна більшість громадян (понад 85% респондентів) підтримують ідею обов'язкового іспиту чиновників на знання

української мови. Окрім того, більшість громадян (64,8%) вважають, що держслужбовці мають також скласти іспит на знання англійської мови, 14% – іншої європейської мови, 11,9% – російської мови (рис. 2.5).

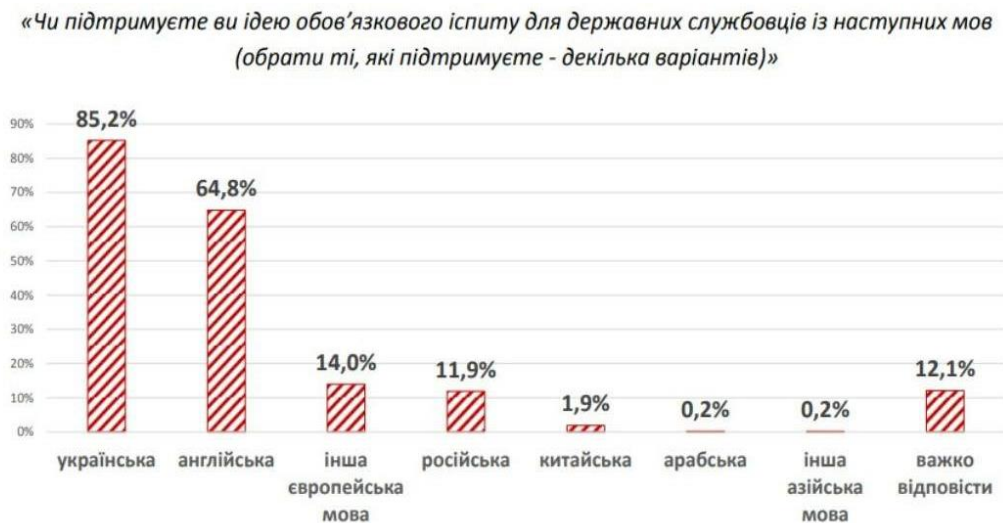

Рис. 2.5. Рівень підтримки українцями мовного іспиту для державних службовців [181].

Проаналізуємо сучасний стан соціально-економічного розвитку України, як необхідної передумови забезпечення необхідного рівня національної безпеки країни.

З кінця 2019 р. - початку 2020 р. у світі відбуваються кризові явища, пов'язані з глобальним уповільненням економічного зростання та введенням карантину через пандемію коронавірусу. Через уповільнення зростання глобальної економіки, на жаль, погіршується стан справ в економіці України.

Фактичні макропоказники економічного і соціального розвитку України за 2020 р. суттєво відрізнялися від їх прогнозу, врахованого при затвердженні державного бюджету на 2020 р., та були дещо відмінними від уточненого прогнозу, підготовленого у зв'язку з впливом на світову економіку та економіку України негативних факторів (насамперед пандемії гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 (далі – COVID-19), і відповідних карантинних заходів) [113].

Зокрема, номінальний валовий внутрішній продукт України за підсумками 2020 р. становив 4194,1 млрд. грн. та відбулося його реальне падіння на 3,8 %. При цьому індекс споживчих цін (грудень 2020 р. до грудня 2019 р.) становив 105 %, індекс цін виробників – відповідно 114,5 %. У 2020 р. середня номінальна заробітна плата штатного працівника зросла порівняно з 2019 р. на 10,4% і становила 11591 грн. Реальна заробітна плата зросла на 7,4 % порівняно з 2019 р. (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Основні показники соціально-економічного розвитку України [про соц-ек 20]

Показники	Фак-тично за 2020 р.	Темпи зростання (зниження), %			
		грудень 2020 р. до		2020 р. до 2019 р.	2019 р. до 2018 р.
		листо-пада 2020 р.	грудня 2019 р.		
Валовий внутрішній продукт, млрд. грн.	4194,1	х	х	– 3,8	+ 3,2
Середньомісячна заробітна плата одного працівника					
номінальна, грн.	11591	118,3	115,6	110,4	118,4
реальна, %	х	117,2	110,1	107,4	109,8
Заборгованість із виплати заробітної плати – усього, млн.грн.	3136,7	78,2	103,4	х	х
Індекс споживчих цін	х	100,9	105,0	102,7	107,9
Індекс цін виробників промислової продукції	х	101,8	114,5	98,4	104,1
Індекс промислової продукції	х	102,8	104,8	94,8	99,5
Індекс сільськогосподарської продукції	х	37,2	126,0	88,5	101,4
Індекс будівельної продукції	х	149,6	109,9	104,0	123,6
Оборот роздрібної торгівлі, млрд. грн.	1210,75	120,0	113,4	108,4	110,3
Вантажообіг, млн. ткм	290342,6	100,1	94,9	85,7	102,1
Пасажирообіг, млн. пас. Км	49379,8	94,9	45,8	46,1	102,6

Вищезазначене зменшення ВВП України, в тому числі є наслідком того факту, що капітальні інвестиції за підсумками 2020 р. склали лише 60% від обсягів капітальних інвестицій попереднього року, що є найнижчим показником за період з 2018 р. (рис. 2.6).

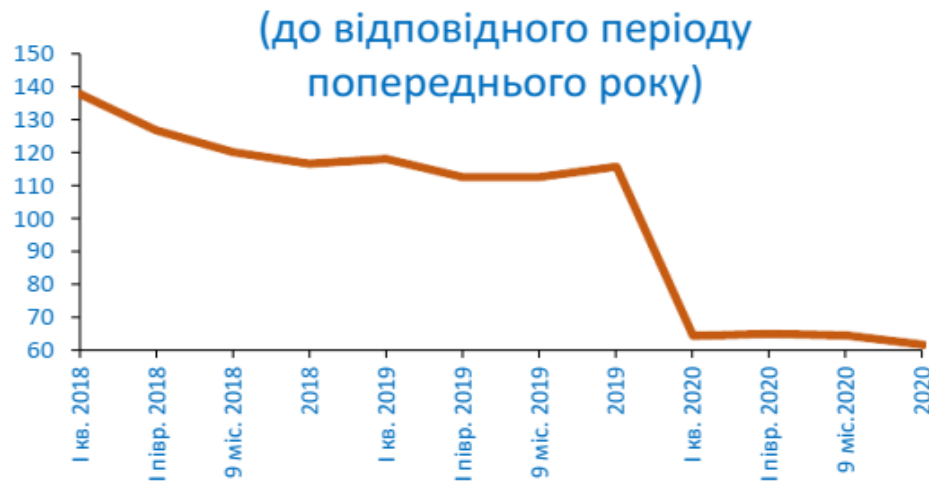

Рис. 2.6. Капітальні інвестиції в Україні, % [137].

При цьому у структурі видатків державного бюджету за економічною класифікацією за 2020 р. питома вага капітальних видатків дещо зросла (до 7,4 %) порівняно з попередніми двома роками (7,1 %), при цьому порівняно з 2019 р. поточні видатки збільшилися на 19,4 %, а капітальні видатки – на 24,6 %. За загальним фондом державного бюджету поточні видатки здійснені на рівні 97 % уточненого плану, а капітальні видатки – 93 % уточненого плану. Проведення капітальних видатків на нижчому рівні відбувається щороку та обумовлено неготовністю розпорядників бюджетних коштів до освоєння таких коштів (насамперед через несвоєчасність підготовки проектно-кошторисної документації, отримання відповідних дозвільних документів, проведення тендерних процедур), а також практикою встановлення відповідних бюджетних асигнувань переважно на кінець року, що ускладнює можливості використання коштів з дотриманням необхідних процедур [115].

До негативних тенденцій соціально-економічного розвитку України

слід також віднести підвищення рівня безробіття. Так, за підсумками 2020 р. рівень безробіття населення України віком 15–70 років (за методологією МОП) у відсотках склав 10,1%, що є найвищим показником за останні 4 роки (рис. 2.7).

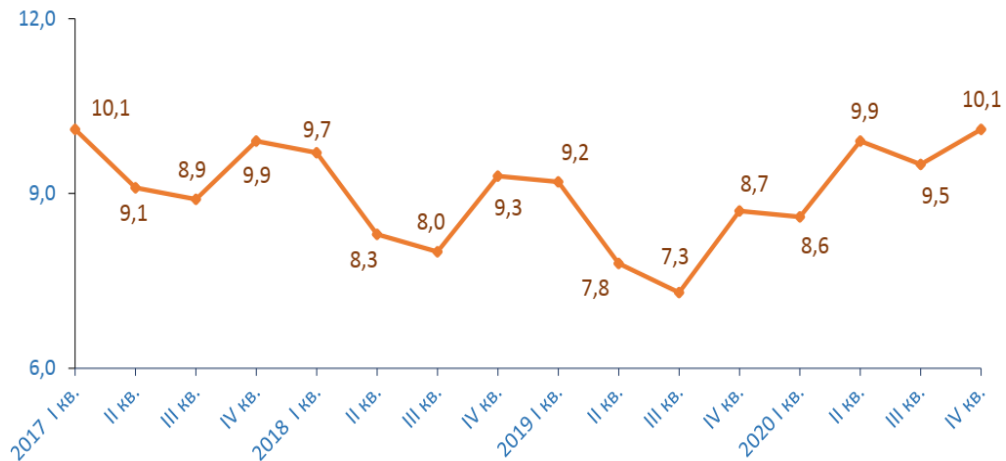

Рис. 2.7. Рівень безробіття населення України віком 15–70 років (за методологією МОП), % [137].

Спостерігається черезмірне навантаження на економіку державних витрат, обсяг яких у відносних показниках продовжує зростати.

Так, загалом через зведений бюджет України у 2020 р. перерозподілено 32,8 % валового внутрішнього продукту (у 2019 р. – 32,4 %) [113].

Доходи державного бюджету за 2020 р. становили 1076 млрд. грн. та збільшилися на 77,7 млрд. грн. порівняно з 2019 р. Зростання доходів державного бюджету проти попереднього року відбулося насамперед за рахунок збільшення надходжень податку на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг).

Загальний обсяг переplat податків і зборів до державного бюджету зменшився на 20,3 млрд грн., однак залишився значним і на 1 січня 2021 р. становив 45 млрд. грн., що збільшує ризики виконання планових показників державного бюджету у наступних роках.

Податковий борг перед державним бюджетом на 1 січня 2021 р.

становив 82,2 млрд. грн. та за звітний період зменшився на 21,9 млрд. грн. (або на 21,1 %). Разом з тим у загальному обсязі податкового боргу 19,3 млрд. грн. є податковою заборгованістю суб'єктів господарювання державного сектору економіки, яка за 2020 р. збільшилася на 1,9 млрд. грн., або на 10,9 %.

Відповідно до законодавства списано 12,6 млрд. грн. податкового боргу перед державним бюджетом, що в 2,4 р. більше, ніж у 2019 р. Обсяги розстрочень та відстрочень податкових зобов'язань до державного бюджету зменшилися за рік на 21,9 % і становили на кінець звітного періоду 1,7 млрд. грн. [113].

Таким чином, загалом стан фінансової дисципліни платників податків не поліпшився, а деяких суб'єктів господарювання державного сектору економіки – взагалі погіршився, що свідчить про недієвість заходів органів Державної податкової служби України з погашення податкового боргу та слабкий нагляд уповноважених центральних органів виконавчої влади за фінансово-економічною діяльністю суб'єктів господарювання державного сектору економіки – боржників у частині їх розрахунків з бюджетом.

За підсумками виконання державного бюджету за 2020 р. дефіцит становив 217,6 млрд. грн. (або 5,2 % валового внутрішнього продукту). Порівняно з 2019 р. дефіцит державного бюджету збільшився у 2,7 р. і за номінальним обсягом був найбільшим за всі роки, а відносно валового внутрішнього продукту – за останні 10 років [113].

У 2020 р. державні запозичення здійснені в сумі 639,6 млрд. грн., що у 1,5 р. більше, ніж у 2019 р., з них внутрішні запозичення – 389,2 млрд. грн.

У 2020 р. витрати державного бюджету з погашення та обслуговування боргових зобов'язань становили 505,2 млрд. грн., що на 8,8 % більше, ніж у 2019 р. Платежі з погашення державного боргу здійснено в обсязі 385,5 млрд. грн., що на 11,4 % більше затвердженого Законом із змінами показника та на 11,7 % більше, ніж у 2019 р. Видатки на обслуговування державного боргу здійснені у сумі 119,7 млрд. грн., що на 13,5 % менше за бюджетні

призначення (зменшені на 3 млрд. грн. згідно із змінами до Закону у зв'язку з економією коштів) та на 0,4 % більше, ніж у 2019 р.

У результаті цього суттєво (майже на чверть) зріс гарантований державою борг та збільшилися ризики боргового навантаження на державний бюджет щодо здійснення виплат за гарантійними зобов'язаннями у наступних бюджетних періодах.

Державний борг зріс за звітний період на 28,3 % і на 31 грудня 2020 р. становив 2259,2 млрд. грн., що на 127,6 млрд. грн. Менше за граничний обсяг, визначений статтею 5 Закону (при тому що законом № 553-IX граничний обсяг збільшено на 341,6 млрд гривень). Приріст такого боргу за 2020 р. спричинено перевищенням надходжень від державних запозичень над витратами на погашення державного боргу та девальвацією гривні. Гарантований державою борг на кінець звітного періоду становив 292,7 млрд. грн., що на 55,7 млрд. грн. Більше, ніж на кінець 2019 р., водночас на 25,7 млрд. грн. Менше визначеного статтею 5 Закону граничного обсягу, втім виключеного законом № 553-IX. Загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу на 31 грудня 2020 р. становив 2551,9 млрд. грн., або 60,8 % валового внутрішнього продукту, суттєво збільшився порівняно з таким показником на кінець 2019 р. (1998,3 млрд. грн., або 50,2 % ВВП) та перевищив граничну величину боргу, визначену частиною другою статті 18 Кодексу (60 %).

Загалом за 2020 р. погіршилися показники боргової безпеки країни порівняно з 2018 і 2019 рр. (насамперед йдеться про співвідношення дефіциту державного бюджету, загального обсягу державного боргу і гарантованого державою боргу до валового внутрішнього продукту, співвідношення витрат на погашення і обслуговування державного боргу до доходів державного бюджету), що свідчить про підвищення боргового навантаження на державний бюджет та посилення вразливості державних фінансів до змін умов на фінансових ринках, що у подальшому матиме наслідком збільшення витрат на виконання боргових зобов'язань і

зменшення фінансових можливостей для реалізації пріоритетних соціально-економічних програм [113].

Видатки державного бюджету за 2020 р. становили 1288,1 млрд. грн. Абсолютні та відносні показники невиконання плану видатків у 2020 р. є найбільшими з 2015 р., в результаті не досягнуто мети і завдань окремих бюджетних програм. Порівняно з 2019 р. видатки загального фонду державного бюджету збільшилися на 146,2 млрд. грн. (або на 15,3 %) переважно за рахунок збільшення видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення (на 109,2 млрд. грн., або на 52 %), охорону здоров'я (на 84,7 млрд. грн., або в 3,3 раза), економічну діяльність (на 25,2 млрд. грн., або на 82,9 %), громадський порядок, безпеку та судову владу (на 21,9 млрд. грн., або на 18,5 %), оборону (на 14,1 млрд. грн., або на 13,9 %).

Захищені видатки державного бюджету здійснені загалом в обсязі 939,7 млрд. грн., з них видатки на соціальне забезпечення – 319,6 млрд. грн. (98,7 %), оплату праці працівників бюджетних установ – 195,2 млрд. грн. (99,7 %), поточні трансферти місцевим бюджетам – 124,1 млрд. грн. (99,6 %). Загалом захищені видатки становили 85,5 % видатків Державного бюджету.

Витрати з резервного фонду державного бюджету здійснені в обсязі 2,8 млрд. грн. (бюджетні призначення – 5,87 млрд. грн.), з них, зокрема виділено на: заходи із запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій – 2,1 млрд. грн., забезпечення засобами індивідуального захисту під час здійснення протиепідемічних заходів з протидії поширенню COVID-19 на території України та інші витрати, пов'язані із запобіганням та боротьбою з наслідками цієї хвороби – 0,26 млрд. грн. [113].

Особливістю державного бюджету на 2020 р. стало створення у його складі фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, та її наслідками (далі — Фонд боротьби з COVID-19) згідно із законом № 553-IX. Видатки державного бюджету за відповідною бюджетною програмою було передбачено в обсязі 80,9 млрд. грн., у тому числі за загальним фондом – 72 млрд. грн., за

спеціальним фондом – 8,9 млрд. грн. Відповідно до рішення Кабінету Міністрів України загалом з Фонду боротьби з COVID-19 проведено витрати у сумі 66,5 млрд. грн., у тому числі за загальним фондом – 63,7 млрд. грн., за спеціальним фондом – 2,8 млрд. грн.

При цьому, у висновках Рахункової палати зауважено, що Кабінет Міністрів України та головні розпорядники коштів державного бюджету не забезпечили прийняття прозорих і послідовних рішень про виділення коштів Фонду боротьби з COVID-19, що спричинено прорахунками при підготовці відповідних рішень, не враховували ризиків виникнення недостатності ресурсів Фонду боротьби з COVID-19 для оперативного спрямування на боротьбу з COVID-19 у разі загострення цієї хвороби, що призвело до неодноразового перерозподілу виділених коштів та неналежного їх використання [113].

Загальний товарообіг України у 2020 р. становив 103,4 млрд. дол., що на 6,4% менше, ніж у 2019 р. Сальдо зовнішньої торгівлі за 2020 р. є від’ємним і становить (– 0,3 млрд. дол.): імпорт – 59,3 млрд. дол.; експорт – 59,0 млрд. дол. (рис. 2.8).

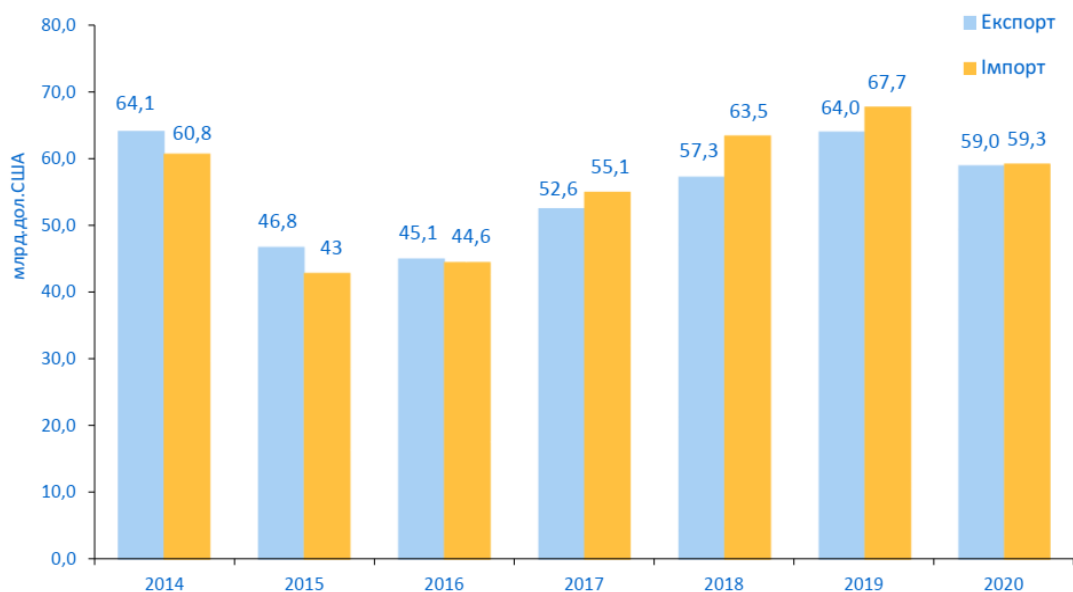

Рис. 2.8. Динаміка обсягів експорту-імпорту товарів і послуг з (в) України [137].

Експорт з України у 2020 р. скоротився на 1,7% та становив 49,2 млрд. дол. Найбільше Україна експортувала зернові (9,4 млрд. дол.), чорні метали (7,7 млрд. дол.), жири та олії тваринного або рослинного походження (5,8 млрд. дол.) [150].

Найбільше Україна експортувала товарів у Китай, Польщу, Росію, Туреччину, Німеччину, Індію, Італію, Нідерланди (рис. 2.9).

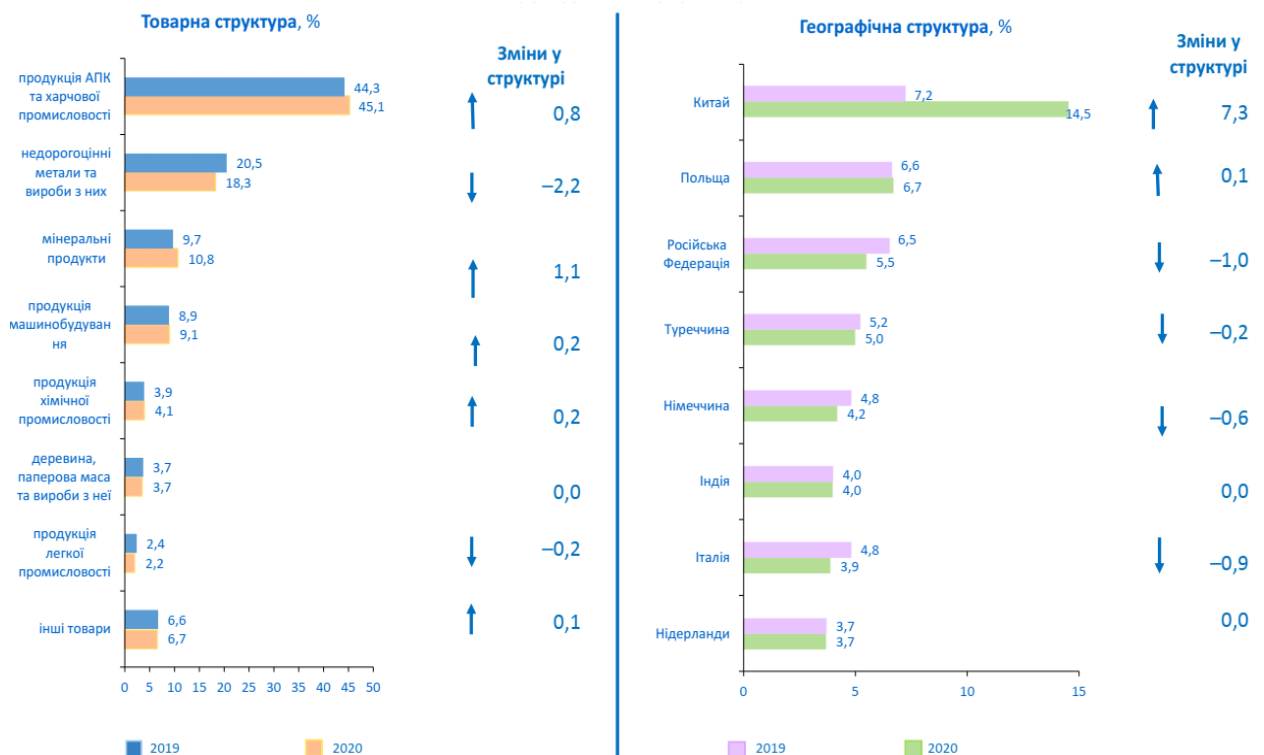

Рис. 2.9. Структура експорту товарів з України [137]

При цьому обсяги імпорту знизилися на 10,3% у порівнянні з 2019 р.: він становив 54,2 млрд. дол., що на 6,2 млрд. дол. менше, ніж у попередній рік. Переважно Україна імпортувала мінеральне паливо, нафту та продукти її переробки (8 млрд. дол.), реактори, котли, машини, обладнання і механічні пристрої (6,1 млрд. дол.) та засоби наземного транспорту (5,5 млрд. дол.) [Товарообіг України].

Найбільше Україна імпортувала товарів з Китаю, Німеччини, Росії, Польщі, США (рис. 2.10).

Рис. 2.10. Структура імпорту товарів в Україну [137]

З метою підвищення рівня національної безпеки України в умовах російської агресії проти України, на наш погляд, доцільно зменшувати питому вагу РФ у торговому балансі України за рахунок збільшення питомої ваги інших країн, особливо країн-партнерів, які підтримують нашу державу. І це вже поступово відбувається (особливо, процес максимально прискорився через російську військову агресію у 2022 р.).

Так, за підсумками 9 місяців 2021 р., частка Китаю в зовнішньому обігу України (експорт та імпорт товарів і послуг) склала 13,4% (\$13941,4 млн.). На другому місці Польща – \$8 052,6 млрд. з часткою 7,7%, на третьому Німеччина – \$8 037,6 млрд. (7,7%). Загалом, на країни ЄС припадає 43,5% зовнішнього обігу України [129].

Слід зазначити, що за підсумками 2021 р. реальний валовий внутрішній продукт (ВВП) України збільшився на 3,4% після зниження на 3,8% у 2020 р., що пов'язано із запровадженням карантинних заходів через пандемією та зниженням ділової активності в країні. А в умовах російської військової

агресії реальний валовий внутрішній продукт (ВВП) з урахуванням сезонного фактору (I кв. 2022 р. до IV кв. 2021 р.) знизився на 19,3%. Споживча інфляція в червні 2022 р. порівняно із травнем 2022 р. становила 3,1%, з початку року – 17,4%. У січні-квітні 2022 р. експорт товарів становив 16712,4 млн. дол. США, або 87,7% порівняно із січнем-квітнем 2021 р., імпорт – 16742,0 млн. дол., або 82,5%, а негативне сальдо склало 29,6 млн. дол. При цьому спостерігалось підвищення показника рівня безробіття до 9,5% – у 2020 р. та 10,3% – у 2021 р.), а за даними Міжнародної організації праці (МОП) через війну в Україні втрачено майже 5 млн. робочих місць [15; 49].

Отже, збільшення захворюваності та ужорсточення карантинних заходів стримували відновлення економіки України у 2020-2021 рр. Це пов'язано передусім із невизначеністю щодо подальшого епідемічного розвитку та можливості нових карантинних обмежень, як для населення, так і для підприємницького сектору.

Вже у 2022 р., за час російської військової агресії в умовах воєнного стану економіка України не лише втратила значну частку потенціалу створення доданої вартості, але й зазнала суттєвих структурних змін, а саме:

- мільйони українців виїхало за кордон та перемістилися на захід України, а в містах, де тривають бойові дії, також знаходяться мільйони осіб. Тобто кількість економічно активного населення, залученого до створення доданої вартості, різко зменшується;
- відбувається логістичний колапс економіки через блокаду морських портів, припинення авіаційного руху, зупинення автомобільного та залізничного руху на території ведення бойових дій;
- наявність перешкод для ведення підприємницької діяльності через: зменшення можливостей створення продукції та послуг через брак людських та матеріальних (фізичних) ресурсів; зменшення попиту в регіонах ведення бойових дій та прилеглих до них територій через відтік населення; фізична неможливість ведення бізнесу через бойові дії; неможливість збуту

продукції на експорт через логістичні проблеми [196].

Як наслідок вищезазначеного, ключовими проблемами економіки України в умовах воєнного стану є: відтік (втрата) персоналу; значна зміна структури попиту та пропозиції (виробництва); втрата ринків постачання та збуту; руйнування економічної структурованості через порушення ланцюжків створення доданої вартості та логістичних проблем.

Тобто, слід зазначити, що в останні роки економічний розвиток України характеризується негативними тенденціями (особливо в умовах російської військової агресії), які потребують відповідного реагування з боку органів державної влади всіх рівнів. Адже саме економіка відіграє одну з визначальних ролей у забезпеченні національної безпеки України, особливо в сучасних умовах (зрозуміло після військової складової).

Що стосується визначення сучасного рівня національної безпеки України за напрямком «інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір», то у 2020 р. були підбиті підсумки імплементації Угоди про асоціацію Україна – ЄС: за 6 років (2015-2020 рр.) в межах виконання зазначеної Угоди та її моніторингу, адаптовано значний обсяг європейського законодавства та вибудовано інтенсивний діалог із ЄС, зокрема з безпекових питань.

Імплементація Угоди про асоціацію з ЄС передбачає виконання Україною майже 8 тис. заходів у межах понад 2 тис. завдань. Усі вони визначені в інформаційно-аналітичній системі «Пульс Угоди», яку Уряд використовує для моніторингу прогресу виконання зобов'язань України за Угодою загалом та у 24 сферах (секторах) співробітництва, зокрема у сфері «Політичний діалог, національна безпека та оборона».

Загальний прогрес виконання Угоди про асоціацію, згідно з даними «Пульсу Угоди», становить 54%, а загалом у 2020 р. Україна просунулася в реалізації своїх зобов'язань на 10%. Однак, найбільшого прогресу за весь час виконання Угоди про асоціацію (89%) було досягнуто саме у сфері «Політичний діалог, національна безпека та оборона» (рис. 2.11).

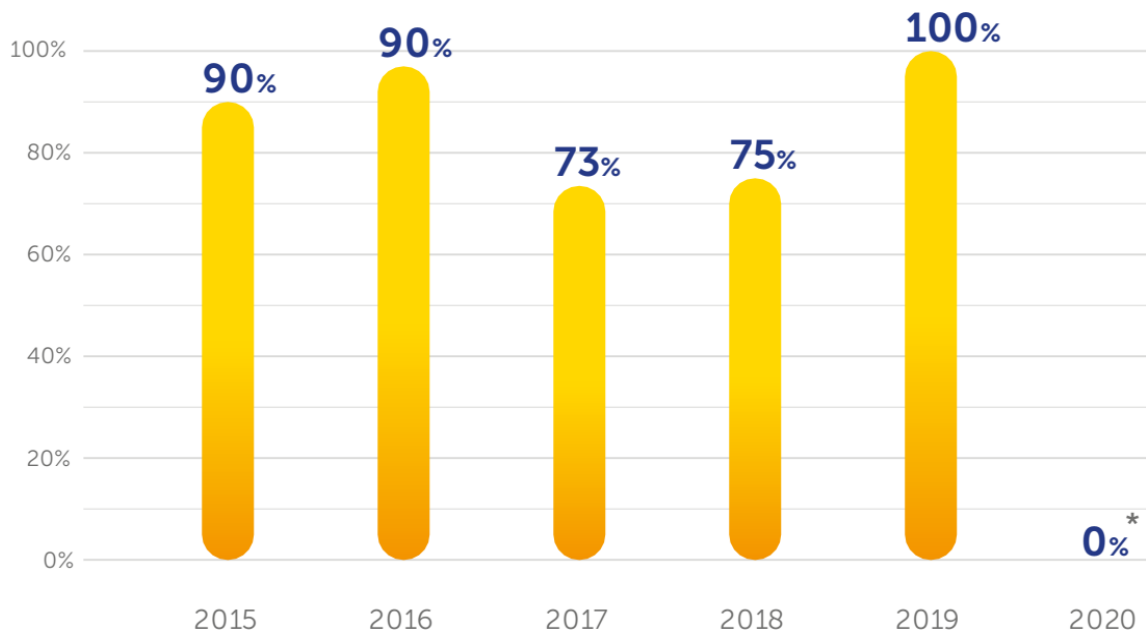

Рис. 2.11. Рівень виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у сфері «Політичний діалог, національна безпека та оборона» [66].

Необхідно відмітити, що планом заходів з виконання Угоди про асоціацію на 2020 р. у даній сфері передбачено лише одне завдання – затвердження концепції реформи СБУ. Проектом Закону №3196-д від 26.10.2020 р., який було ухвалено ВРУ у першому читанні, приведено статус СБУ у відповідність із Законом України «Про національну безпеку України». Відповідно до діючої системи моніторингу, відсутня можливість відобразити даний позитивний результат на сайті «Пульс Угоди» без відповідних змін до Плану заходів виконання Угоди про асоціацію.

Слід зазначити, що Угода про асоціацію з ЄС передбачає виконання Україною 157 заходів у межах 26 завдань у сфері «Політичний діалог, національна безпека та оборона», які передбачають прийняття на державному рівні відповідних законодавчих та нормативно-правових актів законодавчою та виконавчою гілками державної влади (рис. 2.12).

Отже, можна констатувати, що органи державної влади України хоча і не повною мірою, але в цілому забезпечують імплементацію Угоди про асоціацію, адже загальний прогрес виконання нашою країною Угоди за

підсумками 2015-2020 рр. у сфері «Політичний діалог, національна безпека та оборона» в частині завдань, покладених на Верховну Раду України, склав лише 91 %, на Центральні органи виконавчої влади – 84 %, на інші органи державної влади – 80%.

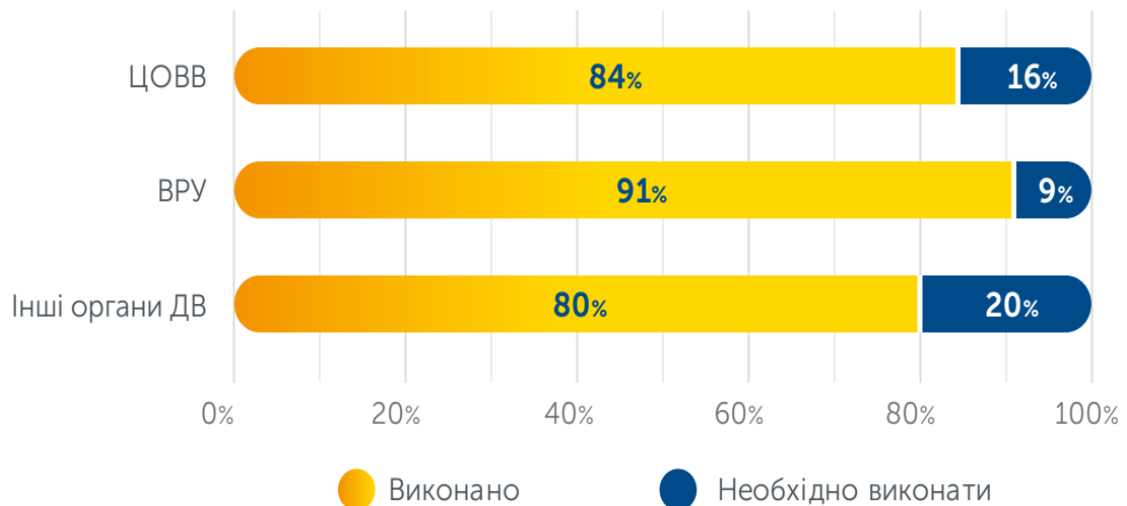

Рис. 2.12. Прогрес за основними групами виконавців – органами державної влади у сфері «Політичний діалог, національна безпека та оборона» [66].

Однак, слід зазначити, що виконання Угоди про асоціацію України з ЄС – це не лише внесення змін до існуючого національного законодавства, а формування нової державної політики у сфері європейської інтеграції, в тому числі у сфері «Політичний діалог, національна безпека та оборона».

Отже, сучасний стан національної безпеки в Україні за напрямками: забезпечення державного суверенітету і територіальної цілісності країни; сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення; європейська інтеграція України є недостатнім, про що свідчить: російська військова агресія, яка триває на території України; невизначеність перспектив та недостатність стимулів подальшого соціально-економічного розвитку країни через війну та пандемію коронавірусу; невирішеність

існуючих еколого-кліматичних проблем тощо. Це потребує підвищення результативності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України за визначеними напрямками, як необхідної передумови подальшого сталого розвитку країни.

2.2. Результативність механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України

Згідно з Законом України «Про національну безпеку», фундаментальними національними інтересами України, які складають основу забезпечення її національної безпеки є:

- 1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України;
- 2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;
- 3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами [63].

Тому пропонуємо розглядати результативність державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах саме за вищенаведеними напрямками.

Визначимо результативність державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України в межах забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, недопущення втручання у внутрішні справи України.

Активну фазу збройної агресії Росії проти України у 2014 р. вдалося зупинити завдяки мужності українського народу, який став на захист своєї країни у складі Збройних Сил України, Національної гвардії України,

добровольчих батальйонів та інших оборонних та правоохоронних органів. Важливим елементом протидії агресору також стали спільні політико-дипломатичні зусилля міжнародного співтовариства.

В цьому контексті, слід зазначити, що «забезпечення цілісності і недоторканності території України – пряме втілення суверенітету на міжнародній арені, що виходить з Статуту ООН (ст. 1, 2), Статуту Ради Європи та інших міжнародних договорів» [36].

Тому 27 березня 2014 р. Генеральна асамблея ООН схвалила Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН A/RES/68/262 (2014) «Територіальна цілісність України», в якій підтвердила міжнародно визнані кордони України та відсутність будь-яких правових підстав для зміни статусу АР Крим та м. Севастополя. Аналогічна позиція ГА ООН була підтверджена у Резолюції ГА ООН «Стан з правами людини у Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна)», схваленій 19 грудня 2016 р. Окрім того, в Резолюції вперше в офіційних документах ООН Росія визнається державою-окупантом. Численні документи на підтримку територіальної цілісності України в рамках міжнародно-визнаних кордонів приймалися КМРЄ, ПАРЄ, ПА ОБСЄ тощо [44].

Найбільш ефективним інструментом тиску на державу-агресора стали політичні та економічні санкції країн Заходу. Вони дозволили пригальмувати російську агресію проти України, знизити ймовірність широкомасштабного вторгнення та примусили РФ сісти за стіл переговорів, зокрема в рамках Тристоронньої контактної групи (Мінські домовленості) (сторони конфлікту – Україна та РФ, а також ОБСЄ як посередник) та Нормандській четвірці (сторони конфлікту – Україна та РФ, посередники – Франція та ФРН) [44].

На жаль, Мінські домовленості, які є основою політичного врегулювання конфлікту на Донбасі, постійно порушувалися РФ. Всупереч положенням Мінського Меморандуму російськими військами та підпорядкованими їм незаконними збройними формуваннями було захоплено 8 ділянок території загальною площею 1696 км² в районах, які у

відповідності до лінії, визначеної Меморандумом, повинні знаходитись на території, підконтрольній українському уряду. Серед таких порушень Мінських домовленостей з боку РФ – наступ та захоплення російсько-терористичними силами міста Дебальцеве та навколишніх населених пунктів 16-18 лютого 2015 р. відразу після їх підписання [44].

Російською військовою агресією 2022 р. Мінські домовленості були знищені остаточно.

Важливим напрямом підвищення результативності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України в межах забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України є створення «Кримської платформи», саміт якої відбувся у Києві 23 серпня 2021 р.

«Кримська платформа» – це міжнародний формат консультацій та координації міжнародних партнерів України з метою протидії наслідкам включення Криму до складу Росії та повернення півострова під контроль України, тобто координація спільних дипломатичних зусиль, спрямованих на відновлення територіальної цілісності України у її міжнародно визнаних кордонах [171].

Участь в установчому саміті «Кримської платформи» підтвердили 46 країн та міжнародних організацій. До м. Києва прибули 14 глав держав та урядів, а також президент Євроради. На різних рівнях у саміті взяли участь усі країни ЄС та НАТО, країни G7, Люблінський трикутник (Україна, Литва, Польща), Асоційоване тріо (Україна, Грузія, Молдова) та країни Нормандського формату (за винятком РФ) [171].

У документі підтверджується рішучість підтримувати тиск на Росію «для припинення тимчасової окупації АР Крим та міста Севастополя та відновлення контролю України над цією територією», а також розглянути «запровадження подальших політичних, дипломатичних та обмежувальних заходів щодо Російської Федерації, якщо це передбачено правовою системою кожного учасника платформи та відповідно до відповідних процедур, коли це необхідно і якщо дії Росії того вимагатимуть» [171].

Учасники платформи вирішили використати відповідні механізми ООН, Ради Європи, ОБСЄ, інших міжнародних та регіональних організацій для вирішення проблем, пов'язаних із «тимчасовою окупацією» українського півострова. Крім того, вирішено створити мережу контактних підрозділів з питань Криму у дипломатичних відомствах держав-учасниць платформи та заохочувати координацію діяльності щодо Криму між національними парламентами, а також у межах міжпарламентських асамблей [учасники].

Охарактеризуємо результативність державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України в контексті сталого розвитку національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення.

Метою соціальної держави, якою відповідно до Конституції є Україна, є всебічне забезпечення добробуту громадян. Основним Законом України передбачено право громадян на їх достатній життєвий рівень, що зобов'язує державу створювати відповідні умови для цілеспрямованого розвитку економіки [78].

За підсумками 2020 р. більшість галузей національної економіки зіткнулися з проблемами, що спричинила пандемія COVID-19 через впровадження карантинних заходів. Наслідком даної ситуації стало сповільнення економічного розвитку України та появи нових проблем у веденні бізнесу (рис. 2.13).

Рис. 2.13. Основні проблеми економічного розвитку України в умовах пандемії COVID-19 [65].

В цілому, слід зазначити, що згідно з рейтингом «Doing Business» (простота здійснення підприємницької діяльності) протягом останніх п'яти років в Україні спостерігається покращення умов ведення бізнесу в Україні.

Так, у 2020 р. наша країна займала 64 місце зі 190 (рейтинговий бал у 2020 р. становить 70,2 зі 100 можливих, в той час як у 2016 р. показник складав 64,2) (рис. 2.14).

Серед позитивних змін є спрощення процесу отримання дозволів на будівництво, спрощення умов підключення до електромереж, посилення захисту міноритарних інвесторів.

Рис. 2.14. Динаміка показників рейтингу «Doing Business» в Україні за період 2016-2020 рр. [65].

Серед негативних змін: втрата позиції за показниками оподаткування, забезпечення виконання контрактів та реєстрації бізнесу.

Однак, наприклад, в рейтингу економічних свобод, який складає організація Heritage Foundation, Україна у 2021 р. зайняла лише 127 місце. Загальний показник економічної свободи України становить 56,2 бала зі 100 можливих, і країна входить до категорії «переважно невільна». Індекс економічної свободи складається з 12 показників, розбитих на чотири категорії: «ефективність права», «регуляторна ефективність», «діяльність влади» і «відкритість ринків».

Найбільш низькі оцінки для України зафіксовані в категоріях «відкритість ринків» та «ефективність права» за показниками: фінансова свобода (30 балів), інвестиційна свобода (35 балів) і судова ефективність (41,1 бала). Найбільш високі в категорії «діяльність влади» - податковий тягар (88,7 бала) і фіскальне здоров'я (87,7 бала) [65].

Згідно власної методології, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) оцінює 6 ключових якостей перехідних економік для забезпечення сталої ринкової економіки: конкурентоспроможність, ефективне управління, екологічність, інклюзивність, стійкість та інтегрованість. У порівнянні з 2016 р. Україна за підсумками 2020 р., підвищила свої показники стосовно п'яти якостей з шести. Так, в розрізі конкурентоспроможності є такі позитивні зміни, як відкриття ринку землі та проведення реформи приватизації державних підприємств (рис. 2.15).

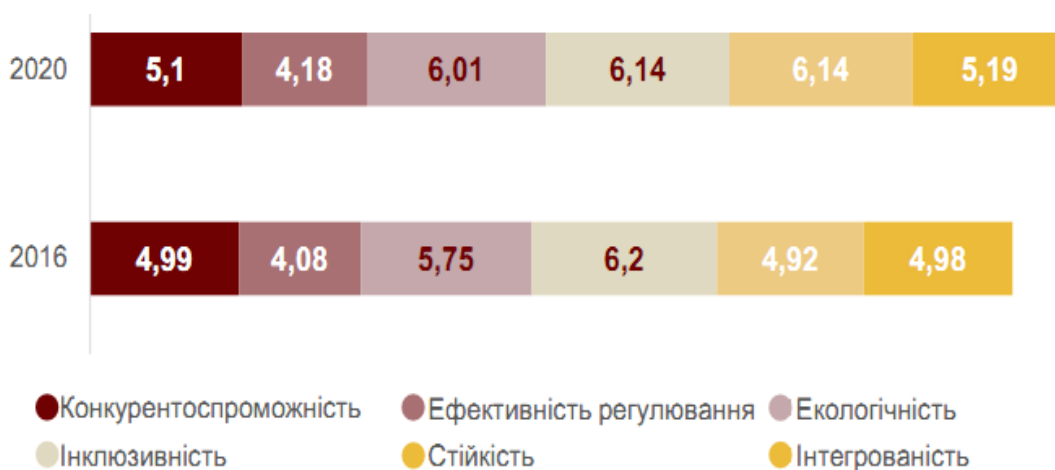

Рис. 2.15. Оцінка Європейським банком реконструкції та розвитку якостей щодо забезпечення сталої ринкової економіки України [65].

Отже, у 2020 р. головним фактором, що впливав на зміну економічних процесів в Україні та в світі, було поширення пандемії COVID-19.

Тому не випадково, що Постановою КМУ від 11.03.2020 № 211 з 17.03.2020 р. було запроваджено жорсткий карантин в цілому по країні, яким

передбачалися санітарно-епідеміологічні заходи; посилено роль державного управління в надзвичайних умовах; встановлено обмеження трудової діяльності; введено нові дистанційні форми праці та освіти.

А вже Постановою КМУ від 20.05.2020 р. № 392 з 22.05.2020 р. було запроваджено адаптивний карантин, що передбачав пом'якшення певних карантинних заходів в окремих регіонах чи сферах.

Тобто для протидії поширенню нового типу коронавірусу в Україні було запроваджено карантин з 12 березня 2020 р., який неодноразово продовжувався, а влітку того ж року країна перейшла до адаптивного карантину. У межах адаптивного карантину регіони позначаються кольорами - зеленим, жовтим, помаранчевим або червоним рівнем небезпеки поширення COVID-19, залежно від епідемічної ситуації. Зважаючи на «колір» регіону відрізняються й обмежувальні заходи. Так, «зелений» рівень передбачає мінімальні обмеження. «Жовтий» рівень діяв на території всієї країни з моменту введення адаптивного карантину. «Помаранчевий» рівень встановлюється після жовтого і свідчить про ускладнення епідемічної ситуації. «Червоний» рівень передбачає ще більш жорсткі обмеження, як це було під час січневого «локдауну» 2021 р. [25].

Так, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 09.12.2020 р. №1236 «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» залежно від епідемічної ситуації в регіоні або районі чи місті обласного значення може бути встановлений рівень епідемічної небезпеки поширення COVID-19 [107].

Новими правилами визначається можливість одночасного встановлення по всій території країни «зеленого» або «жовтого» рівня карантинних обмежень, «помаранчевий» та «червоний» буде визначатись в межах регіону.

«Зелений» рівень встановлено як базовий для всієї країни.

Уся територія країни одночасно повернеться до «жовтої» зони, у разі наявності протягом трьох днів підряд однієї з таких ознак на всій території України:

- кількість виявлених нових випадків інфікування COVID-19 на 100 тис. населення за останні 14 днів – більше ніж 75;
- коефіцієнт виявлення випадків інфікування COVID-19 – більше як 4 %;
- кількість тестувань на визначення антигена коронавірусу SARS-CoV-2 протягом останніх семи днів на 100 тис. населення – менше ніж 300;
- наявності підстав для встановлення «червоного» рівня епідемічної небезпеки на території принаймні одного регіону.

«Жовтий рівень» встановлюється рішенням державної ТЕБ та НС за ініціативи Міністра охорони здоров'я.

При визначенні «жовтої» зони на території країни слід обов'язково дотримуватись маскового режиму, фізичної дистанції у 1,5 м, а також забороняється:

- проведення масових заходів за участю більш як 1 особи на 4 кв. м. площі будівлі або території;
- заповненість кінозалів та залів інших закладів культури понад 50% місць;
- заповненість спортзалів і фітнес-центрів не більше ніж 1 особа на 10 кв. метрів;
- дошкільні навчальні заклади та 1-4 класи шкіл працюють у звичайному форматі, проте інші заклади освіти можуть працювати лише у разі наявності 80% вакцинованого хоча б одною дозою персоналу. В іншому випадку заклад освіти працює у дистанційному форматі;
- обмеження по часу роботи закладів відсутні [107].

«Помаранчевий» рівень епідемічної небезпеки не містить додаткових обмежень та визначається сигнальним про наближення регіону до «червоної»

зони. Він визначається автоматично, коли буде спостерігатися перевищення хоча б одного з таких показників:

- завантаженість в регіоні (області) ліжок з киснем більше ніж на 65%;
- кількість тестувань ПЛР та на антиген протягом 7 днів на 100 тис. населення менше ніж 300;
- кількість госпіталізацій з коронавірусом чи підозрою за 7 днів на 100 тис. населення понад 60;
- коефіцієнт виявлених випадків ПЛР або експрес-тестів на антиген понад 20%;
- зростання кількості госпіталізацій за 7 днів у порівнянні з попереднім аналогічним періодом більш ніж на 50%.

На «помаранчевому» рівні епідемічної небезпеки місцеві органи влади можуть вводити додаткові обмеження.

При запровадженні «червоного» рівня епідемічної небезпеки зберігаються всі попередні обмеження, а також забороняється:

- робота закладів громадського харчування, окрім адресної доставки та замовлень на винос;
- робота ТРЦ та інших розважальних закладів, кінотеатрів, театрів тощо;
- робота закладів освіти, окрім дитячих садків і початкових класів шкіл;
- робота непродовольчих ринків і магазинів, спортзалів, басейнів і фітнес-центрів;
- проведення масових заходів, окрім офіційних спортивних заходів і матчів командних ігрових видів спорту без глядачів;
- робота закладів культури, окрім історико-культурних заповідників, проведення кіно- та відеозйомки [107].

В «червоній» зоні дозволяється робота банків, АЗС, ветеринарних

магазинів, аптек та всіх продовольчих магазинів.

У разі введення червоного рівня епідемічної небезпеки заклади освіти працюватимуть лише якщо 100% працівників мають «зелений» COVID-сертифікат.

Обмеження червоного рівня не застосовуються за умови наявності у всіх учасників (відвідувачів), працівників та організаторів масових заходів, у тому числі релігійних, працівників кінотеатрів, театрів, музеїв чи інших культурних закладів, розважальних закладів, ТРЦ, закладів громадського харчування, ринків, спортзалів та басейнів «зеленого» COVID-сертифікату.

«Червоний» рівень встановлюється на території регіону в разі наявності протягом трьох днів підряд двох та більше таких ознак:

- завантаженість ліжок, забезпечених подачею медичного кисню у закладах охорони здоров'я, визначених для госпіталізації пацієнтів з підтвердженим випадком COVID-19, - більш як 65%;
- кількість тестувань на визначення антигена коронавірусу SARS-CoV-2 протягом останніх семи днів на 100 тис. населення - менше ніж 300;
- кількість госпіталізованих пацієнтів з підтвердженим та підозрілим випадком COVID-19 протягом останніх семи днів на 100 тис. населення - більше ніж 60;
- коефіцієнт виявлення випадків інфікування COVID-19 - більш як 20%;
- рівень зростання загальної кількості госпіталізованих пацієнтів з підтвердженим та підозрілим випадком COVID-19 протягом останніх семи днів у порівнянні з попереднім аналогічним періодом - більш як 50% [107].

З 13 вересня 2021 р. Уряд України встановив нові карантинні правила, основна особливість яких - на вакцинованих людей з COVID-сертифікатом не поширюються певні обмеження, зокрема «червоної» зони. Сертифікати є двох видів – «жовті» та «зелені». 20 вересня 2021 р. дію карантину продовжено до 31 грудня 2021 р. Зараз в Україні триває 5-й етап кампанії з вакцинації проти COVID-19, на якому щепитися можуть усі охочі українці

віком від 18 років.

З метою подальшого підвищення ефективності національної економіки та підвищення результативності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України, наприкінці листопада 2021 р. в Україні офіційно запрацювало Бюро економічної безпеки, який тепер є єдиним органом державної влади в Україні, який відповідає за боротьбу з економічними злочинами.

Бюро економічної безпеки переймає частину повноважень інших державних структур щодо боротьби з економічними злочинами в Україні (раніше такі функції було поділено між Службою безпеки України, Податковою міліцією та Національною поліцією).

Бюро економічної безпеки фокусуватиметься на аналітичній роботі: виявлення зони ризику в українській економіці; розробка аналітичних висновків; пропозицій щодо зміни у законодавстві.

Основною функцією Бюро є розслідування порушень, пов'язаних із:

- ухиленням від сплати податків;
- комерційними та банківськими таємницями;
- корупційними схемами;
- приватизацією;
- піддробкою документів;
- контрабандою;
- використанням бюджетних коштів не за призначенням тощо.

Орган отримує повноваження вимагати від підприємств необхідні документи та інформацію, відкривати провадження у справах про адміністративні порушення та застосовувати штрафні санкції. При цьому БЕБ, за задумом, не виконує функцій карального органу, а має навпаки підтримувати підприємців та створювати єдині податкові умови для всіх гравців ринку. А глобальна мета Бюро економічної безпеки – зменшення частку тіньового бізнесу всередині країни та збільшити податкові надходження до державного бюджету [24].

Тепер визначимо результативність державної політики у сфері захисту національної безпеки України за напрямком «інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами».

Зміни, які відбувалися за останні роки в Україні, зокрема, в Міністерстві оборони та Збройних Силах, дозволили забезпечити безповоротність українського євроатлантичного курсу: точку неповернення пройдено, а відмова від реформ практично неможлива. На чолі Збройних сил стали генерали та офіцери без радянського минулого, з авторитетом серед особового складу та безцінним досвідом бойових дій під час російсько-української війни, націлені на реформи та будівництво армії за євроатлантичними стандартами. Під їх керівництвом українське військо набуватиме все більшої взаємосумісності зі збройними силами держав-членів НАТО, а зазначене покоління керівників ЗСУ здатне привести Україну до членства у Північноатлантичному альянсі.

Є позитивний результат у реформі військової освіти: з вересня 2021 р. військові навчальні заклади розпочали підготовку слухачів за новими освітніми програмами з використанням оновленої доктринальної бази на основі методичних підходів держав-членів НАТО. А в найближчій перспективі має бути трансформована система військової освіти, щоб привести її у відповідність до принципів і підходів, прийнятих в Альянсі [148].

У 2020-2021 рр. у Міністерстві оборони та Збройних силах України були досить напруженими, але водночас продуктивними.

Так, на зміну Військовій доктрині України вперше розроблено Стратегію військової безпеки, яка ґрунтується на положеннях Стратегії національної безпеки України. На нових засадах за активної участі іноземних радників розроблено Стратегічний оборонний бюлетень України. Вперше в

історії незалежної України затверджено План оборони держави.

Також відбулося зближення України зі США і не тільки у військовій сфері шляхом підписання двосторонніх стратегічних угод, запроваджено службу у військовому резерві, створено законодавчу основу для розгортання кібервійськ, призначено першої жінки-командувача [148].

На наш погляд, гендерна рівність має стати важливою складовою подальшого розвитку Збройних сил України в сучасних умовах.

Так, Уповноважена з питань гендерної політики К. Левченко, вважає, що «...якщо жінка бажає працювати водолазом, або хоче бути танкістом, або снайпером, суспільство чи держава не може своїми законами обмежувати її права та бажання» [154].

Тому зараз в армії з приходом жінок вирішуються питання гендерного права та загальної моралі. Для служби в армії жінкам створюють комфортні умови: вже існує доступ до гінекологічної медичної допомоги, переобладнають казарми, шиють форму.

В цілому, в Україні військові навчальні заклади поповнюються дівчатами, а жінки-службовці ЗСУ, нарівні з чоловіками, можуть і обіймають керівні посади. Це не тільки відповідає стандартам НАТО, служба у ЗСУ дає жінкам можливість реалізуватися і тим самим наблизити армію України до відповідних стандартів НАТО.

Слід зазначити, що за роки війни з 2014 р. по 2021 р. жіночий склад Збройних сил України збільшився вдвічі, а серед них є танкісти, водолази, снайпери. ЗСУ України налічує понад 30 тис. жінок, що вдвічі більше, ніж у 2014 р. Порівняно з іншими країнами 15% жіночого складу всієї армії ЗСУ – це достатньо високий показник. Важливо, що жінки служать і на передовій: понад 10 тис. мають статус учасника бойових дій, 257 удостоєні державних нагород, а 9 із них – посмертно [154].

Посилення гендерної складової подальшого розвитку Збройних сил України дозволить стати Українській армії ще потужнішою.

Згідно з опублікованим оновленим списком найсильніших армій світу

за версією індексу Global Fire Power 2021, українські збройні сили посідають 7 місце за потужністю на континенті, а також 7 місце у світі за кількістю артилерії та резерву. Індекс Global Firepower – це рейтинг, який складається з 2006 р., охоплює 140 країн світу і ґрунтується на базі понад 50 індивідуальних факторів, які формують рейтинг країни.

В рейтингу Україна покращила свої позиції і нині перебуває на 25 місці зі 140 країн світу, що відстежуються. Перші три місця залишилися незмінними – США, Росія, Китай. Україна покращила свої позиції порівняно з минулим роком (27 позиція). Нині українські Збройні сили України посідають 25 місце серед усіх країн світу: Польща – 23 місце; В'єтнам – 24 місце; Таїланд – 26 місце; Алжир – 27 місце. Якщо взяти окремо європейський континент, то ЗСУ посідають 7 місце, між Польщею та Грецією: 1 – Франція; 2 – Великобританія; 3 – Італія; 4 – Німеччина; 5 – Іспанія; 6 – Польща; 7 – Україна; 8 – Греція; 9 – Швейцарія; 10 – Швеція. Найвищі показники українська армія має за: кількістю артилерії (7 місце), САУ (8 місце), резерву (7 місце) і танків (8 місце). Найгірші показники за морською компонентою: Україна не має в наявності есмінців, корветів, авіаносців і підводних човнів; і лише 139 місце зі 140 [155].

Тому Україні необхідно багато зробити, щоб збалансувати свої можливості в Чорному та Азовському морях з метою протидії Росії. Завдання України – захистити українське узбережжя за допомогою підтримки партнерів і друзів та шляхом побудови військово-морських баз у Азовському та Чорному морях. Тому у жовтні 2020 р. в Україні почалося будівництво двох українських військово-морських баз для захисту Чорноморського регіону.

Це стало можливим, в тому числі в межах спільного двостороннього співробітництва між Україною та Великою Британією. Запланована робота з будівництва двох військово-морських баз – це два нових порти, яких так не вистачає в сучасних умовах українським збройним силам і військово-морському флоту. В цих нових портах, які будуть побудовані за стандартами

НАТО базуватимуться війська, проходитимуть тренування, а також буде мешкати персонал з сім'ями. Також Україна планує найближчим часом придбати два діючих сучасних кораблі (тральщики) ВМС Великобританії, які відповідають всім стандартам НАТО і мають найсучасніше озброєння: вони відразу увійдуть до складу ВМС України. Україна також отримає ракетне озброєння, що допоможе країні значно посилити свою військово-морську міць. Крім того, країни мають намір спільно будувати кораблі меншого класу для потреб ВМС України, як в Україні, так і у Великій Британії [166].

Тобто Велика Британія стала одним з ключових українських партнерів у питаннях розбудови українського флоту та поглиблення співробітництва у сфері безпеки й оборони. Тому, враховуючи існуючі виклики, які постають перед Україною в районі Чорного та Азовського морів, було підписано українсько-британську двосторонню Рамкову угоду щодо офіційної кредитної підтримки розвитку спроможностей українського флоту. Передбачається залучення фінансування Британського експортно-кредитного агентства у розмірі 1,25 млрд. фунтів стерлінгів. За кредитні гроші планують побудувати 8 катерів (ракетні катери) для українського флоту. Два на підприємствах Об'єднаного Королівства, решту – в Україні. Катери мають бути водотоннажністю 500-600 т, тобто розроблені відповідно до концепції «москітного флоту» [166].

Також з метою підвищення результативності державної політики у сфері національної безпеки України у зазначеному напрямку, є ухвалений Верховною радою України Закон «Про основи національного спротиву», який створює правові та організаційні засади створення та діяльності сил територіальної оборони, регламентує основи його підготовки, завдань та повноважень і вступає у дію з 1 січня 2022 р. [64].

Це ще один крок до стандартів армій країн-учасниць НАТО. Про створення сил територіальної оборони на державному рівні почали активно говорити лише після російської агресії у 2014 р. Хоча формально держава не забороняла створення та функціонування подібних структур, проте саме

озброєна агресія РФ змусила запустити цей процес – українці об'єднувалися у добровольчі структури, відомі як «добровольчі батальйони», які згодом були підпорядковані ЗСУ або входили до складу Нацгвардії.

Однак зрозуміло, що лише добровольчих батальйонів не достатньо – в Україні необхідно створити потужну мережу територіальної оборони, адже агресор продовжує загрожувати повномасштабним вторгненням. Тому актуальність цього питання особливо загострилася, коли Росія сконцентрувала на кордонах з Україною, зокрема й на тимчасово окупованих територіях Донбасу та Криму, рекордну кількість військ [119].

Насамперед законом передбачається створення нового роду військ – Сил територіальної оборони Збройних сил України. Загальне керівництво національним спротивом здійснює Президент України, а безпосередньо територіальною обороною керує головнокомандувач ЗСУ через командувача сил ТО Збройних сил України. З одного боку, Сили територіальної оборони виводяться зі складу Сухопутних військ ЗСУ та стають окремим родом сил з окремим фінансуванням. З іншого боку – створюється ще одна структура, яка діятиме за командою військових із центру, а не керуватиметься відповідними наказами керівників тероборони на місцях залежно від обставин [64].

Сили територіальної оборони будуть оснащені штатною бойовою зброєю, тоді як учасники добровольчих формувань територіальних громад матимуть право застосовувати особисту мисливську зброю.

Принципом територіальної оборони є мотивація людей, яка спонукає захищати свій дім і сім'ю за місцем проживання.

У законі закладено принцип, що територіальна оборона – це не наступальні чи інші професійні війська, і вони виконують більш «підсилювальну» функцію для інших військ ЗСУ. Наприклад, охорона об'єктів критичної інфраструктури від диверсійних сил противника, загалом – попередження будь-яких диверсій та захоплення важливих об'єктів на території регіону, де відбуваються бойові дії із противником. Тобто тероборона діє за територіально-зональним принципом, але поза районами,

де ведуться військові дії. І лише за рішенням головнокомандувача ЗСУ можуть залучатись до виконання завдань за межами своєї зони ТО.

Ще Законом передбачено створення руху опору, який протидіятиме супротивникові з настанням особливого періоду на тимчасово окупованій території України, або території, захопленої ворогом.

Закон України «Про основи національного спротиву» має політичну складову, адже йдеться про зовнішню політику, а саме наближення українських реалій до стандартів країн-учасниць НАТО. Щоб якнайшвидше інтегруватися в Північноатлантичний альянс, потрібно подбати і про ефективну структуру територіальної оборони [64].

Також необхідність відповідного закону полягає не лише у підготовці українців до організованого опору ворогові, а й запобігає хаотичним спробам створення добровольчих військових формувань вже напередодні або під час агресії ворога. Таким чином, держава отримує найкращий контроль над ситуацією для відсічі агресору – чого не вистачало у 2014 р.

Окрім того, держава отримує ще один важіль впливу на активний прошарок суспільства – адже кожен бажаючий, хто не хоче ставати військовослужбовцем, зможе укласти контракт резервіста територіальної оборони або стати членом добровольчого формування територіальної громади. Зрештою, запровадження закону про тероборону поступово призведе до змін у суспільній свідомості не лише щодо захисту суверенітету та територіальної цілісності України, а й до більш відповідального ставлення до військового обов'язку та поводження зі зброєю [119].

Слід зазначити, що значний вплив на підвищення результативності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки Україні за всіма визначеними вище напрямками, має прийнятий Верховною Радою, так званий, «антиолігархічний закон» - Закон № 1780-IX «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним з надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)» [68].

Закон був розроблений на виконання ключового завдання державної політики, а саме: забезпечення реальної трансформації держави в інтересах усього суспільства та реалізації стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію.

Антиолігархічний закон забезпечує правові рамки для відокремлення великого бізнесу від політичної боротьби та для обмеження деструктивного впливу привілейованих (олігархічних) інтересів на економічне життя України.

Встановлюються чіткі критерії для визначення олігархів та вимоги до прозорості контактів політичних діячів і посадових осіб з олігархами або їхніми представниками.

Зокрема, особою, яка має значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархом), вважатиметься фізична особа, яка одночасно відповідає щонайменше трьом з таких ознак:

- 1) бере участь у політичному житті;
- 2) має значний вплив на засоби масової інформації;
- 3) є кінцевим бенефіціарним власником суб'єкта господарювання, який після дня введення в дію цього закону є суб'єктом природних монополій або займає монопольне (домінуюче) становище на ринку відповідно до Закону України «Про захист економічної конкуренції» та протягом одного року поспіль підтримує або посилює таке становище;
- 4) підтверджена вартість активів особи та суб'єктів господарювання, бенефіціаром яких вона є, перевищує 1 мільйон прожиткових мінімумів, встановлених для працездатних осіб на 1 січня відповідного року.

Обов'язок подання декларації про контакти з олігархами або їхніми представниками поширюватиметься на всіх посадових осіб, від рішень яких залежать доля суспільства чи державні рішення.

Окрім того, закон дає великому бізнесу достатній час для адаптації та відмови від практик старої олігархічної системи. Після публікації документа починається відлік 6-місячного терміну для повноцінного введення його

норм у дію [68].

А вже 24 листопада 2021 р. Кабінет міністрів України затвердив план заходів щодо запобігання зловживанню надмірним впливом особами, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархами). План передбачає здійснення правоохоронних та організаційних заходів, що сприятимуть імплементації закону про олігархів, реалізації Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства, створення запобіжників надмірного впливу осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів), в енергетичному секторі та інших сферах суспільного життя [169].

Узагальнюючи вищенаведений аналіз, підведемо підсумки результативності та ефективності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України через займане Україною місце та динаміку його зміни у світових рейтингах, які характеризують різні складові національної безпеки: політичної, військової, економічної, соціальної, екологічної тощо, а саме: Індексу верховенства права (Rule of law index); Індексу паспортів (Henley Passport Index); Індексу верховенства права (The Rule of Law Index); Індексу екологічної ефективності (The Environmental Performance Index); Рейтингу найпотужніших армій світу (Power Firepower Index); Рейтингу легкості ведення бізнесу (Doing Business) та інших за період 2014 – 2020 рр. (табл. 2.2).

Так, наприклад, найбільший рейтинговий прорив Україна зробила в Рейтингу легкості ведення бізнесу: покращення на 48 позицій і 64 місце у 2020 р. Також значно покращила свої позиції Україна в рейтингу «Індекс екологічної ефективності» - 60 місце серед країн світу за підсумками 2020 р. (покращення на 35 позицій).

Значно підвищив свою цінність за визначений період український паспорт, адже наша країна з 53-го місця піднялася на 41-е в глобальному рейтингу країн згідно Індексу паспортів (Henley Passport Index – класифікатор країн за принципом безвізового доступу громадян до інших

країн) після надання нашої державі безвізу з країнами ЄС.

Таблиця 2.2

Україна у світових рейтингах, які характеризують рівень національної безпеки

Показники	Роки				2020 р. ↑, ↓ до 2014 р.
	2014	2016	2018	2020	
Глобальний рейтинг інновацій	63	56	43	45	↑ 18
Індекс верховенства права	68	78	77	72	↓ 4
Індекс демократії	92	86	83	79	↑ 13
Індекс економічної свободи	155	162	150	134	↑ 21
Індекс екологічної ефективності	95	44	109	60	↑ 35
Індекс паспортів	53	58	41	41	↑ 12
Рейтинг глобальної конкурентоспроможності	84	79	83	55	↑ 29
Рейтинг інвестиційної привабливості	109	130	131	132	↓ 23
Рейтинг легкості ведення бізнесу	112	83	76	64	↑ 48
Рейтинг найпотужніших армій світу	21	25	30	27	↓ 6
Рейтинг сприйняття корупції	144	130	130	117	↑ 27
Рейтинг цифрової конкурентоспроможності	50	59	58	58	↓ 8

У Рейтингу найпотужніших армій світу Україна продовжує утримувати високі позиції: у 2014 р. – 21-е місце, 2016 р. – 25-а позиція, у 2018 р. – 30-е місце, а за підсумками 2020 р. наша держава піднялася в рейтингу на 27-е місце серед світових армій за потужністю.

Заслуговує на увагу покращення (+ 29) позиції України в Рейтингу глобальної конкурентоспроможності – 55 місце за підсумками 2020 р.

Відчутно покращила Україна свої позиції в рейтингу «Глобальний рейтинг інновацій»: за період 2014-2020 рр. Україна піднялася з 63-го місця на 45-е (обійшовши 18 країн світу).

Серед негативних тенденцій щодо забезпечення державної політики у

сфері національної безпеки України, слід відзначити, що найнижче – 134-го місце наша держава утримує в «Індексі економічної свободи» – 134-е місце серед країн світу (хоча можна відзначити суттєвий прогрес: «плюс» 21 позиція у порівнянні з 2014 р.). Окрім того, занизькою є позиція України в Рейтингу інвестиційної привабливості – 132-е місце при цьому негативу цьому факту додає від’ємна динаміка – «мінус» 23 позиції за період 2014-2020 рр.

Також потребує кардинального покращення позиція України в Рейтингу сприйняття корупції – 117-е місце у 2020 р., однак до позитивного моменту слід віднести динаміку покращення зазначеного результату «плюс» 27 позицій у порівнянні з 2014 р.

Звісно, російська військова агресія 24 лютого 2022 р. сприяла зниженню рівня національної безпеки України. Однак, навіть в зазначеній ситуації, слід відмітити, що до початку російського вторгнення Україна досягла значного прогресу в реформуванні Збройних сил України, збільшивши цивільний контроль, обмеживши корупцію та оптимізувавши командну структуру відповідно до моделі НАТО. Всі ці та інші зміни дозволили Україні відбити початковий російський військовий удар та зруйнувати плани РФ захопити м. Київ та інші великі міста країни у лютому 2022 р. [205].

Однак, реформа Збройних сил України не була завершена і під час широкомасштабної війни її темпи можуть, як сповільнитися, так і прискоритися, враховуючі активну допомогу зарубіжних партнерів. Очевидно, що Україні потрібна потужна західна військова підтримка для цілковитої перемоги над російськими військами з метою забезпечення відповідного рівня національної безпеки.

Таким чином, рівень національної безпеки в Україні за визначеними напрямками свідчить про недостатній рівень результативності державної політики у зазначеній сфері через: російська військова агресія та тимчасова окупація АР Крим, окремих районів Донецької та Луганської областей,

інших східних та південних територій країни; невизначеність перспектив та недостатність стимулів подальшого соціально-економічного розвитку країни; значний рівень захворюваності та смертності від коронавірусу; невирішеність екологічних проблем тощо. Однак, незважаючи на це, є певні зрушення, які свідчать про підвищення ефективності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України, а саме: активне просування в питаннях європейської та євроатлантичної інтеграції; результативна протидія російській військовій агресії в Україні; активне законодавче реформування у сфері забезпечення національної безпеки за політичним та економічним напрямками; потужна військова та фінансова підтримка країн світу та міжнародних організацій, що в цілому сприятиме підвищенню рівня національної безпеки України в сучасних умовах.

2.3. Проблеми і суперечності формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України

За підсумками результатів опитування Фонду «Демократичні ініціативи», яке проводилося в серпні-вересні 2021 р. (дані отримані методом інтерв'ювання від 2080 респондентів старше 18 років з усієї території України, за винятком окупованого Криму та ОРДЛО), українці назвали найголовнішими проблемами України тотальну корупцію (50%), війну на Донбасі (42%), бідність населення (37%), коронавірус та відсутність доступу до медичних послуг (36%), безробіття (34%). При цьому 45% українців взагалі не відчули жодних наслідків реформ, що відбуваються в країні [158].

Всі вищенаведені найголовніші проблеми України (на думку українців), на наш погляд, в тому числі формують основні загрози національній безпеці України. Тому розглянемо їх більш детально та звернемося до інших проблем та суперечностей формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України.

Станом до 24 лютого 2022 р. були окупованими: Автономна Республіка

Крим (26 081 км²), м. Севастополь (864 км²), частина Донецької та Луганської областей (16799 км²) – всього 43744 км², що складало 7,2% території України. На сході невідконтрольною Уряду України залишалася ділянка українсько-російського державного кордону протяжністю 409,7 км.

Через неконтрольовану ділянку українсько-російського державного кордону Росія продовжувала постачання зброї, боєприпасів та пального на окуповану територію Донбасу для посилення підрозділів регулярних військ РФ та підтримуваних нею незаконних збройних формувань.

Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ неодноразово інформувала про присутність на Донбасі озброєнь та військової техніки, що знаходиться тільки на озброєнні армії РФ. Через неконтрольовану ділянку українсько-російського кордону з РФ на Донбас продовжують прибувати регулярні війська РФ та найманці. Чисельність регулярних російських військ на Донбасі коливається від 3,6 до 4,2 тис. військовослужбовців.

Всупереч Мінським домовленостям Росія та контрольовані нею незаконні збройні формування продовжували перешкоджати доступу СММ ОБСЄ до неконтрольованої ділянки кордону. Візити спостерігачів носили спорадичний та нетривалий характер у присутності членів незаконних збройних формувань.

Окрім того, РФ відмовлялася виконувати своє зобов'язання згідно з пунктом 4 Мінського протоколу від 5 вересня 2014 р. щодо створення безпечових зон у прикордонних територіях України та РФ із забезпеченням постійного моніторингу та верифікації ОБСЄ на кордоні [44].

Економіка Донбасу повністю зруйнована. Устаткування багатьох колись потужних українських заводів вивезено на територію РФ. Ситуація з затопленими гірничо-видобувними шахтами загрожує потужною екологічною катастрофою. Російська влада не допускає експертів для оцінки ситуації та її можливого виправлення [44].

Існувала ціла низка зобов'язань у межах Мінських угод, які Росія не виконувала: припинення вогню, виведення всіх важких озброєнь, обмін

полоненими за принципом «всіх на всіх», дозвіл на моніторинг ОБСЄ. Більше того, РФ систематично створювала перешкоди для роботи ОБСЄ та порушувала принципи, погоджені у Гельсінкі. РФ також відповідальна за те, що кожен день члени моніторингової групи ОБСЄ стикалися із небезпекою в Україні, а в Криму постійно порушувалися права людини. Критична ситуація у сфері прав людини в окупованому Криму була засуджена Резолюцією ГА ООН 71/205 «Ситуація з правами людини в АР Крим та місті Севастополь (Україна)» від 19 грудня 2016 р. [44; 146].

Тобто на окупованих територіях Донбасу та АР Крим панує страх та терор, окупаційна влада діє репресивними методами і залякуваннями, системно і масово порушує права людини і свободи.

Збройна агресія є лише одним з елементів гібридної війни РФ проти України. Іншими елементами стали: пропаганда, що базується на брехні та підміні понять; торговельно-економічний тиск; енергетична блокада; терор і залякування громадян України; кібератаки; категоричне заперечення самого факту війни попри наявність безлічі неспростовних доказів; використання у своїх інтересах проросійських сил та держав-сателітів; звинувачення іншої сторони у власних злочинах [44].

В подальшому відбувалося загострення РФ безпекової ситуації на Донбасі, нарощування російських сил вздовж кордону з Україною, підвищувалася небезпека нового російського вторгнення та посилення російської дезінформації.

Так, станом на початок листопада 2021 р. біля українського кордону та на тимчасово окупованих територіях РФ було зосереджено угруповання військ загальною чисельністю більше 90 тис. осіб. До складу угруповання військ РФ входили війська 8-ї, 20-ї армій Південного та Західного військових округів, а також сили та засоби Чорноморського флоту РФ. Крім того, поблизу українського кордону базувалися окремі з'єднання та частини 4-ї, 6-ї армій військово-повітряних сил та протиповітряної оборони повітряно-космічних сил збройних сил РФ. На тимчасово окупованих територіях

Донецької і Луганської областей було розгорнуто два армійські корпуси російських окупаційних військ [126].

В цілому, протягом другого півріччя 2021 р. поблизу кордону України командуванням збройними силами Росії було проведено серію широкомасштабних командно-штабних навчань, до яких залучались війська (сили) Південного та Західного військових округів, а також окремі частини та підрозділи 41-ї армії Центрального військового округу та повітряно-десантних військ збройних сил РФ. Після завершення зазначених заходів оперативної та бойової підготовки частини та підрозділи 41-ї армії залишились у європейській частині РФ, зокрема, у районі м. Єльня, що у Смоленській області, на відстані близько 260 км від державного кордону з Україною. Окрім того, РФ періодично вдавалася до практики перекидання та накопичення військових підрозділів з метою підтримання напруги в регіоні та політичного тиску на сусідні держави [126].

Слід зазначити, що спостерігачі місії ОБСЄ безліч разів фіксували факти грубих порушень на Донбасі з боку окупантів, а їхнє озброєння та техніка перебувають поза чітко визначеними районами відведення. При тому, що підрозділи ЗСУ перебували на раніше визначених позиціях, а українські військові неухильно дотримувалися режиму припинення вогню.

Нажаль, 24 лютого 2022 р. російські війська на півночі, сході та півдні здійснили військову агресію, перейшовши кордон України і тимчасово окупувавши (на початок червня 2022 р.) біля 20% території нашої країни.

Тому не випадково, що в Україні наразі дискутується ініціатива щодо необхідності позбавлення постійних членів Ради безпеки ООН права вето – одним з таких постійних членів є Росія.

В ООН на сьогодні існують ініціативи, запропоновані різними країнами щодо обмеження застосування права вето членами Ради Безпеки, якщо такі держави є сторонами збройних конфліктів. Україна також неодноразово виходила з ініціативою, щоб позбавити постійних членів Ради безпеки ООН права вето у питаннях, які стосуються агресивних війн, геноциду та інших

злочинів проти людства [3].

Так, початок обговорення питань щодо реформування Радбезу в контексті права вето почалось ще у 1985-1986 рр. Тобто зазначене питання обговорюється вже не перший рік, але наразі прогресу у них немає. Правом вето в ООН володіють п'ять постійних членів Ради Безпеки – Велика Британія, Китай, Росія, США і Франція. З його допомогою постійні члени РБ можуть відкидати проект будь-яких змістовних резолюції ООН, незалежно від рівня підтримки, якою користується цей проект. Механізмів протидії зловживання правом вето статут ООН не передбачає. Саме РФ, а також США, найчастіше застосовували право вето. А от Велика Британія і Франція фактично добровільно від нього вже відмовились [3].

Україна неодноразово висловлювалась щодо зловживання правом вето в ООН РФ, зокрема в питаннях що стосуються безпосередньо нашої держави. Останнім таким висловлюванням був заклик Президента України В. Зеленського на 75-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 23 вересня 2020 р. до реформування організації [3].

Для протидії військовій російській агресії Україна потребує відповідної підтримки союзників, яку наша країна відчуває і отримує. Однак доцільним є розширення напрямів та обсягів зазначеної підтримки союзників, особливо, якщо це стосується віськової допомоги.

Так, наприклад, деякі союзники України (наприклад, Німеччина) мали до 2022 р. обмеження на постачання Україні оборонної летальної зброї (такої, наприклад, як новітні протитанкові системи «Javelin», які Україні надають США) – деякі з них стосуються їхніх програм оборонної допомоги, а деякі мають ці обмеження щодо продажу [147].

Вважаємо, що Україна повинна мати змогу отримувати не тільки бронебійні системи «Javelin» від США, але й інше оборонне летальне й нелетальне обладнання від інших наших союзників, тому їм доцільно зазначені обмеження зняти для підвищення рівня оборонної летальної спроможності та забезпечення відповідного захисту України від російської

військової агресії.

Значною проблемою в Україні з 2014 р., яка до сих пір не знайшла належного вирішення є питання адаптації ветеранів війни до цивільного життя та внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя. По суті, це нові соціальні групи в українському суспільстві, які утворилися після 2014 р. і кількість яких значно збільшилась у лютому 2022 р. після російської військової агресії.

Так, в Україні на середину 2021 р. налічується біля 1,5 млн. тимчасово переміщених осіб та більш як 420 тис. учасників та учасниць бойових дій [18], а в умовах сучасної повномасштабної війни їх кількість значно збільшилася.

Як показує практика, бізнес, особливо сімейний, сприяє розв'язанню цього питання якнайкраще. Однак часто ветеранам війни та внутрішньо переміщеним особам бракує досвіду, не вистачає знань та навичок. Сімейний бізнес – важлива справа, яка потребує відповідної підготовки, організації та кропіткої роботи.

Слід зазначити, що у світі сімейний бізнес платить зарплату 60 % населення планети, що працює. За даними посольства Великої Британії, сімейні фірми внесли 657 мільярдів фунтів стерлінгів до ВВП у 2018 р., а це 31 % від загального ВВП країни. У ЄС налічується близько 17 млн. сімейних компаній, 50 % з яких відзначають постійне зростання продажів протягом останніх 10 років. Серед найбільших платників податків ЄС – 40 % становлять сімейні компанії. Бізнес-династіям належить третина світового капіталу. Ця модель бізнесу в середньому на 10–15 % ефективніша від будь-якої іншої. Її головний показник – довгостроковість. У більшості країн розроблені спеціальні програми розвитку та підтримки сімейного бізнесу як на державному, так і регіональному рівнях [18].

На наш погляд, в Україні сімейний бізнес, за умови правильно підтриманої системи малого та середнього бізнесу, має стати не тільки одним з локомотивів розвитку економіки, а й важливим аспектом вирішення питань

адаптації ветеранів війни до цивільного життя та внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя.

Тому потрібно на державному рівні сприяти організації відповідних курсів навчання ветеранів війни та внутрішньо переміщених осіб щодо особливостей організації та ведення бізнесу, в тому числі сімейного. Причому зазначене навчання має включати не тільки модуль навчання побудови сімейного бізнесу, а й курс психологічної підтримки та реабілітації, курс лекцій з гендерної грамотності і побудови стратегії досягнення балансу «робота-життя» та «робота-сім'я», курс лекцій зі сталого розвитку та адаптації сімейних бізнесів до екологічно дбайливих та кліматично нейтральних тощо [18].

В сучасних умовах значним викликом національній безпеці України є інформаційні загрози, які потребують вирішення на державному рівні.

Так, за результатами дослідження, проведеного на Facebook, Україна належить до країн, найбільш уражених інформаційними маніпуляціями, і це є результатом не лише впливу з боку РФ та окупованих територій, а й «тіньового» використання мереж проти політичних опонентів усередині країни.

Так, на міжнародному форумі «Democracy in Action: Zero Corruption Conference» було опубліковано доповідь про CIB (Coordinated Inauthentic Behavior - скоординовану неавтентичну поведінку), в якій було підтверджено, що Україна є ціллю для (інформаційних маніпуляцій) Росії або піддається таким атакам з мереж, які дислоковані на непідконтрольних уряду територіях України. Також це стосується відкритих мереж в Україні, які в більшості випадків належать до політичних партій, громадських осіб чи PR-агентств. Згадані мережі використовують політичні партії переважно проти політичних опонентів, а поширення відвертої дезінформації часто пов'язане з корупцією, причому навіть не з прямими її формами [160].

Так, Служба безпеки України заблокувала роботу ботоферми потужністю понад 18 тис. акаунтів, яка працювала на замовлення кураторів із

РФ та деяких українських політичних сил. Співробітники СБУ встановили, що ботоферму організували троє мешканців Києва, які зареєстрували облікові записи в електронних поштових скриньках заборонених російських поштових сервісів. Зокрема, у жовтні 2020 р. під час проведення виборів до місцевих рад зловмисники поширювали недостовірну інформацію щодо ситуації в Україні, штучно підвищували соціальну напруженість у суспільстві, займалися «накручуванням» кількості голосів у соціопитуваннях, штучно збільшували кількість замовних перепостів та коментарів окремих лідерів громадської думки та політичних діячів [132].

Окрім того, кіберфахівці Служби безпеки України у Чернігові припинили діяльність ботоферми, якою дистанційно керували організатори із РФ. Співробітники спецслужби встановили, що через ботоферму зловмисники розповсюджували фейкову інформацію для створення панічних настроїв серед населення. Зокрема, вони розміщували повідомлення для дискредитації української влади та закликали до повалення конституційного ладу. Також роботи публікували неправдиву інформацію про мінування об'єктів, у тому числі критичної інфраструктури [109].

В цілому, за даними керівника Департаменту кібербезпеки СБУ І. Вітюка, ситуацію в Україні дестабілізують близько 7 тис. співробітників спецслужб РФ, які дестабілізують та розхитують ситуацію в країні. Так, Департамент кібербезпеки СБУ з початку 2021 р. припинив роботу приблизно 20 ботоферм, які мали понад 150 тис. акаунтів, а також заблокував 15 розгалужених мереж антиукраїнських агітаторів: це 150 тис. людей, які коментують, репостять, пишуть та дають оцінку подіям в Україні з позиції російської пропаганди [134].

Наприклад, СБУ провела безпрецедентну спецоперацію проти хакерської групи «Армагедон», яка штатно перебувала у ФСБ РФ і діяла з території Криму, а на Вінниччині викрито чиновника однієї з військових частин Повітряних сил Збройних сил України на прихованому зборі секретних відомостей, в якого вилучили матеріали щодо систем захисту

вітчизняних оборонних об'єктів, у тому числі підрозділів бойової авіації [134].

Слід зазначити, що інформаційний пропагандистський вплив та багаторічні інформаційні операції з боку Росії продовжуються в Україні з 1991 р. Деякі з них, наприклад, дозволили у 2014 р. здійснити агресію на території півострова Крим та тимчасово його анексувати.

Проте зараз, на думку заступника міністра оборони України А. Маляра, Україна вже не програє інформаційну війну Російської Федерації – ситуація змінилася. Доказом можуть бути громадські опитування - скільки українських громадян підтримують вступ України до НАТО. Починаючи з 2014 р. кількість українців, які підтримують вступ України до НАТО, значно збільшилася. Це може означати, що російська інформаційна пропагандистська зброя, яка присутня в українському інформаційному просторі, вже не досягає своєї мети [159].

Однак, на наш погляд, ще потрібно провести багато ґрунтовної спеціальної роботи у сфері стратегічних комунікацій, щоб Україна навчилася протидіяти агресору в інформаційній сфері, та могла захиститися від російського втручання у внутрішню та зовнішню політику.

В сучасних умовах значним викликом національній безпеці України є пандемія Covid-19, яка почалася в 2020 р., а в другій половині 2021 р. спостерігається чергова хвиля пандемії.

Так, 21 жовтня 2021 р. зафіксовано відразу два антирекорди з початку пандемії в Україні – 23 785 випадків зараження Covid-19 і 614 летальних випадків захворювання. За даними Worldometers, Україна за темпами зростання смертності через Covid-19 входить у топ-3 у світі (на першому і другому місці – Росія та Індія) [2].

За різними даними, 95-98% важко захворілих – це люди, які не робили щеплення. Станом на 11 листопада 2021 р. (за даними vaccination.covid19.gov.ua) повний курс вакцинації від коронавірусної хвороби COVID-19 в Україні отримали 8,2 млн. людей (біля 20 % населення).

При цьому загалом українці зробили 20 млн. щеплень: від початку вакцинальної кампанії отримали одну дозу – 11 844 728 людей, повністю імунізовані та отримали дві дози – 8 284 545 людей (із них двоє осіб отримали одну дозу за кордоном). Слід зазначити, що 91,1% госпіталізованих із COVID-19 - невакциновані та не мали жодної дози антиковідної вакцини [201].

До 98,1% госпіталізованих із COVID-19 в Україні – це люди, які важко переносять хворобу і є невакцинованими. У зоні найвищого ризику важкого перебігу та смерті від COVID-19 люди старші 60 років, люди із супутніми захворюваннями, як-от цукровий діабет, серцево-судинні, онкологічні захворювання та ті, хто щоденно контактує з великою кількістю людей, наприклад медики, освітяни, соціальні працівники, працівники державних органів [47].

За даними ourworldindata.org, в топ країн за темпами вакцинації входить Гібралтар, Португалія, ОАЕ, Кайманові Острови, Мальта, Ісландія. Україна перебуває на дні цього рейтингу – дещо вище за Лесото (15,72%) і нижче за Зімбабве (16,9%). Топ-країни з найменшою кількістю вакцинованих – Конго, Ємен, Центрально-африканська Республіка, Гаїті та Чад [2].

З таким рівнем вакцинації все більше областей України виявляється в «червоних зонах». Наразі у «червоній» зоні на середину листопада 2021 р. перебували 17 регіонів України: Запорізька, Одеська, Донецька, Херсонська, Дніпропетровська, Сумська, Рівненська, Миколаївська, Житомирська, Івано-Франківська, Київська, Луганська, Львівська, Хмельницька та Чернігівська, Волинська, Черкаська області та м. Київ.

Можливість скасувати карантинні обмеження в Україні буде лише вразі, якщо вакцинується не менше ніж 70% українців. До речі, європейські країни змогли домогтися такого показника протягом 4–5 місяців [201].

Слід зазначити, що в сучасних умовах з пандемією коронавірусу пов'язаний значний масив проблем та суперечностей економічної складової державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України.

Так, низькі теми вакцинації та очікування нових обмежувальних заходів призвели до того, що економіка України вже втратила близько 1,5–2% зростання ВВП. Це \$1,5–2 млрд. з розрахунку, що номінальний ВВП країни - \$200 млрд. А додаткові карантинні обмеження можуть коштувати Україні 0,1–0,2% ВВП, тобто в грошовому вираженні економіка недоотримає \$200–400 млн. Низький рівень вакцинації населення є однією з основних причин уповільнення темпів економічного зростання й обмежує потенціал швидкого відновлення ділової активності. Темпи економічного зростання у 2021 р. в жовтні були переглянуті в бік зниження з боку МВФ (з 4,0% до 3,5%) і НБУ (з 3,8 до 3,1% рік до року) [2].

Згідно з останнім економічним оглядом МВФ, низький рівень вакцинації – головний ризик відновлення економіки (в тому числі України) у 2021–2022 рр. [2].

Так, 12 жовтня 2021 р. МВФ опублікував традиційний економічний огляд, в якому акцентував на істотній нерівності в розподілі вакцин і рівнях вакцинації. Спостерігається пряма кореляція між рівнем ВВП на душу населення і відсотком вакцинації. Це вже призводить до підвищення рівня економічної нерівності у світовій економіці, а розвинені держави швидше вийдуть на передпандемічний рівень, загалом завдяки швидкому досягненню колективного імунітету.

Активність антивакцинаторів в Україні є додатковим економічним ризиком, оскільки вони істотно обмежують можливості скасування обмежень після досягнення колективного імунітету. При цьому можна припустити, що прихильники вакцинації вже зробили це добровільно, а значить, основним стимулом збільшення рівня вакцинації залишається комплекс різних примусових заходів, що може одночасно збільшити й рівень вакцинації, і соціальну напруженість.

Більший рівень захворюваності призводить до скорочення зайнятості. Якщо ж йдеться про зростання кількості госпіталізацій, то збільшується навантаження на медичну систему, збільшується потреба в бюджетних

коштах для того, щоб справлятися з додатковим навантаженням. Також збільшується навантаження на виплату допомоги з тимчасової непрацездатності. Існують також непрямі наслідки. Наприклад, під час зростання захворюваності на COVID-19 зменшуються можливості для отримання медичної допомоги громадян з іншими захворюваннями, що також збільшує втрати як для громадян, так і для економіки в цілому. Низький рівень вакцинації негативно впливає на темпи й характер відновлення ділової активності, сприяючи введенню додаткових обмежень, що стримує розвиток, передусім сфери послуг, і сприяє їх тінізації. При цьому можливості Державного бюджету з компенсації підприємцям недоотриманих доходів є обмеженими [2].

Отже, 2020 р., коли розпочалася пандемія коронавірусу, став кризовим для переважної більшості економік світу, й Україна не стала винятком.

Втім, існують чинники, які можуть як посприяти відновленню української економіки, так і завадити йому.

Сприятимуть відновленню національної економіки: подальше послаблення карантинних обмежень; прискорення вакцинації від коронавірусу; проведення економічних реформ та поліпшення інвестиційного клімату; співпраця України з МВФ та з іншими фінансовими донорами; вихід із фінансово-економічної кризи світової економіки; підвищення цін на світових ринках продовольства, металу та корисних копалин; зниження цін на світових ринках нафти і газу.

В той же час заважатимуть відновленню національної економіки: можливе посилення карантинних обмежень; гальмування реформ, відсутність верховенства права та недовіра іноземних інвесторів; падіння попиту на зерно, руду і метал у світі; подорожчання нафти і газу на європейських хабах; пауза у співпраці з МВФ; низькі темпи вакцинації в Україні [157].

Серед інших проблем та суперечностей формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України за економічним напрямом є недостатній рівень впровадження конкурентних

відносин в галузях економіки, що пов'язно, в тому числі, з недосконалістю державної антимонопольної політики в зазначеній сфері економіки, яку реалізує Антимонопольний комітет України (АМКУ) і мета діяльності якого має полягати у запобіганні монополізації та зловживань монопольним (домінуючим) становищем, у протидії будь-якого обмеження конкуренції.

Серйозним викликом подальшого розвитку економіки України, як необхідної передумови забезпечення національної безпеки в сучасних умовах існуючих викликів та загроз є також нестача інвестицій, в тому числі іноземних, обсяг яких в останні роки має тенденцію до суттєвого зменшення.

Так, чистий відтік прямих іноземних інвестицій з України за січень – березень 2021 р. оцінено в 301 млн. дол., у тому числі від'ємні реінвестовані доходи – у 141 млн. дол. Що ж стосується 2020 р., то протягом минулого року Україна недорахувалася 868 млн. дол. Це найбільший річний відтік інвестицій за останні 20 років [137].

І на це є як об'єктивні причини (військова агресія Росії, глобальна пандемія), так і ті, виникнення яких є суб'єктивними і залежать від ефективності та результативності державної політики у питаннях формування інвестиційно привабливого середовища в країні.

В сучасних умовах значним викликом національній безпеці України є демографічні проблеми.

Так, за підрахунками ООН, до 2050 р. населення України зменшиться до 35 млн., а сучасні темпи скорочення населення в країні є одними з найвищих у світі [72].

Низький коефіцієнт народжуваності, високий рівень смертності та постійне підвищення рівня зовнішньої міграції руйнують людський капітал України, а відтак і є основою для сталого розвитку.

За межами України постійно перебувають близько 3 млн. українських заробітчан і їх чисельність зростатиме і надалі через високий рівень бідності та проблеми пошуку робочих місць з гідною оплатою в країні.

Зростання видатків на охорону здоров'я та пенсії лягає важким

вантажем на державний бюджет, який фінансується за рахунок робочої сили. Пов'язані з потребами людей похилого віку витрати в Україні переживатимуть одне з найвищих зростів у Європі і, за прогнозами, складе 25% ВВП до 2050 р. Окрім того, населення України є одним із найшвидше старіючих у Європі, що є прямим наслідком зниження рівня народжуваності. На сьогодні понад 20% населення України старше 60 років, і ця частка зросте до 36% до 2050 р. [72].

В сучасних умовах значним викликом не тільки національній безпеці України, а й глобальній безпеці є еколого-кліматичні проблеми.

Так, з 31 жовтня по 12 листопада 2021 р. у Глазго (Велика Британія) тривала конференція Організації об'єднаних націй з питань зміни клімату Conference of the Parties 26_або COP26, в якій взяли участь біля 120 світових лідерів та 25 тисяч делегатів з різних країн. Конференція стала вже 26-ю зустріччю членів Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату і третьою нарадою сторін Паризької угоди.

В зазначеній конференції Організації об'єднаних націй з питань зміни клімату Conference of the Parties 26 взяв участь і Президент України В. Зеленський, який під час виступу назвав окупований Росією Крим і частину Донбасу – «екобомбами у центрі Європи» і наголосив, що домовленості щодо екологічних угод нічого не варті, якщо «для когось це просто слова». Це твердження стосується не лише кліматичних угод, а й Будапештського меморандуму. Адже ще у 1994 р. Україна отримала гарантії безпеки, які не були виконані, а планета отримала дві екобомби у центрі Європи – окупований Крим і частину українського Донбасу. Півострів Крим з унікальною флорою і фауною перетворився на військову базу ВМС РФ, а на частині Донбасу – затоплення шахт, брак питної води і деградація ґрунту. Це становить спільну загрозу для усього світу. Задля збереження екології В. Зеленський закликав світових лідерів змінювати пріоритети мислення і не забувати, що планета належить не лише людям, а й «ведмедям, пандам, коалам, китам, акулам тощо» [128].

Слід зазначити, що багато країн світу не можуть виконати свої кліматичні зобов'язання повною мірою.

Так, на глобальному кліматичному саміті COP26 у Глазго було визнано, що великі прогалини залишаються навколо зобов'язань щодо скорочення шкідливих викидів, оскільки багато урядів світу все ще не виконали минулих зобов'язань щодо відмови від викопного палива, не кажучи вже про те, щоб почати працювати над новими кліматичними цілями. Тим часом вчені попереджають, що головні світові економіки та корпорації мають зробити ще більше кроків для стримування глобального потепління.

Так, Адміністрація Президента США Джо Байдена оприлюднила низку звітів різних відомств щодо можливих глобальних наслідків змін клімату. Національна розвідка США запропонувала три «ключові висновки» щодо того, як зміна клімату вплине на країни світу окремо та глобальний розвиток в цілому, протягом наступних двох десятиліть.

По-перше, аналітики прогнозують, що глобальна геополітична напруженість посилюватиметься, оскільки країни прокладають шлях до більш «зеленої» економіки, працюють над новими технологіями та конкурують за ресурси. Країни змагатимуться за контроль над ресурсами та домінування над новими технологіями, необхідними для переходу на чисту «зелену» енергію.

По-друге, в доповіді попереджається, що «кількість транскордонних геополітичних точок спалаху» зростатиме через зміну клімату та невдоволення населення. У доповіді висвітлюється Арктика, як одна з ймовірних зон великого міжнародного протистояння, оскільки її льодовики продовжують танути, а також нові конфлікти, що розгортатимуться через дефіцит води, та хвилі кліматичних мігрантів, які змушені залишати домівки.

По-третє, у доповіді визначено, що посилення фізичного впливу зміни клімату найбільш гостро відчуватиметься в країнах, які, за оцінками аналітиків, менш здатні адаптуватися до таких змін. Це, у свою чергу, може означати додаткові зобов'язання щодо дипломатичних, економічних та

військових ресурсів у найближчі роки для багатих країн [69].

Отже, зміна клімату змінює стратегічний ландшафт та формує середовище небезпеки, створюючи складні загрози та виклики державам у всьому світі.

Так, міністр оборони США Л. Остін, зазначає, що щоб стримувати війну та захистити країну, Міністерство оборони має розуміти, як зміна клімату впливає на місії, плани та можливості. А Міністерство внутрішньої безпеки, до складу якого входить берегова охорона США, попередило, що через танення льоду в Північному Льодовитому океані конкуренція за рибу, мінерали та інші ресурси посиляться [69].

Інший звіт попереджає, що десятки мільйонів людей, ймовірно, будуть змушені залишити свої будинки до 2050 р. через зміну клімату, включаючи 143 мільйони людей у Південній Азії, країнах Африки на південь від Сахари та Латинської Америки.

Однак, незважаючи на ці попередження, дій недостатньо. Напередодні кліматичного саміту уряди багатьох країн дали рішучі обіцянки досягти «нульового рівня» викидів парникових газів до середини століття або за кілька років, проте уряди не показали чітких планів щодо того, як вони це робитимуть. Багато країн досі продовжують інвестувати у викопне паливо.

Саудівська Аравія також заявила про свій намір досягти «кліматичної нейтральності» до 2060 р., хоча немає жодних ознак того, що вона прагне уповільнити свої інвестиції у розширення видобутку нафти та газу. Адже економіка Саудівської Аравії все ще значною мірою залежить від доходів від викопного палива [69].

Організатори кліматичного саміту ООН вважають, що він має стати переломним моментом для поступової відмови від вугілля. Але цей відносно дешевий енергетичний товар залишається важливою частиною енергетичної сфери у більшій частині світу, що розвивається. Крім того, вугільна промисловість розвивається у Китаї та Індії, які бачать її, як основу у виробництві електроенергії для свого населення.

Хоча розвинуті країни відповідають за більшу частину викидів парникових газів, можливість уникнути загострення глобального потепління значною мірою залежатиме від того, що станеться в країнах, де рівень викидів все ще зростає.

Наприклад, в межах своїх кліматичних зусиль Китай обіцяє більше не розвивати вугільні проєкти за кордоном, що матиме свої наслідки. Ризик, пов'язаний із зазначеною заявою Китаю, полягає в тому, що якщо вугільні електростанції не фінансуватимуться, країни можуть просто перейти на природний газ, а нові газові проєкти також несумісні з Паризькою кліматичною угодою.

Однак зазначені проблеми, пов'язані не тільки в країнах, що розвиваються. Наприклад, Німеччина, як найбільша європейська економіка та промисловий законодавець досі не може позбавитися своєї залежності від вугілля [69].

До речі, російська військова агресія проти України тільки погіршить вищезазначену ситуацію. Адже використання РФ природного газу, як зброї та обмеження його постачання в ЄС, призводить до гальмування процесів відмови країн Європи від використання вугілля та не дозволяє їм виконувати свої кліматичні зобов'язання повною мірою.

В цілому, на основі проведеного дослідження, слід зазначити, що основними сучасними проблемами і суперечностями формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України є:

- російська військова агресія та тимчасова окупація території України на сході та півдні;
- складність адаптації ветеранів війни до цивільного життя та внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя;
- пандемія коронавірусу, що триває більше двох років та високий рівень захворюваності через низький рівень вакцинації населення;
- недосконалість законодавчого та нормативно-правового

регулювання сфери національної безпеки, в тому числі в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України;

- нестача інвестицій в усіх галузях реального сектору економіки, особливо іноземних, а більшість джерел фінансування інвестицій в сучасних умовах не практично недоступні;
- високий рівень корупції та тіньової економіки, зарегульованість митної системи та надмірне податкове навантаження;
- недостатній рівень конкурентоспроможності української економіки і поглиблення науково-технічного відставання галузей реального сектору світового рівня внаслідок застарілих основних виробничих фондів, технологій, номенклатури продукції тощо;
- наявність еколого-кліматичних проблем, які не тільки не вирішуються, але й ситуація погіршується (особливо в умовах російської військової агресії), як на національному, так і глобальному рівнях.

Нажаль, віроломний російський напад 24 лютого 2022 р. негативно вплинув на обороноспроможність України. Адже, навіть на початок широкомасштабної війни можливості оборонної промисловості нашої країни були істотно обмежені. А за кілька місяців військової агресії, російські війська знищили чи захопили значну частину цих можливостей. Ворог також завдав ударів по багатьом українським складам боєприпасів. Внаслідок цього українські можливості підтримувати боєздатність значною мірою залежать від західних поставок боєприпасів, ракет, безпілотників та іншого важкого озброєння. Тому для того, щоб зламати російські плани щодо широкомасштабного наступу потрібно максимально протидіяти забезпеченню окупаційних військ та знизити здатність ворога підтримувати наступ. Для цього необхідно, в тому числі посилювати національний спротив на лінії зіткнення та саботаж на тимчасово окупованих українських територіях [205].

Отже, державну політику у сфері забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах можна охарактеризувати, як проблемну та

суперечливу у таких сферах: забезпечення суверенітету України, її територіальної цілісності, недоторканності державного кордону, дотримання прав і свобод людини і громадянина; демократичність та верховенство права; забезпечення конкурентоспроможності держави та добробуту населення через соціально-економічний розвиток країни на екологічних засадах через всебічну реалізацію наявного потенціалу: людського, науково-технічного, інвестиційно-інноваційного; створення безпечних умов життєдіяльності суспільства, збереження та розвиток його духовних і культурних цінностей; захист навколишнього природного середовища.

Таким чином, аналіз сучасного стану національної безпеки України дає підстави зробити загальний висновок щодо її невідповідності необхідному рівню забезпечення через відсутність на державному рівні скоординованих дій щодо комплексного реформування, що призвело до негативних явищ в зазначеній сфері. Це вимагає визначення та реалізації перспективних завдань реформування сфери національної безпеки, а також формування та реалізації системи заходів, спрямованих на вирішення вищезазначених проблем і суперечностей державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України.

Висновки до другого розділу

1. Аналіз сучасного стану національної безпеки України свідчить, що ефективність та результативність механізмів формування і реалізації відповідної державної політики є недостатнім за наступними напрямками: забезпечення державного суверенітету і територіальної цілісності країни; сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення; європейська та євроатлантична інтеграція України, про що свідчить: російська військова агресія, яка триває на території України; невизначеність перспектив та недостатність стимулів подальшого соціально-економічного

розвитку країни через війну та пандемію коронавірусу; невирішеність існуючих еколого-кліматичних проблем тощо. Це потребує підвищення результативності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України за визначеними напрямками, як необхідної передумови подальшого сталого розвитку країни.

2. Досягнутий рівень національної безпеки в Україні за визначеними напрямками свідчить про недостатню результативність державної політики у зазначеній сфері через: триваючу російську військову агресію та тимчасову окупацію АР Крим, окремих районів Донецької та Луганської областей, інших східних та південних територій країни; невизначеність перспектив та недостатність стимулів подальшого розвитку економіки; значний рівень захворюваності та смертності від пандемії COVID-19; невирішеність демографічних, соціальних, екологічних проблем тощо. Позитивними зрушеннями, які свідчать про підвищення результативності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України є: результативна протидія російській військовій агресії в Україні, в тому числі завдячуючи потужній військовій та фінансовій підтримці країн-партнерів та міжнародних організацій; активізація процесів у питаннях європейської та євроатлантичної інтеграції; активне законодавче реформування у сфері забезпечення національної безпеки за політичним, військовим та економічним напрямками, що в перспективі сприятиме підвищенню рівня національної безпеки України.

3. Державну політику у сфері забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах можна охарактеризувати, як проблемну та суперечливу у таких сферах: забезпечення суверенітету України, її територіальної цілісності, недоторканності державного кордону, дотримання прав і свобод людини і громадянина; демократичність та верховенство права; забезпечення конкурентоспроможності держави та добробуту населення; розвиток країни та реалізація наявного потенціалу: людського, науково-технічного, інвестиційно-інноваційного; створення безпечних умов

життєдіяльності суспільства, збереження та розвиток його духовних і культурних цінностей; захист навколишнього природного середовища.

4. До основних сучасних проблем і суперечностей формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України слід віднести наступні:

- російська військова агресія та тимчасова окупація території України на сході та півдні;
- складність адаптації ветеранів війни до цивільного життя та внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя;
- пандемія коронавірусу, що триває більше двох років та високий рівень захворюваності через низький рівень вакцинації населення;
- недосконалість законодавчого та нормативно-правового регулювання сфери національної безпеки, в тому числі в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України;
- нестача інвестицій в усіх галузях реального сектору економіки, особливо іноземних, а більшість джерел фінансування інвестицій в сучасних умовах не практично недоступні;
- високий рівень корупції та тіньової економіки, зарегульованість митної системи та надмірне податкове навантаження;
- недостатній рівень конкурентоспроможності української економіки і поглиблення науково-технічного відставання галузей реального сектору світового рівня внаслідок застарілих основних виробничих фондів, технологій, номенклатури продукції тощо;
- наявність еколого-кліматичних проблем, які не тільки не вирішуються, але й ситуація погіршується (особливо в умовах російської військової агресії), як на національному, так і глобальному рівнях.

РОЗДІЛ 3.

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України

Виходячи з об'єктивних потреб та спираючись на визначені раніше принципи, структура системи забезпечення національної безпеки має базуватися на концептуально-правовій основі, тобто системі політичних установок та нормативних правових актів, що регулюють відносини у сфері забезпечення національної безпеки. На концептуальному рівні цю систему можна представити у вигляді концепцій, стратегій та інших політико-правових документів у сфері забезпечення національної безпеки.

Концепція національної безпеки – це система офіційно визнаних наукових поглядів на безпеку життєво важливих інтересів, особистості, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності, яка є основою державної політики на головних напрямках забезпечення безпеки [98].

Стратегія національної безпеки є офіційно визнаною системою політико-організаційних заходів, що розкривають механізм (механізми) практичної реалізації теоретичних положень, закріплених у концепції національної безпеки [98].

Якщо концепція орієнтована на довгострокову перспективу, то стратегія розрахована на середньострокову і має більш гнучкий характер, щоб мати можливість своєчасно та адекватно реагувати на можливі зміни обставин (наприклад, поява нових викликів та загроз).

Стратегія повинна містити оцінку обставин, конкретизацію зазначених у концепції цілей, найбільш ефективні варіанти досягнення цілей та

вирішення завдань національної безпеки, визначення необхідних цілей та засобів, фінансове та матеріально-технічне забезпечення. Крім того, вона повинна включати характеристику та оцінку викликів та загроз у різних сферах життя суспільства, факторів та умов, що впливають на процес протидії цим загрозам.

Стратегію національної безпеки слід розглядати, як базовий документ для розробки галузевих стратегій, доктрин або програм забезпечення безпеки стосовно конкретних сфер життя суспільства (військової, економічної, інформаційної, екологічної тощо) або до конкретних загроз (стратегія боротьби з тероризмом, наркоманією, зі злочинністю тощо) [194].

Створенню кожної стратегії забезпечення національної безпеки за відповідними напрямками має передувати глибоке наукове опрацювання базових категорій і понять, формулювання та конкретизація зовнішніх і внутрішніх загроз, визначення форм і методів протидії, створення системи забезпечення національної безпеки стосовно конкретної сфери життя особистості, суспільства, держави.

На наш погляд, концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України мають окреслювати напрямок подальшого сталого розвитку держави і відображати сукупність офіційно прийнятих поглядів на цілі та державну стратегію в сфері забезпечення безпеки особистості, суспільства та держави від зовнішніх та внутрішніх загроз політичного, економічного, соціального, військового, технічного, екологічного, інформаційного та іншого характеру з урахуванням наявних ресурсів та можливостей.

Тому розглянемо сутність та зміст основних прийнятих стратегічних документів щодо формування та реалізації державної політики у сфері в сфері забезпечення безпеки особистості, суспільства та держави від зовнішніх та внутрішніх загроз політичного, військового, економічного, соціального, військового, технічного, екологічного, інформаційного та іншого характеру, які було прийнято в Україні в умовах існуючих загроз та

викликів сьогодення.

Так, 30 липня 2021 р. в Україні вперше з моменту відновлення своєї незалежності Радою національної безпеки і оборони України було затверджено стратегію зовнішньополітичної діяльності. В документі чітко визначено мету зовнішньої політики – утвердження України у світі, як сильної та авторитетної європейської країни [23], що вкрай актуально для подальшого підвищення рівня національної безпеки країни.

Стратегія є комплексною і складається з 254 пунктів, які детально визначають напрями, параметри та пріоритети зовнішньої політики України.

Зокрема, пріоритетами зовнішньополітичної діяльності є:

- забезпечення суверенітету й територіальної цілісності України;
- протидія агресивній політиці РФ;
- курс на членство в ЄС і НАТО;
- просування українського експорту та залучення інвестицій;
- захист прав та інтересів громадян України за кордоном;
- просування позитивного іміджу України у світі [В Україні впер].

Важливою складовою Стратегії є аналіз поточних процесів у міжнародному середовищі, місця та ролі в них України, а також перспективних шляхів розвитку національної зовнішньої політики [28].

Стратегія дає змогу проводити якісно нову зовнішню політику України: розвивати міжнародні відносини на основі національних інтересів для розв'язання конкретних зовнішньополітичних завдань; посилювати економічну дипломатію для сприяння сталому розвитку економіки та зростанню добробуту громадян України; захищати й просувати національні інтереси країни у міжнародних організаціях, глобальних та регіональних багатосторонніх ініціативах. Окрема увага також приділена використанню «м'якої сили» через засоби публічної дипломатії для налагодження нових політичних зв'язків, розвитку торговельно-економічного партнерства, поширення достовірної інформації про розвиток та досягнення України.

Поряд із визначенням конкретних цілей та пріоритетів зовнішньої

політики на середньострокову перспективу Стратегія приділяє належну увагу забезпеченню інструментарію, необхідного для їхнього досягнення. Окремий розділ документа присвячений розбудові інституційної спроможності національної дипломатичної служби, що включає як підвищення фахово-аналітичного забезпечення зовнішніх зносин, так і інституційне посилення системи органів дипслужби.

Реалізація Стратегії дасть змогу й надалі проводити проактивну зовнішню політику України, захищати національні інтереси на всіх важливих напрямках, а також повною мірою використовувати потенціал дипломатичної служби для посилення спроможностей нашої держави [28].

Враховуючи російську військову агресію 2014 р., ще до вторгнення РФ в Україну, в жовтні 2021 р. на засіданні Ради національної безпеки і оборони України вперше в історії незалежності нашої країни було затверджено План оборони України – документ, який відповідає на виклики, які постали перед Українською державою в сучасних умовах (в першу чергу, військова російська агресія), зокрема визначає взаємодію державних органів влади у разі подальшого загострення безпекової ситуації. План оборони України – це фундаментальний документ, що є цілком таємним і включає, з-поміж іншого, план узгодження взаємодії між всіма органами, не лише військовими, а також місцевими адміністраціями [118; 124].

Указом Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021 введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 р. «Про Стратегію воєнної безпеки України», яку розроблено Міністерством оборони України на основі Стратегії національної безпеки України. Документ покликаний замінити Воєнну доктрину і визначає цілі, пріоритети та шляхи реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони в частині, що стосується забезпечення воєнної безпеки нашої держави [153].

Стратегія воєнної безпеки передбачає закріплення концепції всеохоплюючої оборони і залучення для її реалізації не лише Збройних Сил

України, а й усіх складових сектору безпеки і оборони та громадянського суспільства. Новий документ також враховує ризики воєнної загрози з боку Росії та дисбаланс воєнних потенціалів України та РФ. Всеохоплююча оборона України передбачає застосування всіх форм і способів збройної боротьби з агресором. У тому числі, асиметричних та інших дій для оборони держави при дотриманні принципів і норм міжнародного права.

Стратегія воєнної безпеки України є основою для розроблення Стратегічного оборонного бюлетеня України, програмних документів з питань оборони та розвитку сил оборони, розвитку озброєння та військової техніки, а також плану оборони України і планів застосування сил оборони [153].

Враховуючи необхідність розмінування тимчасово окупованих територій України та прилеглих до них територій, 10 листопада 2021 р. Кабінет міністрів України утворив Національний орган з питань протимінної діяльності, який очолить Міністр оборони України.

Національний орган з питань протимінної діяльності – це міжвідомчий допоміжний орган, який діє за колегіальним принципом під головуванням Міністра оборони, утворюється з метою координації діяльності міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств та організацій незалежно від форми власності, що залучаються до проведення заходів у сфері протимінної діяльності.

Серед завдань Національного органу, зокрема, організація розроблення та впровадження національних стандартів з протимінної діяльності відповідно до міжнародних стандартів протимінної діяльності, правил та процедур щодо управління операціями у сфері протимінної діяльності [71].

У серпні 2021 р. Президентом України було підписано Указ про затвердження нової Стратегії кібербезпеки, в якій наголошується, що «РФ залишається одним з основних джерел загроз національній та міжнародній кібербезпеці, яка активно реалізує концепцію інформаційного протистояння, засновану на поєднанні деструктивних дій у кіберпросторі та інформаційно-

психологічних операцій, механізми якої активно застосовуються у гібридній війні проти України».

Зазначимо, що оновлена Стратегія кібербезпеки містить: рекомендації щодо розвитку національної системи захисту від кіберзагроз; перелік викликів та загроз у сфері кібербезпеки; стратегічні та пріоритетні цілі при забезпеченні кібербезпеки [117].

Важливим інструментом підвищення результативності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в межах забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, недопущення втручання у внутрішні справи України є ухвалення Верховною Радою України 16 листопада 2021 р. Закону «Про критичну інфраструктуру», якою вважаються важливі для держави об'єкти, якщо порушення в їх роботі можуть завдати шкоди життєво важливим національним інтересам [20].

Закон прописує низку критеріїв, які визначатимуть значущість об'єктів. Серед них - ймовірність завдання значної шкоди нормальному життю населення, тяжкість та масштабність можливих негативних наслідків, тривалість їх ліквідації тощо. Це можуть бути, зокрема, підприємства у сфері енергозабезпечення, водопостачання, охорони здоров'я, фармацевтики, електронних комунікацій, фінансів, транспорту, оборони, правопорядку, цивільного захисту, космічної діяльності, хімічної промисловості тощо. Об'єкти критичної інфраструктури будуть поділені на категорії критичності: особливо важливі об'єкти, життєво важливі об'єкти, важливі об'єкти та необхідні об'єкти.

Слід зазначити, що на початку 2021 р. статус «об'єктів критичної інфраструктури» отримали Національний банк та 13 комерційних банків. Цей перелік було створено на вимогу Закону «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», ухваленого Верховною Радою в 2017 р.

Що важливо, Закон передбачає можливість відчуження об'єктів критичної інфраструктури, що не можуть мати власників з РФ чи інших

держав, що включені до чорного списку FATF (Financial Action Task Force) [20].

Важливою складовою подальшого реформування безпекової сфери є реформування системи державного управління, тому не випадково, що 21 липня 2021 р. Кабінет Міністрів України прийняв розпорядження «Деякі питання реформування державного управління України», яким схвалив Стратегію реформування державного управління України на 2022–2025 рр. і затвердив план заходів з її реалізації [168].

Основна мета зазначеної Стратегії полягає у побудові в Україні спроможної сервісної та цифрової держави, яка забезпечує захист інтересів громадян на основі європейських стандартів та досвіду, а очікуваними результатами проведення реформи державного управління до 2025 року є:

- розбудова ефективних і підзвітних громадянам державних інституцій, які формують державну політику та успішно її реалізують для сталого розвитку держави;
- забезпечення надання послуг високої якості та формування зручної адміністративної процедури для громадян і бізнесу;
- формування системи професійної та політично нейтральної публічної служби, орієнтованої на захист інтересів громадян [168].

Враховуючи існуючі загрози та виклики інформаційного характеру, 15 жовтня 2021 р. РНБО затвердила стратегію інформаційної безпеки України, яка є вкрай актуальною з огляду на зростання кількості спеціальних інформаційних операцій, в тому числі пропагандистського характеру з боку РФ.

Стратегія інформаційної безпеки розрахована до 2025 р. і передбачає:

- протидію внутрішнім та зовнішнім загрозам інформаційній безпеці;
- захист державного суверенітету і територіальної цілісності України;
- підтримку інформаційними засобами та заходами соціальної та

політичної стабільності, оборони держави;

- забезпечення прав та свобод кожного громадянина.

А результатами реалізації Стратегії інформаційної безпеки України мають стати:

- захищений інформаційний простір;
- ефективне функціонування системи стратегічних комунікацій;
- ефективна протидія поширенню незаконного контенту;
- інформаційна реінтеграція громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях та на прилеглих до них територіях;
- підвищення рівня медіакультури та медіаграмотності населення;
- забезпечення захисту прав журналістів;
- формування загальнонаціональної ідентичності.

До того ж у березні 2021 р. для протидії російській дезінформації та пропаганді в Україні створили два спеціальні органи: на базі РНБО був створений Міжнародний центр протидії дезінформації, а у складі Мінкульту був створений Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки [124].

Не менш важливою складовою, разом з політичною, воєнною, державно управлінською, інформаційною є громадська складова забезпечення національної безпеки.

Тому в листопаді 2021 р. Уряд підтримав проєкт Указу Президента України про рішення Ради з національної безпеки і оборони «Про Стратегію громадської безпеки та цивільного захисту України», положення якої спрямовані на зміцнення громадської безпеки та вдосконалення цивільного захисту формування безпекового середовища.

Відповідне формування має відбуватися поетапно через реалізацію стратегічних пріоритетів у період до 2026 р., а саме:

- 1) утвердження в суспільстві культури безпеки;
- 2) об'єднання зусиль державного, громадського та приватного сектору

у зміцненні громадської безпеки та посиленні цивільного захисту;

З) підвищення спроможностей суб'єктів формування та реалізації державної політики у сфері громадської безпеки та цивільного захисту [141].

Також з метою забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави; для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина та підтримуючи проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 р. глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року, Президент України 30 вересня 2019 р. підписав Указ «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [152], реалізація положень якого сприятиме підвищенню рівня національної безпеки України.

Важливою складовою забезпечення національної безпеки України є економічна, як основа сталого розвитку нашої держави.

Тому у березні 2021 р. Кабінет міністрів України затвердив Національну економічну стратегію до 2030 р., яку було наповнено амбітними завданнями і перспективними пропозиціями, які дозволять Україні домогтися успіху практично у всіх сферах економічної діяльності, що сприятиме сталому розвитку країни та підвищенню рівня її національної безпеки.

Ключовими положеннями, які передбачається реалізувати в контексті сталого розвитку української економіки, згідно з Національною економічною стратегією – 2030, мають стати: максимальна лібералізація податкового законодавства; реформа податків на фонд оплати праці (ПДФО та ЄСВ) з метою виходу підприємців з «тіні»; амністія капіталів; реформа податкової служби та системи адміністрування податків. Адже в рейтингу Doing Business Україна займає 65-е місце, а щодо адміністрування ПДВ - знаходиться нижче 170-го місця зі 190 можливих).

На наш погляд, вищезазначені заходи обумовлюватимуть стратегічний напрямок розвитку української економіки не тільки в зазначений період, а й на більш довгостроковий період, інакше економіка нашої країни буде

приречена на подальшу стагнацію та деградацію, що негативно впливатиме на рівень національної безпеки України.

Тому вважаємо, що стратегічною метою державної політики у сфері забезпечення національної безпеки є досягнення сталого соціально-економічного розвитку країни, технологічної та інституційної модернізації економіки з метою підвищення добробуту населення України.

Слід зазначити, що негативно вплинути на рівень національної безпеки країн світу (в тому числі й України) та призвести до посилення напруги на міжнародній арені можуть глобальні зміни клімату.

Про це йдеться у звіті, підготовленому кількома безпековими відомствами США і який відбиває спільну позицію 18 відомств США, які опікуються безпекою країни. Цей звіт є першою оцінкою того, як кліматична криза може вплинути на національну безпеку до 2040 р. [176].

Власне поява подібного звіту свідчить, що глобальні кліматичні зміни виходять наперед у порядку денному безпекових інституцій провідних країн світу.

Так, на думку директорки британського Центру клімату та безпеки Е. Сікорські, «...уряди дедалі більше визнають, що кліматичні зміни формують національну безпеку так, як ніколи раніше» [176].

Згідно зі звітом розвідувальних відомств США, країни будуть запекло сперечатися про подолання кліматичної кризи, а найбідніші країни постраждають найбільше, оскільки мають менше можливостей адаптуватися до зміни клімату. Звіт дає доволі песимістичну картинку того, як світові не вдається співпрацювати у розв'язанні цієї проблеми, що в подальшому може призвести до запеклої конкуренції між країнами та до нестабільності.

Розвідка США виділяє 11 країн та два регіони, де виникнуть особливі ризики щодо палива, харчів, води та медицини. Вони є біднішими, і їм складніше пристосуватися до змін. А відтак, саме там виникатимуть осередки нестабільності та внутрішні конфлікти. До того ж хвилі спеки та посухи створюють загрози для критичної інфраструктури.

П'ять із цих країн розташовані у Південній та Східній Азії, це - Афганістан, Бірма, Індія, Пакистан та Північна Корея. Ще чотири країни з регіону Центральної Америки та Карибів - Гватемала, Гаїті, Гондурас та Нікарагуа.

Крім того, у групі ризику – Колумбія, Ірак, низка держав у Центральній Африці та острівні держави у Тихому океані, з яких нестабільність з потоками мігрантів ширитиметься світом, спричиняючи нові гуманітарні виклики.

Ще одним джерелом проблем може стати доступ до води. На Близькому Сході та у Північній Африці більшість водних ресурсів - понад 60% - розташовані на території кількох держав, а річки перетинають кордони. Через це, наприклад, між Пакистаном та Індією вже триває конфлікт, а води річки Меконг можуть викликати проблеми між Китаєм, Камбоджею та В'єтнамом [176].

Через зміни клімату Арктика також може стати однією із «гарячих» точок на світовій мапі, оскільки через танення льодовиків вона стає доступнішою. Це відкриє доступ до нових торговельних маршрутів, запасів риби тощо. Але також призведе до збільшення військової присутності в регіоні.

Іншим джерелом ризиків може бути те, що для боротьби із кліматичними змінами певні країни вирішать використовувати геоінженерію - такі технології майбутнього, як управління сонячним випромінюванням, розпилювання аерозолів у стратосфері, які забезпечували б охолодження повітря у нижчих шарах атмосфери, локальне збільшення біомаси ґрунтів тощо. Якщо одна країна почне застосовувати ці технології без погодження з іншими, кліматичні проблеми можуть «переміститися» в інший регіон. Для деяких країн це може означати ще негативніші наслідки кліматичних змін, ніж уже є, що їх обурить. Наразі дослідження цих технологій проводять в США, низці країн ЄС, Британії, Росії, Китаї та Австралії, однак регуляторні правила та норми щодо їхнього застосування ще практично відсутні [176].

Можливості уникнути такого негативного розвитку подій все ще є. Не потрібно чекати коли станеться якась екологічна катастрофа через глобальні кліматичні зміни, що підштовхне до співпраці країни, які досі поводяться певною мірою егоїстично. Країнам потрібно діяти спільно, продумано і за правилами, що може допомогти у боротьбі зі змінами клімату.

На наш погляд, вищезазначені положення звіту розвідувальних відомств США доцільно викристовувати в державно управлінській практиці в Україні у сфері забезпечення національної безпеки в контексті протидії глобальним кліматичним змінам при формуванні та реалізації концептуальних засад відповідної державної політики.

Саме тому важливою складовою забезпечення національної безпеки України є еколого-кліматична.

Так, Україна однією з перших країн світу ратифікувала Паризьку кліматичну угоду. Однак, тільки зараз активно включилася в формування «зеленого» курсу в контексті європейської інтеграції та прийняття Європейським Союзом Європейської зеленої угоди.

Тому не випадково, що 30 липня 2021 р. Уряд України схвалив цілі кліматичної політики України до 2030 р., задекларувавши до 2030 р. скорочення викидів парникових газів до рівня 35% порівняно з 1990 р. Серед основних заходів досягнення такого показника в наступні 10 років передбачено, в тому числі: модернізація економіки; розвиток відновлюваних джерел енергії; заходи енергоефективності в усіх секторах економіки від виробництва, транспортування до споживання [167].

Концептуальні засади формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України мають передбачати питання забезпечення плідного та результативного міжнародного співробітництва у безпековій сфері між нашою країною та її країнами-партнерами.

Так, 10 листопада 2021 р. Україна та США підписали Хартію стратегічного партнерства, яка визначає основні напрями двосторонніх

відносин у ключових сферах. Хартія – це стратегічний документ, який на десять років уперед визначатиме, за якими напрямками розвиватимуться відносини між Україною і Сполученими Штатами Америки [156].

Оновлена Хартія замінила аналогічний документ, який Україна й США уклали ще у 2008 р., а редакція 2021 р. має багато відмінностей, зокрема пов'язаних з агресією Росії проти України.

Так, Сполучені Штати підтверджують зобов'язання підтримувати суверенітет, незалежність і територіальну цілісність України в межах її міжнародно визнаних кордонів, включно з Кримом. Передбачається розширення двосторонньої взаємодії з метою посилення безпеки в Європі та Чорноморському регіоні, а також для зміцнення енергетичної безпеки. Оновлена Хартія також закріплює підтримку США прагнення України до її членства в європейських та євроатлантичних інституціях і позитивно оцінює проведення важливих реформ в Україні. Крім того, в оновленій Хартії закріплена підтримка амбітного плану трансформації української економіки, що передбачає модернізацію ключових секторів та просування інвестицій [156].

Тобто зміцнення стратегічного партнерства не тільки зі США, а й з ЄС та іншими країнами-партнерами нашої держави у сфері національної безпеки є одним з ключових пріоритетів стратегії зовнішньополітичної діяльності України та підвищення рівня її національної безпеки в довгостроковій перспективі.

В контексті зазначеного, надзвичайно важливою подією є проведення 23 серпня 2021 р. у м. Києві саміту «Кримської платформи», який офіційно запустив міжнародний формат з питань деокупації Криму. 43 країни, які взяли у ньому участь, підписали спільну Декларацію із закликом відновити територіальну цілісність України в міжнародно визнаних кордонах та протидіяти легітимізації тимчасової окупації Криму і м. Севастополя [87].

Окрім того, Україна підтверджує прихильність принципам сучасного світоустрою, закладеним в положеннях Статуту Генеральної Асамблеї ООН і

розраховує на приєднання Генасамблеї до «Кримської платформи». Враховуючи роль ООН у питаннях деокупації Криму, зокрема у контексті ухвалених Генеральною Асамблеєю ООН резолюцій щодо територіальної цілісності України, проблеми мілітаризації Криму та щодо захисту прав людини в Криму, Україна має долучити ООН до Кримської платформи. Адже Україна має повне право розраховувати на більш активний і конструктивний підхід з боку керівництва ООН до питань протидії військової агресії РФ проти України [87].

Україна також розраховує на всебічну підтримку її роботи з боку ООН в контексті досягнення кінцевої мети Кримської платформи – повернення Криму, що відновить повагу до Статуту ООН та припинить грубі порушення міжнародного права.

При цьому, на наш погляд, ключовими пріоритетами державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в контексті співробітництва з ООН залишаються:

1. Протидія російській військовій агресії та відновлення територіальної цілісності України;
2. Поліпшення умов життя українців на територіях, які постраждали від російської агресії, адже ООН має знання, досвід та технології реалізації проєктів із відновлення територій, які постраждали від збройних конфліктів. Тому Україна зацікавлена у більш активній діяльності ООН у регіоні, зокрема в сферах гуманітарного розмінування, розбудови медичної, освітньої та житлово-комунальної інфраструктури;
3. Подолання пандемії COVID-19 та її соціально-економічних наслідків в межах ефективної співпраці нашої країни з ООН через зміцнення української системи охорони здоров'я та захисту найбільш вразливих верств населення.

Отже, загалом при формуванні державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України необхідно враховувати наявні внутрішні та зовнішні обмеження.

Внутрішні обмеження – це, насамперед, ресурсні обмеження України (значні витрати бюджетних коштів на життєво важливі безпекові сфери (Збройні сили, правоохоронні органи, економічну сферу, охорону здоров'я, екологію тощо).

Це потребує (в першу чергу, в оборонній сфері) відповідної трансформації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки щодо відповідної взаємодії з військово-промисловим комплексом та досягнення оптимального співвідношення військових потреб і бюджетних можливостей в умовах воєнного стану.

В цілому, на наш погляд, побудова нової моделі державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України має відбуватися у напрямках: дипломатичної чотирирівневої стратегії протидії російській агресії в Україні (активна міжнародна дипломатія, антиросійські санкції, поглиблене оборонне співробітництво України з країнами-партнерами, міжнародна допомога для збереження економічної та фінансової стабільності держави); деолігархізації, демонополізації, диверсифікації та забезпечення конкурентного розвитку всіх галузей національної економіки шляхом збалансованого поєднання переваг конкуренції з державним контролем і стимулюванням інвестицій з метою забезпечення сталого (соціально-економічного на екологічних засадах) розвитку країни.

До зовнішніх факторів державної політики слід віднести міжнародні зобов'язання України в різних безпекових сферах: політичній, військовій, економічній, енергетичній, екологічній, кліматичній тощо.

Тому, на наш погляд, для оптимізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки та механізмів її формування та реалізації доцільно використовувати логіко-аналогову модель, в основу якої покладено критерій оптимальності за Парето – відповідно до якого, конкретні напрями державної політики у сфері забезпечення національної безпеки мають узгоджуватися з потребами і можливостями України, а також враховувати існуючі зовнішні політичні домовленості та давати відповідь на

глобалізаційні виклики. За цим критерієм оптимальним буде той напрям формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, реалізація якого, принаймні, не шкодить інтересам жодного з учасників цієї політики й не суперечить існуючим глобалізаційним тенденціям.

Алгоритм оптимізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в сучасних умовах за критерієм оптимальності Парето наведено на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Концепт оптимізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України за критерієм оптимальності Парето.

Джерело: розробка автора

Отже, на наш погляд, концептуальні засади стратегії формування та

реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України - це скоординована державна ініціатива з мобілізації всіх національних ресурсів та можливостей з метою забезпечення сталого розвитку держави, і має враховувати військові, політико-інтеграційні, соціально-економічні, інформаційні, екологічні, регіональні, кліматичні фактори, глобальні загрози, обмеження та виклики. Основні положення концепції стратегії мають бути відтворені у цільових галузевих (секторальних) програмах розвитку, а також у програмах міжгалузевої (міжсекторально) спрямованості шляхом розв'язання існуючих проблем, удосконалення системи державного управління та місцевого самоврядування, посилення обороноздатності та військової міці держави, тобто через суміжні програми, де так чи інакше вирішуються питання підвищення рівня національної безпеки країни.

Таким чином, підвищення рівня політичної, військової, економічної, енергетичної, соціальної, інформаційної, продовольчої, екологічної безпеки тощо дозволить створити міцне підґрунтя для сталого довгострокового розвитку України. Масштабне реформування сфери національної безпеки через реалізацію вищенаведених концептуальних засад формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки України має не тільки національне, а й міжнародне значення, як вагомий чинник протидії глобальним загрозам у безпековій сфері.

3.2. Шляхи трансформації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України

Сучасна система міжнародних відносин знаходиться у стадії активної трансформації. Необхідність об'єднання зусиль для підвищення рівня міжнародної безпеки обумовлена необхідністю побудови таких міждержавних взаємовідносин, які б характеризувалися переходом від

конфронтаційної моделі до моделі співробітництва.

При цьому нові виклики і загрози національній безпеці України в сучасних умовах також потребують удосконалення глобальних і регіональних механізмів адекватного реагування на них, в тому числі шляхом посилення міжнародного співробітництва нашої країни у зазначеній сфері.

Україна і до останнього часу мала достатньо розгалужену систему відносин з міжнародними організаціями, у тому числі у сфері безпеки і оборони. Однак військова агресія Росії проти України змінила значущість міжнародного співробітництва, вимагаючи переходу на новий етап.

Для України співробітництво з міжнародними організаціями у сфері безпеки тісно пов'язано з іншими аспектами зовнішньої політики. Зокрема, це стосується процесів європейської та євроатлантичної інтеграції нашої країни. У цьому контексті слід враховувати фокусування на європейському напрямі співробітництва, а також новий рівень взаємодії з ЄС та НАТО. Для цього слід враховувати головні проблеми, які уповільнюють і зменшують результативність взаємодії України з міжнародними організаціями, а саме: політична та соціально-економічна нестабільність, недосконалість законодавчо-правової бази, недостатні темпи внутрішніх реформ тощо.

На сьогодні стабільність архітектури загальноєвропейської безпеки (в тому числі України) значною мірою залежить від ефективної діяльності трьох ключових інституцій - НАТО, ЄС і ОБСЄ та їх належної взаємодії.

У цьому трикутнику Північноатлантичний альянс залишається найбільш впливовим і ефективним компонентом, здатним швидко та адекватно реагувати на сучасні виклики і загрози. Також в останні роки спостерігається збільшення ваги Європейського Союзу, як самостійного гравця в сучасній загальноєвропейській архітектурі безпеки.

На відміну від НАТО і ЄС, ОБСЄ так і не змогла реалізуватися як серйозний гравець на європейському безпековому полі. Слід констатувати, що вплив цієї організації в нинішній загальноєвропейській архітектурі безпеки продовжує поступово знижуватися: наразі він обмежується

здебільшого питаннями функціонування демократичних інститутів та допомогою у врегулюванні кризових ситуацій на територіях її країн-членів, а, наприклад, місія ОБСЄ на Донбасі не є ефективною. Такий формат діяльності цієї організації не може влаштовувати, передусім, країни, які не є членами військових альянсів або блоків (наприклад, Україну) і не мають надійних механізмів захисту своєї національної безпеки [74].

Слід зазначити, що за рахунок поглиблення співробітництва з міжнародними організаціями у сфері забезпечення національної безпеки Україна має можливість отримати допомогу за рахунок реалізації відповідних інструментів (які необхідно активно використовувати):

а) управлінських (запозичення управлінських практик та методик; навчання управлінського персоналу; допомога у розробці стратегії реформ у відповідності з пріоритетами міжнародної політики; удосконалення державних стандартів у безпековій сфері тощо);

б) економічних (залучення інвестицій; розширення джерел та способів залучення фінансової міжнародної допомоги на проведення безпекових реформ, полегшення доступу до європейських ринків тощо);

в) техніко-технологічних (отримання нових зразків техніки і технологій (в тому числі військового призначення), сучасного устаткування; поглиблення кооперації у НДДКР; підготовка наукового і виробничого персоналу тощо).

Окрім того, в межах реалізації освітньо-наукової складової органам публічної влади необхідно забезпечити виконання плану заходів з реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, який було затверджено 15 травня 2019 р., який містить пункти щодо: розвитку співпраці у сфері освіти і наукових досліджень, розширення присутності іноземних закладів освіти в Україні, зокрема шляхом відкриття в Україні філії Коледжу Європи та Європейської школи Східного партнерства, а також щодо дальшого розвитку Європейського табору в Україні, участі нашої

країни у Рамковій програмі досліджень та інновацій Європейського Союзу «Горизонт Європа» [104].

На наш погляд, в сучасних умовах ключовими напрямками міжнародного співробітництва України з метою забезпечення необхідного рівня її національної безпеки та стабільності на Європейському континенті в цілому, на найближчу перспективу залишаються:

- а) перемога у війні з російськими окупантами та відновлення територіальної цілісності України;
- б) проведення спільних цивільних і військових операцій;
- в) співробітництво у межах заходів щодо нерозповсюдження зброї масового ураження, контролю над озброєннями та зміцнення безпеки у воєнній сфері;
- г) протидія нелегальній міграції, торгівлі людьми, організованим злочинності, проявам екстремізму та тероризму, боротьба з трафіком наркотичних та психотропних речовин тощо.

Характер новітніх викликів і загроз у міжнародному безпековому середовищі, що мають транскордонний характер, істотно зменшує можливості для переважної більшості держав світу самотійно протистояти таким загрозам. Тому для України у середньостроковій перспективі реалізація курсу на інтеграцію в ЄС та НАТО, посилення взаємодії з країнами-членами Євросоюзу та поглиблення партнерства з НАТО в наявних форматах і механізмів видається найбільш оптимальною стратегією у контексті забезпечення національної безпеки нашої країни.

Отже, питання розробки (вдосконалення) державної політики у сфері забезпечення національної безпеки з урахуванням існуючих глобальних загроз, яка б відповідала сучасним зовнішньополітичним викликам, є надзвичайно актуальним. У цьому контексті важливим є питання формування та реалізації відповідної державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в умовах європейської інтеграції України.

Проголошені Україною прагнення щодо інтеграції до Європейського

Союзу передбачають адаптацію національного законодавства до законодавства ЄС та є міжнародним зобов'язанням, яке передбачено Угодою про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами від 14 червня 1994 р. Відповідно до цієї Угоди Україна зобов'язалася адаптувати діюче та майбутнє законодавство до законодавства ЄС в пріоритетних сферах, в тому числі в безпековій.

Верховна Рада України та Європейський Парламент 16 вересня 2014 р. синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, яка визначає якісно новий формат відносин між Україною та ЄС на принципах «політичної асоціації та економічної інтеграції» і слугує стратегічним орієнтиром системних соціально-економічних реформ в Україні [151].

Слід зазначити, що Закон України «Про національну безпеку» передбачає інтеграцію України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі [63].

Україну і ЄС поєднує політичне партнерство, економічне співробітництво та взаємна підтримка. У 2020 р. Україна приєдналася до майже 90% заяв Європейського Союзу щодо міжнародних подій та підходів до їх врегулювання, а ЄС зберігає санкційний тиск на РФ через її агресію на Донбасі та тимчасову окупацію АР Крим [66].

Розглянемо напрями трансформації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в умовах європейської інтеграції України у сфері «Політичний діалог, національна безпека та оборона» за підсумками виконання Угоди про асоціацію в 2015-2020 рр. за виокремленими напрямками.

1. Конституційна реформа.

За останні роки внесено низку змін до Конституції, зокрема законами:

- «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» (№ 1401-VIII від 02 червня 2016 р.), який набув чинності 30 вересня 2016 р. Закон передбачає значні зміни не лише в судовій системі, але й у системі прокуратури, адвокатури тощо. Зокрема, Закон № 1401-VIII підвищує вимоги

до зайняття посади судді, запроваджує інститут конституційної скарги, вводить адвокатську монополію в судах, встановлює обов'язкове досудове врегулювання спорів тощо.

- «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» (№ 2680-VIII від 07 лютого 2019 р.).

Окрім внесення змін до Конституції України для закріплення незворотності стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, зазначеним законом із Перехідних положень Конституції виключено пункт, який передбачав використання існуючих військових баз на території України для тимчасового перебування іноземних військових формувань на умовах оренди відповідно до міжнародних договорів.

- «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» (№ 27-IX від 03 вересня 2019 р.), який набув чинності 01 січня 2020 р. Закон скасовує положення, за якими народним депутатам України гарантована депутатська недоторканність [66].

2. Зовнішня та безпекова політика. Міжнародна безпека, досягнення миру, безпеки й стабільності.

Розвиток діалогу щодо зовнішньої політики та політики безпеки спрямований на поступове зближення та узгодження позицій України та ЄС в питаннях міжнародної політики та відносин, включно з питаннями міжнародної безпеки, для глибшого залучення України до Європейської зони безпеки. У 2016 р. схвалено Стратегічний оборонний бюлетень України, спрямований на забезпечення практичної реалізації положень Воєнної доктрини України та Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, який визначає стратегічні й оперативні цілі та результати оборонної реформи.

Ухвалено Закон України «Про національну безпеку України» (від

21.06.2018 р. № 2469-VIII), яким стандарти національної безпеки і оборони приведено у відповідність до стандартів ЄС.

Україна продовжує практику приєднання до заяв і виступів ЄС з міжнародних питань, у тому числі в рамках міжнародних організацій (ООН та системи її органів і установ, ОБСЄ, МАГАТЕ тощо). Активне приєднання України до заяв і позицій ЄС з актуальних міжнародних питань свідчить про спільність поглядів і підходів стосовно врегулювання і належного реагування на регіональні та глобальні виклики. За період із 2014 р. по березень 2021 р. Україна приєдналася до 2323 заяв Європейського Союзу.

Запровадження обмежувальних заходів є одним із інструментів сприяння досягненню цілей Спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу, зокрема розвитку демократії, верховенства права, дотримання прав людини та норм міжнародного права (обмежувальні заходи ЄС можуть включати: дипломатичні санкції (видворення дипломатів, охолодження дипломатичних зв'язків, призупинення офіційних візитів); призупинення співробітництва з третьою країною; бойкот спортивних або культурних заходів; торговельні санкції (загальні та індивідуальні торговельні обмеження, ембарго на постачання зброї тощо); фінансові санкції (замороження фінансових ресурсів, заборона фінансових операцій, обмеження інвестиційної чи кредитної діяльності); заборона здійснення авіаперельотів; обмеження в'їзду. Обмежувальні заходи ЄС можуть стосуватися урядів третіх країн, юридичних та фізичних осіб).

3. Політичний діалог і співробітництво з питань внутрішніх реформ.

Для забезпечення незворотності курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію за ініціативою Президента України внесено зміни до Конституції України щодо закріплення стратегічного курсу України на вступ до ЄС і НАТО (від 03.09.2018 р. № 9037). Політичний діалог Україна – ЄС залишається на високому рівні та відбувається в межах усіх існуючих механізмів, у тому числі для координації підходів України та ЄС до оцінки та засудження дій Росії проти міжнародного миру й безпеки та застосування

відповідних заходів протидії [66].

4. Боротьба з тероризмом.

Постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 р. № 92 затверджено Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків.

Указом Президента України від 05 березня 2019 р. № 53 затверджено Концепцію боротьби з тероризмом в Україні, Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05 січня 2021 р. № 7-р – План заходів з реалізації Концепції.

5. Ратифікація статуту міжнародного кримінального суду.

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» (№ 1401-VIII) передбачено, що Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду. Відповідним положенням доповнено статтю 124 Основного Закону.

6. Реформа Служби Безпеки України.

Відповідно до ухваленого Закону України «Про національну безпеку України» (від 21.06.18 р. № 2469) змінено правовий статус СБУ із правоохоронного органу спеціального призначення на державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціям, що забезпечує державну безпеку. Відповідно, цей рамковий закон передбачає концептуальні зміни в підході до реалізації реформи СБУ.

Проектом Закону № 3196-д від 26.10.2020, який було ухвалено Верховною Радою України в першому читанні, буде приведено у відповідність із Законом України «Про національну безпеку України» статус СБУ, значно посилено контррозвідувальний та антитерористичний напрямки її діяльності та розширено повноваження щодо застосування сил і засобів Служби проти терористичних організацій, незаконних збройних і воєнізованих формувань, транснаціональних злочинних угруповань за межами України, а також щодо проведення та протидії спеціальним

інформаційним операціям проти України.

7. Децентралізація.

Схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р дало початок реалізації однієї з найважливіших реформ, спрямованої на формування спроможного місцевого самоврядування, децентралізацію влади та розвиток регіонів. В основу реформи було закладено положення Європейської хартії місцевого самоврядування та найкращий світовий досвід.

У результаті реалізації першого етапу реформи (2014-2019 рр.) на базі 4492 існуючих громад добровільно створено 983 об'єднані територіальні громади (далі – «ОТГ»). Із них у 936 ОТГ відбулися перші місцеві вибори, до 47 міст обласного значення приєдналася 151 територіальна громада. Органи місцевого самоврядування ОТГ отримали додаткові повноваження та ресурси.

На 2020-2023 рр. заплановано визначення адміністративно-територіального устрою базового та субрегіонального рівнів. Стосовно базового рівня, Уряд України 12.06.2020 р. затвердив 24 розпорядження про визначення адміністративних центрів та затвердження територій громад 24 областей, у результаті чого в країні створено 1469 територіальних громад (включно з 31 громадою на непідконтрольній території в межах Донецької та Луганської областей). Водночас у частині реформування субрегіонального рівня Постановою ВРУ від 17.07.2020 р. № 807-IX «Про утворення та ліквідацію районів» затверджено новий адміністративно-територіальний устрій субрегіонального рівня, внаслідок чого в Автономній Республіці Крим та 24 областях утворено 136 нових та ліквідовано 490 районів.

8. Належне врядування (реформа державного управління).

Активна реалізація реформи державного управління згідно з європейськими принципами належного врядування розпочалася в 2016 р. з ухваленням нового Закону «Про державну службу» та комплексної Стратегії

реформування державного управління, що відповідають принципам публічної адміністрації ОЕСР/SIGMA.

У 2016 р. Уряд розробив і затвердив Стратегію реформування державного управління України на період до 2021 р., що відповідає європейськими стандартами належного врядування.

У межах реформи реалізовано такі основні заходи:

- розпочато реформу системи центральних органів виконавчої влади, зокрема схвалено Концепцію оптимізації системи центральних органів виконавчої влади, переглянуті положення Концепції (схваленої Розпорядженням КМУ від 27.12.2017 р. № 1013) відповідно до результатів оцінки стану справ у системі державного управління відповідно до принципів публічної адміністрації, розроблених SIGMA.

- розпочато кадрове оновлення державної служби (на виконання Концепції запровадження посад фахівців з питань реформ).

- розпочато впровадження сучасних технологій управління персоналом;

- створено служби управління персоналом в органах державної влади, забезпечено їх методичну підтримку, утворено Раду управління людськими ресурсами державної служби при НАДС.

- проведено повний цикл оцінювання результатів службової діяльності державних службовців, які займають посади державної служби категорій «А», «Б», «В», на основі визначених завдань та за ключовими показниками результативності.

- відповідно до визначених місій, цілей і сфер державної політики у десяти пілотних міністерствах, двох національних агентствах та Секретаріаті Кабінету Міністрів утворено нові структурні підрозділи – директори.

- затверджено методичні рекомендації щодо визначення ключових показників результативності, ефективності та якості службової діяльності державних службовців, які займають посади державної служби категорій «Б» і «В», а також керівників новоутворених директоратів.

У 2018 р. Програма SIGMA провела перше комплексне оцінки стану державного управління в Україні. Результати оцінювання підтвердили прогрес у впровадженні реформи, а висновки й рекомендації стали основою для оновлення Стратегії та Плану заходів із її реалізації. Оновлена Стратегія визначає 21 результативний індикатор та 69 заходів.

- у листопаді 2019 р. постановою Уряду затверджено нову редакцію Типових вимог до осіб, які претендують на зайняття посад державної служби категорії «А».

- у дослідну експлуатацію введено інформаційну систему управління людськими ресурсами (Human Resource Management Information System, HRMIS), яка нині функціонує в НАДС, Мінфіні та Мінцифри.

- створено умови для реформування системи професійного навчання та професійного розвитку державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування [66].

9. Виборче законодавство.

Для уніфікації та впорядкування регулювання виборчого процесу та відповідно до рекомендацій міжнародних організацій у 2019 р. Верховна Рада ухвалила Виборчий кодекс України (№ 396-IX від 19.12.2019), яким передбачена систематизація виборчого законодавства шляхом його зведення в єдиний нормативно-правовий акт. Також у липні 2020 р. набув чинності закон, яким зокрема внесено зміни до Виборчого кодексу України в частині вдосконалення порядку проведення місцевих виборів [66].

В подальшому в умовах європейської інтеграції України за напрямом «Політичний діалог, національна безпека та оборона» нашій державі необхідно:

- ратифікувати Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) (Президент України 21 червня 2022 р. підписав Закон про ратифікацію Стамбульської конвенції, який було ухвалено Верховною Радою України 20 червня 2022 р.) [62; 108];

- внести зміни до деяких законодавчих актів щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації з правом Європейського Союзу;

- внести зміни до Закону України «Про захист персональних даних» для приведення його у відповідність до Регламенту ЄС № 2016/679 про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних.

- завершити реалізацію чергового етапу Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

- внести зміни до адміністративного та кримінального законодавства щодо вдосконалення відповідальності за дискримінацію й учинення злочинів на ґрунті ненависті та посилення механізмів протидії катуванню і жорстокому поводженню з людьми.

- продовжити реформування системи державного управління [66].

Слід зазначити, що у 2019 р. Європейський Союз оголосив про ініціативу «Європейський зелений курс» (European Green Deal). При цьому, активні перемовини України в межах Європейського зеленого курсу свідчать про її готовність до нового рівня відносин та діалогу з ЄС.

Так, українська сторона досягла домовленостей з ЄС щодо започаткування регулярного діалогу, спрямованого на координацію політики у сферах, охоплених Європейським зеленим курсом, на основі Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Тому Україна сприятиме досягненню цілей кліматичної нейтральності ЄС у таких сферах спільного інтересу, як: водень, енергоефективність, промислові альянси, трансформація вугільних регіонів, розвиток архітектури кліматичного врядування. Більше того, Україна заявила про амбіцію розробити Український зелений курс, який визначить ціль із досягнення кліматичної нейтральності країни з урахуванням її особливостей та спроможностей [66].

На наш погляд, доцільним є формування українського зеленого курсу

на основі європейського Green Deal та визначення пріоритетів у головних його безпекових сферах, а саме економічній, агропродовольчій, енергетичній, екологічній, кліматичній. Для цього є доцільним вироблення спільної позиції щодо визначення напрямів реформ в країні, які будуть відповідати заявленим цілям сталого розвитку в контексті забезпечення національної безпеки України.

Отже, імплементація норм європейського законодавства сприятиме підвищенню рівня національної безпеки України, створенню умов для залучення інвестицій для розширення можливостей соціально-економічного розвитку країни, сприятиме подальшому сталому розвитку нашої держави та її інтеграції в Європейський Союз.

Підсумовуючи результати європейської інтеграції України за період 2015-2020 рр., слід зазначити, що цей процес є незворотній, який розпочався у 2014 р. з підписання Угоди про асоціацію з ЄС і завершиться вступом нашої держави до Європейського Союзу.

Загальновідомо, що Україна проголосила вступ до ЄС одним зі стратегічних питань державної політики (і про цей вибір яскраво свідчить внесення відповідних змін до Конституції України [78]), однак відповідність нашої країни критеріям Європейського Союзу щодо держави-кандидата на вступ поки що, на жаль, знаходиться на початковому етапі.

Так, критерії, яким мають відповідати держави-кандидати на вступ до Європейського Союзу (Копенгагенські критерії), були схвалені на засіданні Європейської Ради у Копенгагені у червні 1993 р. і включають в себе:

1) стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, повагу до прав людини, повагу і захист національних меншин (політичні критерії);

2) наявність дієвої ринкової економіки і здатність витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у межах ЄС (економічні критерії);

3) здатність узяти на себе зобов'язання, що випливають з членства в ЄС, включаючи суворе дотримання цілей політичного, економічного,

валютного союзу (інші критерії) [19].

Членство в ЄС під кутом зору політичних стандартів (політичні критерії) вимагає від держави-кандидата стабільності інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, повагу і захист меншин. Статтею 6 Договору про Європейський Союз закріплено, що «Союз базується на принципах свободи, демократії, поваги до прав людини і основних свобод та верховенства права».

Держави, які бажають стати членами ЄС, повинні не лише закріпити принципи демократії і верховенства права у своїх конституціях, але й втілювати їх у повсякденне життя. Конституції держав-заявників мають гарантувати демократичні свободи, включаючи політичний плюралізм, свободу слова і свободу совісті. Вони встановлюють демократичні інститути та незалежні органи правосуддя, органи конституційної юрисдикції, що створює умови для нормального функціонування державних установ, проведення вільних і справедливих виборів, періодичної зміни правлячої парламентської більшості, а також визнання важливої ролі опозиції у політичному житті.

З метою оцінки виконання державами-кандидатами умов членства Європейська Комісія (ЄК) виходить за межі формального опису політичних інститутів і відносин між ними. На основі ряду детальних критеріїв вона оцінює, чи має демократія реальний характер. При цьому перевіряється, як захищаються конституційні права і свободи, зокрема, свобода слова в процесі діяльності політичних партій, неурядових організацій і засобів масової інформації.

Відповідно до Копенгагенських критеріїв, вимоги до членства у сфері економіки (економічні критерії) полягають «у наявності як дієвої ринкової економіки, так і здатності витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у рамках ЄС».

Наявність дієвої ринкової економіки характеризується наступними елементами: рівновага між попитом і пропозицією, як результат вільної

взаємодії ринкових сил; лібералізація цін і торгівлі; відсутність перешкод для доступу на ринок і виходу з нього; наявність достатньої правової бази, включаючи регулювання права власності, виконання законів і контрактів; досягнення макроекономічної стабільності, включаючи цінову рівновагу, стабільність державного фінансування та платіжного балансу; суспільний консенсус щодо найважливіших питань економічної політики; достатня розвиненість фінансового сектору для спрямування збережень на інвестування виробництва [19].

Критерій здатності витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у рамках ЄС передбачає: наявність дієвої ринкової економіки з достатнім рівнем макроекономічної стабільності, що дає змогу суб'єктам ринку приймати рішення в атмосфері стабільності й передбачуваності; достатня кількість людських і матеріальних ресурсів, включаючи інфраструктуру (енергопостачання, телекомунікації, транспорт тощо), рівень освіти і дослідницької діяльності; ступінь впливу урядової політики і законодавства на конкуренцію шляхом проведення торговельної політики, політики конкуренції, надання державної допомоги; рівень і темпи інтеграції держави в ЄС перед його розширенням; достатня частка малих підприємств у структурі економіки, оскільки малі підприємства отримують вигоду від спрощеного доступу на ринок [19].

Слід зазначити, що 23 червня 2022 р. Україна отримала статус кандидата в члени ЄС: за це проголосували усі без винятку лідери 27-ми країн Євросоюзу (це вперше в історії, коли країна-аплікант так швидко пройшла шлях від подачі заявки до набуття статусу).

Голова Європейської Ради Ш. Мішель заявив, що «...це вирішальний момент для Європейського Союзу, його геополітичний вибір». А очільник європейської дипломатії Ж. Боррель виголосив: «Україна переможе! Європа переможе! Сьогодні розпочинається довгий шлях, який ми долатимемо разом. Народ України належить до європейської родини, а майбутнє України - у ЄС. Ми разом стоїмо на захисті миру» [139].

Ці висловлювання свідчать, що керівництво ЄС сприймають Україну, як важливу складову системи європейської безпеки. Більше того, статус кандидата у члени ЄС надає Україні додаткові важелі та інструменти щодо підвищення рівня національної безпеки у співпраці з Європейською спільнотою.

Так, наприклад, статус кандидата у члени ЄС надає Україні широкі фінансові можливості шляхом участі у пріоритетних європейських програмах розвитку.

Зокрема, програма Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA) надає фінансові кошти для імплементації всіх європейських практик, економічних, політичних, інституційних і соціальних реформ, аби допомогти країні-кандидату впроваджувати правила та політики Європейського Союзу.

Так, близько 400 млн. євро щорічно Україна зможе отримувати на підготовку до вступу в ЄС перші кілька років, як країна-кандидат через зазначений структурний фонд, тобто на впровадження економічних, політичних, інституційних та соціальних реформ в Україні, в тому числі в безпековій сфері [13].

Тож, обсяги фінансування поступово збільшуватимуть, якщо Україна буде виконувати своє «домашнє завдання», яке полягає у якісно виконаних інституційних, економічних, політичних та соціальних реформах, які не тільки сприятимуть підвищенню рівня національної безпеки України, а й наближають її до повноцінного членства в ЄС.

Отже, державна політика у сфері забезпечення національної безпеки за напрямом «європейська інтеграція України» має сприяти досягненню відповідності нашої країни Копенгагенським критеріям. Окрім того, Україна, як держава-кандидат має бути здатною взяти на себе зобов'язання членства в ЄС у контексті відповідності цілям Договору про Європейський Союз, включаючи політичний, економічний і валютний Союз.

Переходячи до напрямів трансформації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в умовах євроатлантичної інтеграції

України, слід зазначити, що сучасні події в контексті євроатлантичних прагнень української держави та суспільства можуть розвиватися досить швидко та несподівано. Цьому сприяє небачене з часів «холодної війни» напруження у відносинах країн Євросоюзу та США з РФ (через її військову агресію в Україні), а також енергетична криза в Європі, спровокована газовим шантажем РФ.

Так, якщо протягом тривалого часу головними аргументами зволікання чи відмови в інтеграції України до НАТО була відсутність модернізації ЗСУ, майже непомітні структурні реформи та мінлива політична ситуація в країні, в сучасних умовах ситуація змінюється: українська армія займає високі позиції в міжнародних рейтингах, а сучасний геополітичний порядок денний такий, що Україна може стати членом Альянсу навіть із низкою своїх невирішених питань, в тому числі територіального характеру. А головне – українська армія дає відсіч російському агресору на полі бою.

Адже сьогодні більше значення має своєчасне та консолідоване реагування країн демократії на складні виклики, ніж дотримання статутних положень НАТО, які сформульовані ще у минулому столітті. І таке консолідоване реагування на постійну «російську проблему» зараз багатьма чиновниками Альянсу навряд чи видається без України. Тому Україні залишається бути послідовними та наполегливими у своїх намірах стати членом НАТО, а політичне рішення Альянс, на наш погляд, є лише питанням часу. Отже, в контексті російської військової агресії, саме Україна є важливою складовою забезпечення континентальної європейської системи колективної безпеки [70].

Тому не випадково, Рада Європейського Союзу ухвалила рішення надати Україні 31 млн. євро на зміцнення оборонних спроможностей у межах новоствореного Європейського фонду забезпечення миру. Пакет допомоги включає надання матеріально-технічної допомоги для розвитку та зміцнення потенціалу Збройних Сил України за чотирма напрямками: військової медицини, інженерних спроможностей та заходів із розмінування,

мобільності та логістики, кібербезпеки [53].

Слід зазначити, що 29 червня 2022 р. заступник глави Офісу президента І. Жовква, який очолював делегацію України на саміті НАТО в Мадриді (Іспанія), заявив, що членство у Північноатлантичному Альянсі є найкращою гарантією безпеки для нашої держави, тому Україна продовжуватиме курс на інтеграцію в НАТО і бачить для себе нові можливості. Він переконаний, що Україна вже зараз є сумісною зі стандартами Альянсу, що доводить стратегія і тактика воєнних дій ЗСУ проти російського агресора [163].

В питаннях подальшої інтеграції в НАТО Україна може використовувати той факт, що Північноатлантичний Альянс офіційно запросив Швецію та Фінляндію до свого складу в обхід існуючого механізму ПДЧ (план дій щодо членства в НАТО (англ. Membership Action Plan (MAP)) – програма дій для країн-кандидатів у члени організації).

Заступник глави Офісу президента І. Жовква вважає, що Україна має взяти до відома таку можливість, адже ця подія створила прецедент для інших держав-аплікантів, які прагнуть стати членами НАТО [163].

Особливо це важливо на тлі сучасних дискусій щодо потреби (доцільності) вступу України до НАТО.

Для цього слід порівняти обсяги допомоги озброєнням, яку надали країни-члени НАТО із українськими бюджетними витратами на озброєння (слід зазначити, що НАТО, як міждержавна організація, не володіє військовою технікою та озброєнням, яке є у розпорядженні тільки країн-членів) (рис. 3.2).

Так, у 2021 р. Україна отримала озброєння на \$450 млн, що дорівнює майже 40% військового бюджету на цю статтю витрат. У 2022 р. Україна отримала та в стадії отримання затвердженої збройної допомоги (станом на 18.04.2022 р.) на \$6,4 млрд, що у 6 разів перевищує загальний бюджет України на озброєння на 2022 р. Отже, у майбутньому Україні вкрай важливо посилювати взаємодію з Альянсом.

Рис. 3.2. Військова допомога Україні від країн-членів НАТО [178].

В контексті подальшої інтеграції України в НАТО вважаємо за доцільне створення при Міністерстві оборони України аналогу агентства НАТО – NSPA (The NATO Support and Procurement Agency – Агентство НАТО з підтримки та закупівель), яке закуповуватиме на прозорих та відкритих засадах (за принципом «без прибутку – без збитків») озброєння, військову техніку, обладнання для Збройних сил України;

Не випадково, що Міністр оборони України Резніков О. вважає за доцільним створення аналогу агентства НАТО – двох аналогічних агентств при Міністерстві оборони: одне буде займатися тиловими питаннями, закупівлями, логістикою, а інше займатиметься питаннями закупівлі озброєння [121].

Слід зазначити, що необхідність вступу України до НАТО, як основний спосіб гарантування безпеки країни викристалізувалася після початку російської агресії в Україні ще в 2014 р. З того часу цю ідею стабільно підтримували приблизно 45-50% наших громадян. Напередодні повномасштабного військового вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 р. за членство України в Альянсі виступали 62% українців, а вже за тиждень після початку повномасштабних воєнних дій рівень підтримки стрімко зріс

до рекордних 76% (на 1 березня 2022 р.) [173].

Зміцнення безпеки та посилення обороноспроможності України було не просто одним із пріоритетів, а стало чи не найголовнішим досягненням у співпраці з Альянсом. За ці роки (офіційно відносини України з НАТО були встановлені у 1992 р.) Україна стала єдиною державою-партнером блоку, яка брала участь у всіх його основних місіях та операціях. Починаючи з 2014 р., Україна бере участь у численних спільних навчаннях із НАТО: Sea Breeze, Rapid Trident, Joint Juncture, Defender Europe, Coherent Resilience, Cossack Mace-2021 тощо. Тренування з інструкторами з країн-членів блоку пройшли десятки тисяч українських військовослужбовців [173].

Усе це сприяло збільшенню рівня боєздатності української армії, впровадженню в Україні найкращих практик та стандартів армій країн Європи і США, а також посиленню взаємосумісності з арміями держав-членів Альянсу. Тривала співпраця та наявність партнерської довіри сприяла наданню нашій країні зброї та введенню санкцій проти країни-агресора після початку повномасштабної війни Росії проти України. Ці дії вживають держави-члени НАТО, а не власне Альянс, однак у цих питаннях він виконує координуючу роль.

Україна, до речі, мала змогу робити закупівлі продукції військового призначення, яку в нашій країні не виробляють, ще до початку повномасштабного вторгнення росії.

У 2015 р. ми приєдналися до Агенції НАТО з підтримки та постачання – спеціалізованої системи закупівель Альянсу – та вже з 2019 р. почала здійснювати закупівлі за спрощеною процедурою та зниженими цінами. Тісна співпраця з Альянсом також сприяла запуску в Україні реформи оборонних закупівель – реформи, спрямованої на боротьбу з корупцією в секторі безпеки і оборони України та запровадження найкращих практик держав-членів НАТО. Крім того, завдяки поглибленій співпраці з Альянсом Україна отримала можливість проводити обмін розвідданими з державами-членами НАТО.

Це надзвичайна перевага, яку Україна наразі використовує в умовах війни з РФ. Поглиблений обмін розвідданими став можливий, зокрема, завдяки отриманню Україною статусу партнера з розширеними можливостями (EOP). Серед інших переваг цього статусу: розширення участі України в спільних навчаннях і тренуваннях НАТО, посилення співпраці для забезпечення безпеки Чорного моря, розширення українського представництва в структурах НАТО тощо.

Співпраця України з НАТО у сфері впровадження реформ була однією з основних та чи не найважливіших. Альянс надавав дорадчу допомогу в цій сфері, а також допомагав визначити найбільш пріоритетні реформи для впровадження. Завдяки підтримці з боку держав-членів НАТО в Україні було зроблено перші кроки на шляху до встановлення демократичного та цивільного контролю над збройними силами – введено норму, що міністром оборони має бути цивільна особа; було запущено реформи СБУ та розвідки; відбулися позитивні зміни в ЗСУ: реформування сержантського корпусу ЗСУ, покращене медичне забезпечення військових тощо.

Безперечно, до повномасштабного вторгнення Росії актуальними для України залишались низка проблем, як-от забезпечення військових житлом, відтік кваліфікованих кадрів з армії тощо.

Та саме прагнення вступу до Альянсу визначало необхідність проведення подальших реформ у сфері безпеки та оборони. Йдеться про соціальний захист військових, належне медичне забезпечення, рівні права та можливості жінок і чоловіків у секторі безпеки та оборони тощо. Адже забезпечення цих умов є одними з основних критеріїв для вступу в НАТО. Альянс також спрямовував допомогу Україні через програми з розвитку потенціалу: наприклад, програма з професійного розвитку (PDP, розвиток навичок управління та лідерства у цивільних посадових осіб), програма з розвитку військової освіти (DEEP) тощо. У рамках «Комплексного пакета допомоги», який включав 40 цільових заходів у 13 ключових сферах, держави-члени Альянсу надавали Україні допомогу через трастові фонди

(механізм надання на добровільній основі окремими країнами членами та партнерами НАТО цільової практичної допомоги в різних галузях) [173].

Отже, вважаємо неприпустимою відмову України від курсу на членство в НАТО (за роки незалежності Україна вже кілька разів то проголошувала своєю метою членство, то відмовлялась від нього). Адже упродовж перших тижнів російської агресії в Україні в 2022 р. розпочалася інформаційна кампанія з дискредитації НАТО і надзвичайно високою була концентрація наративів про слабкий Північноатлантичний Альянс, який не бажає «закрити» українське небо та надати Україні озброєння.

Тому таке відмежування від НАТО означатимуть не лише відмову від ідеї членства, але й можливий кінець поглибленої або будь-якої співпраці з Альянсом взагалі. Більше того, в разі нової військової агресії Україна може залишитися без підтримки та допомоги країн-партнерів. До речі, це ще й порушення Конституції України, в якій проголошено курс нашої держави на членство в НАТО.

Таким чином, існуючі механізми формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції нашої країни є недосконалими та потребують відповідної трансформації згідно з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Тому у своїй діяльності органи державної влади мають фокусуватися на повномасштабному виконанні базових угод в зазначених сферах та використанні всіх наявних можливостей для поглиблення секторальної інтеграції з ЄС та НАТО, в першу чергу у безпековій сфері.

Для цього потрібно комплексно об'єднати різні євроінтеграційні та євроатлантичні аспекти зближення України з ЄС та НАТО у безпековій сфері, а саме оновлення існуючих угод, перегляд відповідних параметрів, внесення змін до ключових стандартів, досягнення визначених цілей щодо забезпечення необхідного рівня національної безпеки України за відповідними напрямками.

3.3. Напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України

Фундаментальні зміни в політичній, військовій, соціально-економічній, енергетичній, екологічній та інших сферах, які відбуваються в останні роки в Україні, привели до радикальних зрушень. З огляду на стратегічне значення сфери національної безпеки України, мета її реформування повинна відповідати загальнонаціональним інтересам, а саме - забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності, сталого розвитку держави в умовах російської військової агресії.

Недосконале законодавство гальмує реформування національної безпекової сфери, що зумовлює необхідність відпрацювання нових організаційно-правових основ, що регламентують її функціонування, закріплення кардинально нових принципів, форм і методів державної політики у сфері забезпечення національної безпеки.

Тобто актуальним науково-практичним завданням в сучасних умовах є удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України. Адже існуюча система державного управління та місцевого самоврядування в Україні формувалася спонтанно, досить часто діє в інтересах окремих осіб та груп впливу і є недосконалою. При цьому державна політика у сфері забезпечення національної безпеки не повною мірою відповідає організаційно-функціональній побудові цієї сфери, а подальша її трансформація потребує чіткого визначення та розмежування функцій системи державного управління та місцевого самоврядування з метою уникнення впливу окремих осіб та груп впливу на прийняття рішень відповідними державними інституціями у сфері національної безпеки.

Для цього необхідно вдосконалювати державну політику у сфері забезпечення національної безпеки на засадах чіткого розмежування функцій органів державної влади та місцевого самоврядування, які повинні створити

відповідні умови і правила функціонування сфери національної безпеки за всіма її напрямками на центральному, регіональному та місцевому рівнях.

Слід зазначити, що для адекватного визначення та оцінки існуючих загроз та викликів національній безпеці України в сучасних умовах, на наш погляд, в першу чергу, вимагає розвитку та вдосконалення система державного моніторингу та оцінки стану національної безпеки, як важливого інструменту підвищення ефективності та результативності державної політики у сфері національної безпеки та захисту національних інтересів України.

Аналіз показує, що в теорії національної безпеки поки що немає загальноприйнятого трактування, як суті поняття ефективності забезпечення безпеки та критеріїв для її оцінки, так і співвідношення критеріїв ефективності із критеріями корисності, раціональності, оптимальності тощо.

Тому єдиний підхід до методики оцінки стану національної безпеки у теорії та практиці забезпечення національної безпеки поки що перебуває у стадії формування. Насамперед, це обумовлено складністю даного завдання, яке визначається масштабом і різноманіттям стратегічних ризиків сталого розвитку країни та загроз національній безпеці. Мова йде про багатофакторний аналіз, що охоплює практично всі сторони життя особистості, суспільства та держави, які утворюють сучасне поняття «національна безпека». У свою чергу, встановлення взаємовпливу та взаємозалежності між різними стратегічними національними пріоритетами та сферами національної безпеки у динаміці їх розвитку представляє досить складне завдання. У зв'язку з цим однією з основних науково-практичних завдань у галузі забезпечення національної безпеки України є формування апарату оцінки її рівня, тобто створення динамічної системи моніторингу та експертизи стану національної безпеки на основі сучасної наукової методології та інформаційних технологій.

Принципами здійснення моніторингу стану національної безпеки є:

- достовірність - використання інформаційних даних та показників,

що найбільш повно та обґрунтовано характеризують стан національної безпеки та реалізацію стратегічних національних пріоритетів;

- системність - здійснення збору та аналізу інформації про стан національної безпеки за єдиною методикою, відповідно до затвердженого переліку показників, із встановленою періодичністю на основі даних статистичного спостереження та спеціальних досліджень;
- своєчасність - використання процедур, встановлення термінів збору, обробки та аналізу інформації, що забезпечують можливість негайного реагування та прийняття оперативних державно управлінських рішень;
- комплексність - спостереження динаміки показників, що характеризують стан національної безпеки, у порівнянні з заходами державної політики щодо реалізації стратегічних національних пріоритетів;
- спадкоємність - використання існуючих інформаційних баз даних, механізмів моніторингу та інструментів державного та відомчого статистичного спостереження [133].

Враховуючи, що національна безпека забезпечується стримуванням можливих загроз за допомогою цілеспрямованої діяльності різних органів та рівнів державного управління, система моніторингу рівня національної безпеки має включати наступні складові:

- експертне цілепокладання та прогнозування розвитку ситуації;
- багатоцільовий (багаторівневий) експертний моніторинг ситуації;
- систематизація експертної інформації щодо цілей та рівнів;
- аналіз та загальна оцінка ситуації;
- підготовка проектів узгоджених рішень, включаючи коригування стратегій та планів;
- оцінка можливих наслідків та ризиків кожного з рішень [12].

У загальному вигляді моніторинг стану національної безпеки України має представляти собою систему безперервного спостереження стану національної безпеки, що включає в собі сукупність сил, засобів та

інструментів збору, обробки та аналізу інформації, а також засобів інформаційно-аналітичного забезпечення, що працюють за єдиним регламентом взаємодії та забезпечують підвищення якості та оперативності прийняття державно управлінських рішень при реалізації стратегічних національних пріоритетів та забезпеченні необхідного рівня національної безпеки.

Об'єктами моніторингу стану національної безпеки є явища, процеси та відносини, спостереження та оцінка яких необхідні для реалізацію стратегічних національних пріоритетів та забезпечення необхідного рівня національної безпеки.

Моніторинг представляє собою збір, накопичення та систематизацію необхідної інформації, аналіз та оцінку діяльності органів виконавчої влади з метою прогнозування розвитку ситуації та зниження небезпек та загроз Україні, а також підвищення ефективності державного управління процесами планування та забезпечення національної безпеки.

У сфері національної безпеки елементами моніторингу є оцінка прогнозованих ризиків, небезпек та загроз національній безпеці; відповідність розв'язуваних органами виконавчої влади завдань їхньої функціональної відповідальності у своєму сегменті національної безпеки; оцінка ефективності використання коштів та ресурсів, що виділяються на розвиток системи забезпечення національної безпеки.

Механізми моніторингу та інструменти оцінки стану національної безпеки не залежать від суб'єктивних факторів у процедурах збору, обробки та аналізу інформації про стан національної безпеки та загрози забезпеченню національної безпеки.

Моніторинг діяльності органів виконавчої влади національної безпеки має здійснюватися на базі сучасних інформаційно-аналітичних технологій для вирішення наступних завдань [10]:

- ситуаційного та сценарного моделювання з урахуванням потенційних небезпек та загроз національній безпеці;

- розробки варіантів стратегії з урахуванням політичних, військово-політичних, військово-технічних, соціально-економічних та інших факторів;

- оцінки наслідків реалізації запропонованих рішень.

До засобів інформаційно-аналітичного забезпечення моніторингу стану національної безпеки можна віднести:

- система розподілених ситуаційних центрів;
- інформаційно-аналітична система моніторингу, контролю показників та оцінки стану національної безпеки;
- відомчі інформаційно-аналітичні системи органів виконавчої влади, які здійснюють моніторинг стану національної безпеки у закріпленій сфері відповідальності [12].

Окрім того, потужною інформаційно-аналітичною підтримкою моніторингу стану національній безпеці має слугувати офіційна статистична інформація; інформаційно-аналітичні матеріали органів державної влади та аналітичні матеріали спеціальних досліджень стану національної безпеки, що організовуються зацікавленими органами виконавчої влади у межах відомчих витрат виконання науково-дослідних робіт.

Тобто необхідна єдина система із завданням ведення моніторингу показників, що характеризують політичну, громадську, військову, інформаційну, економічну, соціальну, екологічну, енергетичну, продовольчу, інші види безпеки, а також здійснювали моніторинг динаміки їх зміни.

Система має здійснювати моніторинг стану національної безпеки в цілому, за окремими пріоритетами та сфері забезпечення національної безпеки, регіонів країни на основі інтегрованих інформаційних потоків та бази статистичних даних, що надходять з різного рівня (місцевого, регіонального, центрального), а також з-за кордону, і обробляти їх в єдиному аналітичному центрі.

Для визначення меж безпечного функціонування країни, а також інститутів державного управління та громадянського суспільства в межах

кожного стратегічного національного пріоритету необхідно створення та введення в державно управлінську практику інструменту так званих порогових значень стану показників національної безпеки.

У загальному вигляді граничні значення національної безпеки представляють кількісні індикатори або параметри, що характеризують допустимий рівень безпеки та контролю з боку держави за станом справ у тій чи іншій сфері забезпечення національної безпеки або при реалізації того чи іншого стратегічного національного пріоритету.

З погляду практики державного управління граничні значення – це граничні величини, недотримання значень яких перешкоджає нормальному функціонуванню, як окремих елементів системи, так і всієї системи, що призводить до формування негативних, руйнівних тенденцій у тій чи іншій сфері забезпечення національної безпеки держави.

Відсутність інструментарію порогових значень знижує ефективність державного моніторингу стану національної безпеки і є великою науково-практичною проблемою, яка потребує рішення.

Отже, необхідно сформувати систему державного моніторингу стану національної безпеки України, який містить перелік показників стану національної безпеки, структурований за стратегічними національними пріоритетами та має конкретні показники та чисельні їх значення.

Основними цілями системи державного моніторингу стану національної безпеки України мають стати [133]:

- створення комплексної системи національного моніторингу, прогнозування та раннього попередження кризових та катастрофічних процесів у політичній, військовій, соціально-економічній, енергетичній, продовольчій, техногенній, природній та інших сферах;
- розробка механізмів використання комплексних показників стратегічних ризиків у системі державного планування, управління та прогнозування.

В цьому зв'язку доцільним є розробка та прийняття Закону України

«Про систему державного моніторингу та оцінку рівня національної безпеки України», який сприятиме:

- розробці та прийняттю на центральному, регіональному та галузевому рівнях найважливіших державно управлінських рішень у сфері сталого розвитку та забезпечення національної безпеки країни;
- формуванню зважених оцінок щодо стану національної безпеки, як за стратегічними національними пріоритетами, так і загалом у межах системи забезпечення національної безпеки країни;
- вдосконалення методик та алгоритмів стратегічного аналізу та стратегічного прогнозу, підвищення їх достовірності щодо стану національної безпеки країни, у тому числі за рахунок широкого використання потенціалу експертної спільноти;
- координація роботи наукових організацій на стратегічно важливих напрямках забезпечення національної безпеки та підготовка на цій основі рекомендацій щодо формування та реалізації державної політики у зазначеній сфері.

Необхідною і важливою складовою забезпечення національної безпеки країни в умовах російської військової агресії є максимальне залучення добровольчого потенціалу країни до діяльності Збройних сил України з метою протидії широкомасштабному вторгненню Росії, шляхом створення сил територіальної оборони в кожному регіоні країни.

Питання щодо необхідності створення сил територіальної оборони України на державному рівні почало активно підніматися після російської агресії у 2014 р., коли українці об'єднувалися у добровольчі структури, відомі як «добровольчі батальйони», що згодом підпорядковувалися Збройним силам України (ЗСУ) або входили до складу Національної гвардії.

З часом стало зрозуміло, що Україні вкрай потрібно створювати потужну мережу територіальної оборони, адже агресор не полишає погроз повномасштабного вторгнення. Актуальність цього питання особливо загострилася в 2020-2021 рр., коли Росія сконцентрувала на кордонах із

Україною, зокрема і на тимчасово окупованих територія Донбасу і Криму, рекордну кількість військ [119].

Закон України «Про основи національного спротиву» також відводить важливу роль у забезпеченні національної безпеки національному спротиву та руху опору, який можна порівняти з партизанським рухом, однією з функцій якого є боротьба проти диверсантів, оскільки тероборонівці мають добре знати регіон, район, місцевість в якому вони діють [149:].

До речі, цікавим є досвід організації системи територіальної оборони у Швейцарії, де кожен чоловік зобов'язаний мати вдома зброю і регулярно проходити навчання - і це в країні, яка ніколи фактично не воювала. Також давніми є традиції тероборони у Литві. Тому українцям також доцільно повертатися до своєї давньої національної традиції, коли кожен козак мав зброю і був готовий кинути плуга та йти захищати рідну землю [179].

Закон України «Про основи національного спротиву» передбачає наступні елементи національного спротиву:

- війська територіальної оборони.

Фактично це легка піхота, яка може допомагати основним силам ЗСУ охороняти важливі об'єкти або кордон, чергувати на блокпостах або ж протидіяти диверсантам чи іншим незаконним групам на своїй території. Інша функція тероборони – допомога при надзвичайних ситуаціях.

Законом передбачається, що структура територіальної оборони формується з бригад територіальної оборони, які створюються в областях, а також із добровольчих бригад, які діятимуть у територіальних громадах і входитимуть до системи єдиного військового управління та підготовки. Ці бригади проходитимуть збори й отримуватимуть завдання у своїй територіальній громаді з охорони об'єктів територіальної оборони, які належать громаді.

- інший елемент національного спротиву – рух опору, завданням якого є створення осередків протидії та перешкоджання діям військ агресора. Окрім того, рух опору може долучатися до спеціальних операцій, зокрема

розвідувальних чи інформаційно-психологічних.

- ще один елемент національного спротиву – підготовка громадян до національного спротиву передбачає створення відповідної системи підготовки, військово-патріотичне виховання, а також підготовку населення до умов життєдіяльності в районах ведення (воєнних) бойових дій [64].

Слід зазначити, що Закон України «Про основи національного спротиву» також має певні недоліки.

Наприклад, у частині підготовки громадян до національного спротиву не приділяється належної уваги волонтерським і громадським організаціям, хоча саме вони зараз відіграють ключову роль під час регулярних тренувань добровольців територіальної оборони. Тому при підготовці громадян до національного спротиву необхідно законодавчо унормувати процес залучення волонтерських і громадських організацій.

Крім того, при підготовці громадян до національного спротиву недостатньо уваги приділено ролі органів місцевої влади, тому потрібно більш активно залучати органи місцевого самоврядування у процеси створення і подальшого розвитку структури територіальної оборони.

Адже незважаючи на те, що територіальна оборона структурно є елементом Збройних сил України і передбачає підпорядкування і відповідну вертикаль управління у складі ЗСУ, вважаємо, що тероборона має також спиратися на органи місцевого самоврядування, які і мають формувати її підрозділи. Тобто, від Міністерства оборони України підрозділи територіальної оборони мають отримувати завдання, озброєння, амуніцію і техніку, все інше покладається на місцеві ради, які створюють, організують, фінансують загони територіальної оборони.

Отже, війська територіальної оборони, рух опору, підготовка громадян до національного спротиву є важливими елементами концепту всеохоплюючої оборони країни та забезпечення необхідного рівня національної безпеки України на регіональному та місцевому рівнях в сучасних умовах російської військової агресії.

Важливим напрямком подальшого розвитку ЗСУ, як необхідної складової забезпечення національної безпеки України є розширення участі жінок в українській армії, а також поліпшення реінтеграції українських жінок-військовослужбовців у цивільне життя.

Відповідно до даних з відкритих джерел інформації, у порівнянні з 2014 р., коли кількість жінок-військовослужбовців ледь перевищувала 14 тис., в 2020 р. їхня кількість збільшилася більш ніж в 2 рази. Станом на 2020 р. у Збройних Силах України проходить службу 31757 жінок, що становить 15,6% від загальної кількості військовослужбовців [165].

Слід зазначити, що розширення участі жінок та їх інтеграція в армію є головним пріоритетом для союзників по НАТО і багатьох їхніх країн-партнерів в рамках порядку денного «Жінки, мир і безпека». При цьому урядам і місцевим громадам необхідно розуміти особливі потреби жінок після служби, щоб розробити всеосяжну політику для підтримки ефективної реінтеграції в громадянське життя. Ця проблема стала особливо актуальною для України, як країни-партнера НАТО після військової агресії РФ в 2014 р. і буде актуальною після російської військової агресії у 2022 р.

Підхід з урахуванням гендерних аспектів до реінтеграції жінок-військовослужбовців в їхнє цивільне життя необхідний для розробки відповідної політики на підтримку такого ключового процесу особистого розвитку. Існуючі дослідження показують, що більшість колишніх жінок-військовослужбовців успішно реінтегруються в цивільне життя і отримують адекватний доступ до ефективної підтримки. Однак деякі, як і раніше відчувають серйозні труднощі в різних аспектах свого життя, таких як розвиток формування ідентичності, робота, фінанси і психічне здоров'я. Це має очевидні несприятливі наслідки для окремих осіб і суспільства в цілому.

Спільна робоча група НАТО-Україна з наукового та екологічного співробітництва в 2019 р. визначила тему «Жінки, мир і безпека» в якості пріоритетної для наукового співробітництва. Програма також підтримує наукове співробітництво між експертами з України та країн НАТО в багатьох

інших областях, включаючи боротьбу з тероризмом, передові технології, кіберзахист, енергетичну безпеку та захист від хімічних, біологічних, радіологічних і ядерних агентів [165].

Надзвичайно важливою складовою удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України є протидія колабораціонізму у всіх сферах суспільного життя.

Адже колабораціонізм – це форма державної зради, яка полягає у військовому, політичному, економічному, адміністративному, культурному, інформаційному, медійному співробітництві громадянина України з державою-агресором або її представниками, створеними чи підтримуваними нею незаконними збройними формуваннями, яке завдало шкоди державному суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України [116].

Тому не випадково, що від 14 березня 2022 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)», згідно з яким, крім невизнання української державності та суверенності, також підпадає під кримінальну відповідальність безпосередньо співпраця з окупантами, передача ресурсів незаконним воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованих територіях [60].

Також Верховна Рада України ухвалила законопроект №7186 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки», яким посилила відповідальність за пособництво державі-агресору. Відтепер за це каратимуть позбавленням волі на строк від 10 до 12 років та заборонять займати низку посад [46].

Зазначений законопроект передбачає покарання для осіб, які

здійснюють пособництво державі-агресору та співпрацюють з її окупаційною адміністрацією, збройними чи воєнізованими формуваннями. Також обмежується доступ таких осіб до посад, пов'язаних із виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування, на строк від 10 до 15 років з можливістю повної конфіскації майна. Крім того, законопроект відносить підслідність таких справ до слідчих органів безпеки, а також поширює на такі кримінальні правопорушення можливість спеціального досудового розслідування (*in absentia*), а до осіб, підозрюваних у державній зраді та співпраці з агресором, застосовуватимуть запобіжний захід у вигляді тримання під вартою [114].

Звісно, прийняття вищезазначених законодавчих змін з метою ефективної боротьби з проявами сепаратизму та зазіханням на територіальну цілісність України є важливим, однак прийнято їх було запізно, адже російська військова агресія триває з 2014 р., однак законодавці «дочекалися» вже другої фази російської війни проти України у 2022 р., якої могло б і не бути, якби законопроекти було прийнято завчасно.

Окрім того, попри прийняття законодавчих документів щодо протидії колабораціонізму, необхідно ще забезпечити ефективність їх застосування та невідворотність відповідної адміністративної та кримінальної відповідальності за вказані протиправні дії. Тобто законодавчі акти України щодо протидії колабораціонізму мають «працювати», що особливо важливо в умовах сучасної російської військової агресії.

Надзвичайно важливим напрямом удосконалення державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України є створення міжнародного формату консультацій та координації міжнародних партнерів України «Кримська платформа» з метою протидії наслідкам включення АР Криму до складу РФ та повернення півострова під контроль України, яка має:

- бути постійно діючою, як консультативний і координаційний формат з метою припинення тимчасової окупації РФ території АР Крим та м. Севастополя і для відновлення контролю України над цією територією у

повній відповідності до міжнародного права;

- продовжувати здійснення політики невизнання незаконної анексії АР Крим та м. Севастополя, розглянути запровадження подальших політичних, дипломатичних та обмежувальних заходів щодо РФ;
- протистояти новим викликам та гібридним загрозам, які постійно змінюються, спричиненим триваючою мілітаризацією Криму, та підтримувати спільні зусилля з посилення стійкості до цих загроз у контексті зростання загроз для безпеки і стабільності у Чорноморському регіоні, повторно підтвердити зобов'язання рішуче протидіяти будь-яким одностороннім спробам кинути виклик і змінити міжнародний порядок, заснований на верховенстві права, і висловити рішучість захищати, підтримувати і зміцнювати міжнародний правопорядок;
- закликати РФ виконувати свої зобов'язання як держави-окупанта відповідно до норм міжнародного гуманітарного права та інших застосовних норм міжнародного права, включаючи правовий режим морів та океанів, що ґрунтується на повазі до міжнародного морського права, у тому числі, як це відображено в Конвенції ООН з морського права;
- вимагати, щоб РФ негайно припинила всі порушення прав людини і зловживання щодо мешканців Криму і забезпечила повний і безперешкодний доступ до Криму для усталених регіональних і міжнародних моніторингових механізмів з дотримання прав людини, зокрема Місії ООН зі спостереження за дотриманням прав людини в Україні та Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні, як це передбачено їх чинними мандатами, що охоплюють всю територію України, включаючи територію Криму, а також для правозахисних неурядових організацій, об'єднати зусилля, спрямовані на захист прав і свобод цивільного населення, яке мешкає в окупованому Криму, і домогтися негайного та беззастережного звільнення громадян України, незаконно затриманих або засуджених РФ з політичних мотивів та її державними агентами як на території окупованого Криму, так і на території РФ;

- закликати РФ забезпечити всім особам, які належать до етнічних і релігійних громад півострова, включно з етнічними українцями і кримськими татарами, можливість повною мірою користуватися своїми правами людини і надати змогу підтримувати і розвивати свою культуру, освіту, самобутність і традиції культурної спадщини, які на сьогодні знаходяться під серйозною загрозою в результаті тимчасової окупації, використовувати відповідні механізми ООН, Ради Європи, ОБСЄ, інших міжнародних і регіональних організацій для вирішення проблем, пов'язаних з тимчасовою окупацією, розглядати можливість застосування інших механізмів там, де це доцільно, а також консультуватися, обмінюватися і координувати належним чином свої зусилля в рамках міжнародних організацій, на міжнародних конференціях, форумах та інших заходах, де обговорюється тема Криму;

- розглянути можливість підтримки економічних, інфраструктурних та екологічних проектів, які сприяли б подальшому розвитку регіонів України, які межують з тимчасово окупованим Кримським півостровом, створити мережу постійної та швидкої комунікації між представниками міністерств закордонних справ держав-учасниць Платформи (створити контактні підрозділи з питань Криму), визнати роль національних парламентів у протидії тимчасовій окупації Криму та заохочувати координацію діяльності щодо Криму між національними парламентами, а також у рамках міжпарламентських асамблей.

Слід зазначити, що створення Україною Національного офісу «Кримської платформи», Міжнародної експертної мережі «Кримської платформи» з урахуванням підтримки її діяльності, пропозиції міжнародним і національним неурядовим організаціям, аналітичним центрам та експертному співтовариству дозволить залучатися до діяльності цієї мережі, закликати РФ долучатися до конструктивної участі у діяльності Міжнародної «Кримської платформи», сприятиме припиненню тимчасової окупації АР Крим та м. Севастополя [170].

Слід зазначити, що відповіддю на російську військову агресію, яка розпочалася 24 лютого 2022 р. стала Спільна Заява учасників Міжнародної Кримської платформи (ЄС, Австралія, Австрія, Албанія, Бельгія, Болгарія, Велика Британія, Греція, Грузія, Данія, Естонія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Канада, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Нова Зеландія, Норвегія, Північна Македонія, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, США, Туреччина, Угорщина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Чорногорія, Швеція), в якій було найрішучіше засуджено неспровоковане вторгнення збройних сил РФ в Україну, а також засуджено причетність Білорусі до цієї агресії проти України та закликано їх дотримуватися своїх міжнародних зобов'язань. Учасники МКП вимагають від Росії негайно припинити військові дії та беззастережно вивести всі сили та військову техніку з усієї території України в межах її міжнародно визнаних кордонів та підкреслюють, що не визнають і продовжують засуджувати незаконну анексію Криму. Крим – це Україна [138].

В подальшому необхідно активно вести перемовини з країнами Африканського континенту, країнами Азії та Південної Америки щодо їх приєднання до «Кримської платформи» з метою розширення географії впливу на агресивні дії РФ. Необхідно створювати мережі контактних осіб в інших країнах світу у межах ініціативи «Кримської платформи». Окрім того, надзвичайно важливим є приєднання Організація Об'єднаних Націй (ООН) до зазначеного майданчика з деокупації Криму. Тобто «Кримська платформа» має стати одним із найефективніших та найдієвіших важелів тиску на РФ у питаннях деокупації Криму.

До речі, ООН потребує невідкладного реформування, адже у нинішній редакції статут ООН не відображує реалії сучасного світу ні де-факто, ні де-юре.

Так, з моменту підписання у 1945 р., Статут ООН змінювався п'ять разів, останній раз у 1973 р. Тобто процес внесення поправок зупинився майже 50 років тому – незважаючи на те, що світ ХХІ століття не можна

порівняти зі світом XX століття. Карта світу кардинально змінилася, і такі країни, як Радянський Союз, зникли з карти світу, але все ще присутні у статуті ООН. При цьому Секретаріат ООН використовує у своїх матеріалах формулювання, відсутні в нинішньому тексті статуту, «оскільки держави-члени не домовилися про зміни» (так, у статті 23 Статуту ООН зазначено, що постійними членами Ради безпеки є Китай, Франція, СРСР, Великобританія та США, тобто Росії у цьому переліку немає) [161].

Україна має рішуче підтримувати всі ініціативи, спрямовані на обмеження права вето. Такі обмеження мають стосуватися розгляду в Раді безпеки ООН випадків геноциду, злочинів проти людяності та військових злочинів, а також конфліктів та ситуацій, до яких залучено постійного члена ООН, оскільки він не може голосувати неупереджено через конфлікт інтересів. Тобто реформа Радбезу ООН має передбачати відмову від права вето постійного члена ООН щодо вирішення конфліктів, у яких він є стороною (наприклад, Росія є стороною конфлікту (військовим агресором) в Україні, а тому не має брати участь у голосуваннях, які стосуються питань його розв'язання).

Вирішення існуючих проблем економічної складової забезпечення національної безпеки України в умовах російської військової агресії та запровадження воєнного стану в країні потребує наступних напрямів формування та реалізації державної політики в зазначеній сфері [196]:

- розмежування економіки на період воєнного стану, тобто запровадження гібридної її моделі: з одного боку – планова економіка в частині військових потреб та військових товарів, а також, за потреби – життєво важливих товарів та послуг у тих місцях, де їх постачання обмежене; з іншого боку – акцент на лібералізацію роботи бізнесу в частині забезпечення потреб населення, що є вагомим елементом сталості суспільства і вкрай важливо в умовах війни;
- максимально можливе спрощення (лібералізація) державного регулювання економічної сфери (лібералізація Трудового законодавства;

спрощення ринкового нагляду; скасування державного регулювання цін, окрім товарів спеціального призначення за окремим переліком; лібералізація податкового законодавства; автоматичне відшкодуванням ПДВ через електронну систему адміністрування; скасування ввізних мит на сировину, яка потрібна для виробництва українських товарів; спрощення проходження митного контролю критично важливими для країни товарами);

- посилення відповідальності за ринкові змови та зловживання монопольним становищем, особливо щодо товарів та послуг першої необхідності та критично необхідних країні в умовах воєнного стану;
- в умовах блокади морських портів забезпечення максимально можливого експорту надлишків агропродовольчої та металургійної продукції залізницею через транспортні коридори ЄС;
- надання державою грантів (разових виплат) підприємцям у сфері роздрібної торгівлі та інших видів мікробізнесу, які втратили на окупованих чи напівокупованих територіях власні активи (товари) з метою відновлення ними бізнесу в інших регіонах країни;
- скорочення загальнодержавних видатків (в першу чергу за рахунок секторальних пільг та дотацій) та перегляд Державного бюджету шляхом пошуку джерел покриття його дефіциту, в тому числі на міжнародному рівні.

Поствоєнне відновлення та подальший розвиток України має бути побудований на концепції переходу до Індустрії 4.0 «четверта промислова революція», яка означає новий етап розвитку суспільства та економіки. Зміни мають стосуватися не лише виробництва і технологій, а й суспільства, культури та низки інших сфер, в тому числі безпекової. Відповідно, успіх може бути гарантований для тих країн, що першими зможуть підготуватися до таких нових викликів. Фактично для України це слушне нагадування, що готовність до Індустрії 4.0 є важливим аспектом безпечного поствоєнного майбутнього [180].

Поширення інформаційних технологій в усьому світі, зумовило не

тільки швидкий розвиток і ефективне застосування інформаційних мереж в повсякденному житті, а й зростання нових загроз. Тому в умовах глобальних викликів і загроз сьогодення, в тому числі в сфері забезпечення національної безпеки України тривають значні системні перетворення, відбувається трансформація процесів в освітній сфері, в тому числі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Запровадження сучасних освітніх інформаційно-комунікаційних технологій має важливе значення для запобігання та подолання ризиків, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки України, як в сучасних умовах, так і в майбутньому.

Так, наприклад, необхідність запровадження сучасних освітніх інформаційно-комунікаційних технологій обумовлена необхідністю протидії наявних загроз та викликів, які в тому числі пов'язані з військовою агресією Росії проти України та пандемією COVID-19.

Забезпечення необхідного рівня національної безпеки України у питаннях протидії агресії РФ має відбуватися шляхом застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (захист кордонів, повітряного простору, формування проукраїнської громадської думки, протидія російській пропаганді в медіа сфері тощо).

Також вимагає запровадження сучасних освітніх інформаційно-комунікаційних технологій необхідність забезпечення дієвої, ефективної та результативної змішаної або дистанційної форми навчання в умовах обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 [107].

Інформатизація українського суспільства в сучасних умовах – це перспективний шлях до забезпечення національної безпеки країни також і у питаннях майбутньої реінтеграції тимчасово окупованих територій. Тобто інформаційна політика - важлива складова державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України в контексті реінтеграції тимчасово окупованих територій. Адже з людьми на тимчасово окупованих

територіях держава має розмовляти мовою повернення та возз'єднання, мовою підтримки та допомоги. Тому Україні потрібен більш якісний контент, більш продумані інформаційні меседжі та наративи у цьому питанні, а людиноцентричність має стати фундаментом політики держави стосовно повернення тимчасово окупованих територій.

До речі, демографічні процеси впливають практично на всі національні та субнаціональні цілі Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року. Щоб скористатися можливостями, які можуть виникнути через демографічні зміни та стати демографічно стійкою країною, Україні потрібна широкомасштабна та комплексна стратегія. Така стратегія повинна враховувати наслідки зміни як чисельності, так і структури населення, супутні зміни співвідношення непрацездатних та працездатних контингентів і вплив міграції, зокрема внутрішнього переміщення населення (особливо зараз в умовах російської військової агресії). Не існує єдиного засобу для реагування на демографічні виклики або повної компенсації негативних наслідків демографічних змін в Україні. Тому необхідно застосовувати адаптивні заходи для забезпечення достатнього рівня соціального захисту, розвитку людського капіталу, сприяння ефективному економічному зростанню в розрахунку на душу населення, створення робочих місць тощо [37].

На державному рівні потрібно вжити низку заходів, які допоможуть проаналізувати поточну демографічну ситуації в країні, серед яких, зокрема, першочерговим є проведення перепису населення України.

Надзвичайно важливим в сучасних умовах є посилення координації дії суб'єктів забезпечення кібербезпеки і вдосконалення їх кіберзахисту, адже відбуваються постійні кібератаки на державні сайти та базові державні реєстри. Також потрібно максимально використовувати можливості Національного координаційного центру кібербезпеки і на його базі проводити наради постійно діючої робочої групи, створеної з фахівців та експертів щодо розгляду нагальних питань протидії кіберзагрозам, а також

необхідно забезпечити проведення спільних практичних кібернавчань.

Доцільним є створення посади спеціаліста з кіберзахисту в усіх органах державної влади та на усіх об'єктах критичної інфраструктури з підпорядкуванням їм служби захисту інформації шляхом внесення відповідних законодавчих змін до Кримінального кодексу України, спрямованих на захист органів державної влади у цій сфері.

В цілому, вважаємо, що удосконалення державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України доцільно реалізовувати за відповідними безпековими напрямками через застосування виокремлених механізмів: політичного, правового, економічного, інформаційного з метою вирішення існуючих проблем і суперечностей з урахуванням процесів європейської та євроатлантичної інтеграції України та в умовах наявних загроз і викликів сьогодення (рис. 3.3).

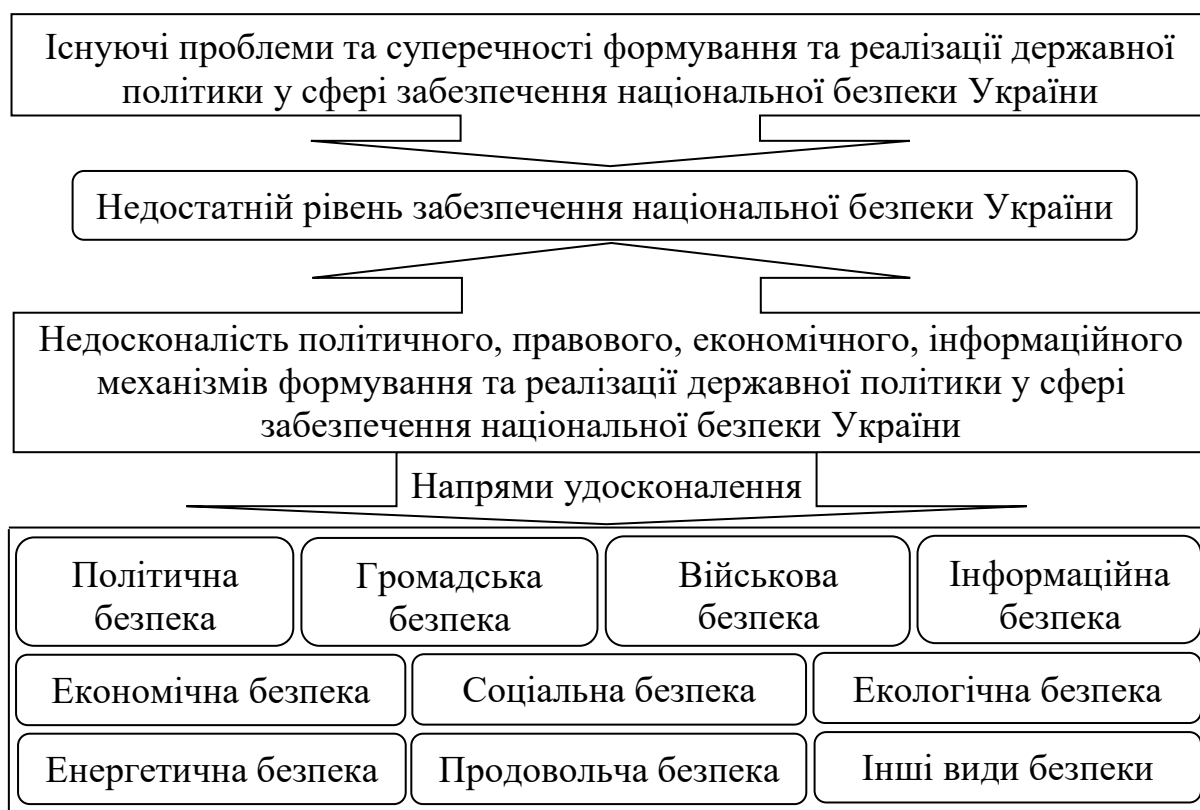

Рис. 3.3. Напрями удосконалення державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України

Джерело: розробка автора

Узагальнюючи вищенаведені напрями підвищення ефективності та результативності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, вважаємо за доцільне удосконалення механізмів її формування та реалізації у таких напрямках:

- Україна разом з країнами-партнерами мають унеможливити російську військову агресію, зробивши її максимально не вигідною для РФ за допомогою комплексного «пакету» її стримування у таких стратегічних напрямках: політичної ізоляції, руйнівних економічних санкцій, системної та достатньої допомоги країн-партнерів щодо зміцнення обороноздатності України та ЗСУ (ведення постійного діалогу із керівництвом НАТО та країнами-членами щодо реалізації практичних кроків підтримки України);
- удосконалення нормативно-правової бази у сфері забезпечення національної безпеки за всіма визначеними напрямками: політичним, військовим, інформаційним, економічним, енергетичним, агропродовольчим, соціальним, демографічним, екологічним, кліматичним тощо;
- забезпечення умов для виконання положень Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який набув чинності у липні 2019 р., як ефективного інструменту протидії російській пропаганді та важливої складової державної політики у сфері забезпечення національної безпеки;
- забезпечення координації завдань з деокупації та реінтеграції Криму, в тому числі шляхом забезпечення підтримки діяльності «Кримської платформи» на пріоритетних напрямках, зокрема: політика невизнання, санкції, безпека, міжнародне гуманітарне право, права та потреби населення Криму, зокрема у освітній, медичній, культурній та релігійних сферах, економічні та екологічні наслідки окупації, підтримка та збереження кримськотатарської ідентичності;
- створення сприятливих фінансово-економічних інструментів та правових умов для проведення широкомасштабної реконструкції і модернізації національної економіки та забезпечення відповідного рівня

соціальних стандартів та підтримки життєвого рівня населення в умовах воєнного стану в країні;

- забезпечення відповідного рівня медичного захисту населення в умовах воєнного стану в країні, в т.ч. з метою подання пандемії коронавірусу;

- на регіональному рівні: створення умов для стабілізації економіки та соціальної сфери регіонів країни в умовах воєнного стану; підтримка сталого розвитку територіальних громад; підтримка конкурентоспроможності господарського комплексу регіонів на зовнішньому та внутрішньому ринках; розвиток транскордонного співробітництва; забезпечення реалізації засад державної антикорупційної політики; збереження та підтримка культури, народних традицій і надбань, пам'яток культурної спадщини; реалізація державної політики у сфері охорони довкілля; захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру; забезпечення життєдіяльності регіону в умовах карантинних обмежень, пов'язаних із епідемією коронавірусної хвороби; створення сил та забезпечення ефективної діяльності територіальної оборони;

- на місцевому рівні: підтримка соціально-економічного розвитку та конкурентоспроможності місцевих господарських комплексів в умовах воєнного стану; забезпечення реалізації державної політики в соціальній та гуманітарній сферах; підвищення ефективності діяльності місцевих органів виконавчої влади у питаннях зміцнення обороноздатності держави (створення сприятливих умов для розвитку транскордонного співробітництва; забезпечення дієздатності збройних сил України, інших військових формувань України до виконання покладених на них завдань); забезпечення безпеки життєдіяльності людини та охорону довкілля (охорона навколишнього природного середовища, техногенна безпека, протидія злочинності); створення та забезпечення ефективної діяльності сил територіальної оборони.

Тільки такий системний та комплексний підхід щодо напрямів удосконалення державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України на основі виокремлених механізмів впливу дозволить в умовах існуючих викликів та загроз забезпечити необхідний рівень національної безпеки України в умовах воєнного стану в країні.

Таким чином, дослідження ефективності та результативності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах свідчить про необхідність її подальшої трансформації. Удосконалення зазначеної державної політики доцільно реалізовувати за виокремленими механізмами: політичним, правовим, економічним, інформаційним. Саме в межах вказаних механізмів необхідно розробляти та впроваджувати інструменти вирішення зазначених проблем і суперечностей в процесах забезпечення необхідного рівня національної безпеки України в сучасних умовах.

Висновки до третього розділу

1. Стратегія формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України має враховувати політико-інтеграційні, військові, соціально-економічні, екологічні, регіональні, кліматичні фактори, глобальні загрози, обмеження та виклики, що сприятиме подальшому підвищенню рівня національної безпеки України. Основні положення концептуальних засад стратегії мають бути враховані та відтворені у цільових комплексних програмах розвитку всіх галузей економіки та сфер суспільного життя, в яких так чи інакше вирішуються питання підвищення рівня національної безпеки України.

2. Існуючі механізми формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції нашої країни є недосконалими та потребують відповідної трансформації згідно з Угодою про асоціацію між Україною та

ЄС. Тому у своїй діяльності органи державної влади мають фокусуватися на повномасштабному виконанні базових угод в зазначених сферах та використанні всіх наявних можливостей для поглиблення секторальної інтеграції з ЄС та НАТО, в першу чергу у безпековій сфері. Для цього потрібно комплексно об'єднати різні євроінтеграційні та євроатлантичні аспекти зближення України з ЄС та НАТО у безпековій сфері, а саме оновлення існуючих угод, перегляд відповідних параметрів, внесення змін до ключових стандартів, досягнення визначених цілей щодо забезпечення необхідного рівня національної безпеки України за відповідними напрямами.

3. Підвищення ефективності та результативності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки доцільно проводити шляхом удосконалення механізмів її формування та реалізації у таких напрямках:

- Україна разом з країнами-партнерами мають унеможливити російську військову агресію, зробивши її максимально не вигідною для РФ за допомогою комплексного «пакету» її стримування у таких стратегічних напрямках: політичної ізоляції, руйнівних економічних санкцій, системної та достатньої допомоги країн-партнерів щодо зміцнення обороноздатності України та ЗСУ;
- удосконалення нормативно-правової бази у сфері забезпечення національної безпеки за всіма визначеними напрямами: політичним, військовим, інформаційним, економічним, енергетичним, агропродовольчим, соціальним, демографічним, екологічним, кліматичним тощо;
- забезпечення умов для виконання положень Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який набув чинності у липні 2019 р., як ефективного інструменту протидії російській пропаганді та важливої складової державної політики у сфері забезпечення національної безпеки;
- забезпечення координації завдань з деокупації та реінтеграції Криму, в тому числі шляхом забезпечення підтримки діяльності «Кримської платформи» на пріоритетних напрямках, зокрема: політика невизнання,

санкції, безпека, міжнародне гуманітарне право, права та потреби населення Криму, зокрема у освітній, медичній, культурній та релігійних сферах, економічні та екологічні наслідки окупації, підтримка та збереження кримськотатарської ідентичності;

- створення сприятливих фінансово-економічних інструментів та правових умов для проведення широкомасштабної реконструкції і модернізації національної економіки та забезпечення відповідного рівня соціальних стандартів та підтримки життєвого рівня населення в умовах воєнного стану в країні;

- забезпечення відповідного рівня медичного захисту населення в умовах воєнного стану в країні, в т.ч. з метою подання пандемії коронавірусу.

4. Державна політика у сфері забезпечення національної безпеки України на регіональному та місцевому рівнях має відбуватися у напрямках:

- на регіональному рівні: створення умов для стабілізації економіки та соціальної сфери регіонів країни в умовах воєнного стану; підтримка сталого розвитку територіальних громад; підтримка конкурентоспроможності господарського комплексу регіонів на зовнішньому та внутрішньому ринках; розвиток транскордонного співробітництва; забезпечення реалізації засад державної антикорупційної політики; збереження та підтримка культури, народних традицій і надбань, пам'яток культурної спадщини; реалізація державної політики у сфері охорони довкілля; захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру; забезпечення життєдіяльності регіону в умовах карантинних обмежень, пов'язаних із епідемією коронавірусної хвороби; створення сил та забезпечення ефективної діяльності територіальної оборони;

- на місцевому рівні: підтримка соціально-економічного розвитку та конкурентоспроможності місцевих господарських комплексів в умовах воєнного стану; забезпечення реалізації державної політики в соціальній та

гуманітарній сферах; підвищення ефективності діяльності місцевих органів виконавчої влади у питаннях зміцнення обороноздатності держави (створення сприятливих умов для розвитку транскордонного співробітництва; забезпечення дієздатності збройних сил України, інших військових формувань України до виконання покладених на них завдань); забезпечення безпеки життєдіяльності людини та охорону довкілля (охорона навколишнього природного середовища, техногенна безпека, протидія злочинності); створення та забезпечення ефективної діяльності сил територіальної оборони.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення конкретного науково-прикладного завдання, що полягає в обґрунтуванні напрямів удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України, що дало змогу сформулювати такі висновки й пропозиції.

1. Узагальнено теоретичні підходи до визначення сутності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, яка має базуватися на принципах: законності; наукової обґрунтованості; національних інтересів; орієнтації на об'єктивні потреби громадянина та суспільства; конкурентності та інноваційності; екологічної та кліматичної нейтральності і відображає регуляторний вплив держави через виокремлені механізми: політичний, правовий, економічний, інформаційний шляхом створення належних умов для забезпечення державного суверенітету, незалежності та територіальної цілісності країни, її сталого (соціально-економіко-екологічного) розвитку та підвищення добробуту населення.

2. Виявлено особливості державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в зарубіжних країнах та встановлено, що в сучасних умовах військових конфліктів, посилення міжнаціональної та міжконфесійної ворожнечі та проявів екстремізму, зростання глобальної економічної конкуренції та розгортання нового етапу боротьби за ресурси, активізації міграційних процесів відбуваються структурні зміни у концептуальних підходах щодо її формування та реалізації, а саме: державна політика у сфері забезпечення національної безпеки в розвинутих країнах є комплексною, системною, носить міжвідомчий характер та має чітко виражену мобілізуючу функцію спрямовану на консолідацію зусиль органів державної влади, місцевого самоврядування та громадянського суспільства на виконання програми дій з реагування на виклики та загрози національній безпеці,

забезпечення реалізації оптимального сценарію безпекового розвитку країн на засадах стратегічного планування та управління. При цьому розмиваються межі між силовими та не силовими методами досягнення цілей національної безпеки через збалансоване використання всіх можливих інструментів її забезпечення: політичних, військових, дипломатичних, економічних, соціальних, екологічних, розвідувальних, інформаційних, пропагандистських, культурних тощо.

3. Охарактеризовано досягнутий рівень національної безпеки України, який свідчить про недостатню результативність державної політики у зазначеній сфері через: триваючу російську військову агресію та тимчасову окупацію східних та південних територій країни; невизначеність перспектив та недостатність стимулів подальшого економічного розвитку; значний рівень захворюваності та смертності від пандемії COVID-19; невирішеність демографічних, соціальних та екологічних проблем. Однак, незважаючи на це, є певні позитивні зрушення, які свідчать про ефективність державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України у відповідних напрямках, а саме: ефективне здійснення збройного опору російській військовій агресії, в тому числі завдячуючи потужній військовій та фінансовій підтримці країн-партнерів та міжнародних організацій; активізація процесів у питаннях європейської (отримання статусу країни-кандидата на вступ до Євросоюзу) та євроатлантичної інтеграції (отримання статусу країни-члена Програми розширених можливостей НАТО та набуття асоційованого членства у спеціальній багатосторонній програмі НАТО щодо технологічної взаємосумісності); активне законодавче реформування у сфері забезпечення національної безпеки за політичним, військовим та економічним напрямками, що сприятиме підвищенню рівня національної безпеки України.

4. З'ясовано, що до проблем та суперечностей державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України, які потребують невідкладного вирішення належать: відновлення територіальної цілісності

країни та забезпечення недоторканності державного кордону; дотримання прав і свобод людини і громадянина; забезпечення демократичності та верховенства права; відсутність широкомасштабних, стійких та незворотніх реформ у секторі безпеки і оборони та у сфері боротьби з корупцією; недостатній рівень захищеності критичної інфраструктури, державних електронних інформаційних ресурсів та інформації від кіберзагроз; низький рівень конкурентоспроможності національної економіки в умовах воєнного стану (відтік (втрата) персоналу, значна зміна структури попиту (споживання) та пропозиції (виробництва), втрату ринків постачання та збуту (особливо експортних), руйнування економічної структурованості через порушення ланцюгів створення доданої вартості та логістичних проблем; фізична неможливість ведення бізнесу через військові дії); недоліки системи соціального захисту населення; наявність демографічних проблем; створення безпечних умов життєдіяльності суспільства, збереження та розвиток його духовних і культурних цінностей; захист навколишнього природного середовища.

5. Обґрунтовано концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах, як скоординованої державної ініціативи з мобілізації всіх національних ресурсів та можливостей, є багатоваріантною, системною та комплексною, побудова якої має відбуватися у напрямках: дипломатичної чотирирівневої стратегії протидії російській військовій агресії в Україні (активна міжнародна дипломатія, антиросійські санкції, поглиблене оборонне співробітництво України з країнами-партнерами, міжнародна допомога для збереження економічної та фінансової стабільності держави); деолігархізації, демонополізації, диверсифікації та забезпечення конкурентного розвитку всіх галузей національної економіки шляхом збалансованого поєднання переваг вільної конкуренції з державним контролем в умовах воєнного стану з метою забезпечення сталого (соціально-економічного на екологічних засадах) розвитку країни з

урахуванням політико-інтеграційних, військових, соціально-економічних, інформаційних, демографічних, екологічних, кліматичних факторів, глобальних загроз, обмежень та викликів, бути відтвореною у цільових галузевих (секторальних) програмах розвитку та у програмах міжгалузевої (міжсекторальної) спрямованості з метою забезпечення необхідного рівня рівня національної безпеки України.

6. Окреслено шляхи трансформації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України шляхом: подальшого розвитку стратегічного партнерства у безпековій сфері та співробітництва у межах Європейського фонду забезпечення миру; досягнення стандартів НАТО у питаннях розвитку та зміцнення оборонних спроможностей та військового потенціалу Збройних Сил України за відповідними напрямками (розвиток систем протиповітряної оборони (ППО), протиракетної оборони (ПРО), військово-морського флоту; підвищення рівня оборонної летальної спроможності через постачання Україні країнами-партнерами оборонної летальної зброї та іншого оборонного летального й нелетального обладнання; військова медицина; інженерні спроможності та заходи із розмінування; мобільність та логістика; кібербезпека; урахування гендерних аспектів щодо розширення участі жінок та їх інтеграція в сектор безпеки та оборони, а також реінтеграція жінок-військовослужбовців у цивільне життя); затвердження спільно з НАТО індивідуальної програми партнерства, яка визначить напрями подальшої взаємодії щодо членства та включатиме фінансову та технічну допомогу; адаптації та прийняття в якості національних європейських стандартів безпеки; гармонізації національного законодавства з вимогами європейського, як горизонтального (рамкового), так і вертикального (галузевого) з метою підписання митного, промислового та цифрового безвізів; досягнення в середньостроковій перспективі відповідності критеріям, які необхідні для членства України в ЄС та НАТО.

7. Визначено напрями удосконалення механізмів формування та

реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України, які сприятимуть забезпеченню необхідного її рівня, а саме: *політичного механізму*: активізація існуючих політичних механізмів та переговорних форматів (ООН, країни-члени НАТО, Рада Європи, ОБСЄ, «Кримська платформа», інших міжнародних та регіональних організацій) з метою протидії російській військовій агресії та відновлення суверенітету й територіальної цілісності України; продовження та посилення антиросійських санкцій та інших обмежувальних заходів міжнародним товариством та країнами-партнерами; міжнародне співробітництво з метою відновлення безпечного режиму судноплавства в Азово-Чорноморському регіоні; здійснення послідовних політичних кроків з метою забезпечення реалізації прагнень України щодо набуття повноцінного членства в ЄС та НАТО; *правового механізму*: пріоритетна імплементація європейського законодавства з питань безпеки в межах Угоди про асоціацію між Україною та ЄС; розробка та прийняття Закону України «Про систему державного моніторингу та оцінку рівня національної безпеки України»; забезпечення виконання положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» з метою невідворотнього покарання за колабораціонізм (співпрацю та сприяння країні-агресору) у всіх його формах та проявах; забезпечення виконання положень Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» з метою підвищення її ролі в забезпеченні територіальної цілісності, збереження ідентичності української нації та зміцнення державної єдності України; *економічного механізму*: запровадження гібридної моделі національної економіки на період воєнного стану, тобто: з одного боку – директивна економіка в частині забезпечення військових потреб, військової продукції та виробництва життєво важливих товарів та послуг для населення, а з іншого боку – лібералізація підприємницької діяльності, а також надання державою грантів (разових виплат) підприємцям для ведення бізнесу з метою

збереження соціально-економічної стабільності в суспільстві; максимально можливе спрощення (лібералізація) державного регулювання економічної сфери (законодавства; ринкового нагляду; ціноутворення; оподаткування; митного контролю); посилення відповідальності за ринкові змови та зловживання монопольним становищем; скорочення загальнодержавних видатків за рахунок секторальних пілг та дотацій та пошук джерел покриття дефіциту Державного бюджету; інвестування в людський капітал з акцентом на охорону здоров'я, освіту, зниження рівня бідності, гідну працю, соціальний захист, охорону навколишнього середовища, компенсацію негативних наслідків демографічних змін в країні; *інформаційного механізму*: протидія російській пропаганді та дезінформації в медіа-просторі; підвищення рівня кіберстійкості з метою протидії кібератакам на державні інформаційні реєстри та державні сайти через посилення координації дій суб'єктів забезпечення кібербезпеки (проведення спільних практичних кібернавчань), а також створення посади спеціаліста з кіберзахисту в усіх органах державної влади та на усіх об'єктах критичної інфраструктури; створення та забезпечення належного функціонування системи державного моніторингу та оцінки рівня національної безпеки України з метою збору, обробки та аналізу показників, що характеризують рівень політичної, громадської, військової, інформаційної, економічної, соціальної, екологічної, енергетичної, продовольчої, інших видів безпеки, а також динаміку їх зміни для комплексного визначення поточного рівня національної безпеки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амосов О. Ю. Конкурентна політика: Підручник. / О.Ю. Амосов, М.А. Латинін. Х. Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2008. 236 с.
2. Антивакцинатори проти економіки. Скільки грошей втратить Україна через низькі темпи вакцинації від Covid-19. URL.: <https://dragon-capital.com/ua/media/our-comments/antivaktsinatory-protiv-ekonomiki-skolko-deneg-poteryaet-ukraina-iz-za-nizkikh-tempov-vaktsinatsii-ot-covid-1/>.
3. Арестович заявив про ініціативу позбавити права вето в ООН постійних членів Радбезу. URL.: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1952961-arestovich-zayaviv-pro-initsiativu-pozbaviti-prava-veto-v-oon-postiynikh-chleniv-radbezu>.
4. Арон Р. Демократия и тоталитаризм = Démocratie et totalitarisme (1963) / перевод с французского Г.И. Семенова. К.: Текст, 1993.
5. Аудит економіки України 2030. URL.: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-audit.pdf>.
6. Бакуменко В.Д. Системно-ситуаційний аналіз державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції України // В.Д. Бакуменко / Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навч. посіб. / [І.В. Артёмов, В.Д. Бакуменко, В.Д. Бондаренко та ін.]. Ужгород: Ліра, 2009. С. 81-99.
7. Бакуменко В. Д. Теоретичні та організаційні засади державного управління : [навч. посіб] / В. Д. Бакуменко, П. І. Надолішній. К. : Міленіум, 2003. 256 с.
8. Баранов Н. Государственная политика. URL.: <https://nicbar.ru/politology/study/49-kurs-gosudarstvennaya-politika-i-upravlenie/494-lektsiya-4-gosudarstvennaya-politika>.
9. Бельська Т.В. Співвідношення понять «державна політика» та «державне управління». URL.: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2016->

2/doc/1/03.pdf.

10. Білорус О.Г. Глобалізація і безпека розвитку: Моногр. / О.Г.Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.; Керівн. авт. кол. і наук. ред. О.Г.Білорус. К.: КНЕУ, 2001. 733 с.

11. Бодров В.Г. Державне (урядове) регулювання економіки / В.Г. Бодров // Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. Т. 4 : Галузеве управління / наук.-ред. колегія : М. М. Іжа (співголова), В. Г. Бодров (співголова) та ін. 2011. С. 143 – 146.

12. Бодрук О.С. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти: Моногр. К.: НППМБ, 2001. 300 с.

13. Бондаренко О. Кандидатські «бонуси»: що дає Україні наближення до членства у ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2022/07/7/7142723/>.

14. Василенко И. А. Административно-государственное управление в странах Запада: США, Великобритания, Франция, Германия : Учебное пособие. К.: Издательская корпорация «Логос», 2001. 200 с.

15. ВВП України у 2021 р. зріс на 3,4% – Держстат. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/811845.html#:~:text=81>.

16. Веймер Д. Аналіз політики: Концепції і практика // Д. Веймер, Е. Вайнінг / Пер. з англ. Іван Дзюб, Анатолій Олійник; Наук. ред. О. Кілієвич. К.: Основи, 1998. 654 с.

17. Вектори економічного розвитку 2030. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf>.

18. Ветеранів війни навчатимуть успішно вести сімейний бізнес. <https://armyinform.com.ua/2021/11/veteraniv-vijny-navchatymut-uspishno-vesty-simejnyj-biznes/>.

19. Відносини Україна – ЄС. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-relations>.

20. Водяний А. Рада ухвалила Закон «Про критичну інфраструктуру».

URL. : https://lb.ua/news/2021/11/16/498766_rada_uhvalila_zakon_pro_kritichnu.html.

21. Воробьев В.П. Конституционно-правовая система Государства Израиль. К.: Национальное обозрение, 2002.

22. Воротін В. Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій : монографія. К. : Вид-во УАДУ, 2002. 392 с.

23. В Україні вперше за роки незалежності затверджена стратегія зовнішньої політики – Кулеба. URL.: <https://investigator.org.ua/ua/news-2/235904/>.

24. В Украине заработало Бюро экономической безопасности: что изменилось для бизнеса. URL.: https://business.24tv.ua/ru/ukraine-zarabotalo-bjuro-jekonomicheskoy-bezopasnosti-cto-izmenilos_n1805315.

25. В Україні змінили правила карантину: що треба знати. URL.: <https://www.volynnews.com/news/all/v-ukrayini-zminyly-pravyla-karantynu-shcho-treba-znaty/>.

26. Галузь науки «Державне управління» в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку : нац. наук. доп. / редкол. : Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю. П. Сурмін та ін. ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю.В. Ковбасюка, д-ра політ. наук, проф. К. О. Ващенка, д-ра соц. наук, проф. Ю.П. Сурміна (кер. проекту), д-ра наук з держ. упр., доц. О.М. Руденко (координатор проекту). К. : НАДУ, 2012. 184 с.

27. Герасимов А. В. Феномен безопасности в социально-философском дискурсе // Философская школа. 2018. №4. С. 23-31.

28. Глава держави затвердив Стратегію зовнішньополітичної діяльності України. URL.: <https://www.president.gov.ua/news/glava-derzhavi-zatverdiv-strategiyu-zovnishnopolitichnoyi-di-70413>.

29. Гогвуд Б. Аналіз політики для реального світу / Б. Гогвуд, Л. Ган; пер. А. Олійник. К. : Основи, 2004. 396 с.

30. Гончаренко О.М., Лисицин Е.М., Вагапов В.Б. Поняття національної безпеки в контексті національних інтересів України // Наука і

оборона. 2002. № 1. С. 18-24

31. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Засади національної безпеки України: Підручник. Інтертехнологія, 2009. 272 с.

32. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Системно-концептуальні стратегії національної безпеки України. К.: ДП «НВЦ» Євроатлантикінформ", 2007. 592 с.

33. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки. Монографія. К.: НІСД, 2010. 288 с.

34. Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / состав.: Г.П. Сытник, В.И. Абрамов, В.Ф.Смолянук и др.; под общ. редакцией Г.П.Сытника. К.: НАДУ, 2012. 496 с.

35. Гречанінов В. Після розпаду біполярної системи // Політика і час. 2002. № 1. С. 58-67.

36. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций. URL.: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.

37. Демографічні процеси. Аналітична довідка ООН. URL.: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-11/UN%20Policy%20Paper%20on%20Population%20Dynamics_FINAL%20UKR.pdf.

38. Державне управління : словник-довідник / В. М. Князєв, В. Д. Бакуменко та ін. К. : Вид-во УАДУ, 2002. С. 117 – 118.

39. Державне управління і менеджмент : навч. посіб. у табл. і схемах / Г. С. Одінцова, Г. І. Мостовий, О. Ю. Амосов [та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Г. С. Одінцової. Х. : Вид-во ХарПІ УАДУ, 2002. 492 с.

40. Державна політика / ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін [та ін.]. К. : НАДУ, 2014. 448 с.

41. Державна політика : аналіз та механізм її впровадження в Україні: навч. посіб. / кол. авт.; за аг. ред. В. А. Ребкала, В. В. Тертички. К. : Вид-во УАДУ, 2000. 232 с.

42. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
43. Дегтяр А. О. Державно-управлінські рішення: інформаційно-аналітичне та організаційне забезпечення : [монографія]. Х. : Вид-во ХарPI НАДУ “Магістр”, 2004. 224 с.
44. Десять фактів про збройну агресію Росії проти України. URL.: <https://mfa.gov.ua/10-faktiv-pro-zbrojnu-agresiyu-rosiyi-proti-ukrayini>.
45. 22. Дипломатический словарь / под ред. Е.В. Истоминой. К., 1985. С. 190.
46. До 12 років в'язниці. Рада посилила покарання за колабораціонізм. URL.: <https://suspilne.media/221206-do-12-rokiv-vaznici-rada-posilila-pokaranna-za-kolaboracionizm/>.
47. До 98% госпіталізованих із COVID-19 в Україні – невакциновані. URL.: <https://moz.gov.ua/article/news/98-gospitalizovanih-iz-covid-19-v-ukraini--nevakcinovani>.
48. Домбровська С.М. Удосконалення механізмів упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці фахівців цивільного захисту. URL.: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-2/doc/4/01.pdf>.
49. Дячкіна А. Безробіття в Україні: чому кількість офіційно безробітних зменшилася та яка буде ситуація на ринку праці після війни. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/04/statija/suspilstvo/bezrobittya-ukrayini-chomu-kilkist-oficzijno-bezrobitnyx-zmenshylasya-ta-yaka-bude-sytuacziya-rynku-praczi-pislya-vijny>.
50. Європейський проект та Україна : монографія / А.В. Єрмолаєв, Б.О. Парахонський, Г.М. Яворська, О.О. Резнікова [та ін.]. К. : НІСД, 2012. 192 с.
51. Євроатлантична інтеграція. Що таке НАТО? URL.: <http://hust.osv.org.ua/evroatlantichna-integraciya-11-00-02-01-07-2019/>.
52. Європейський Зелений Курс. URL.: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobitnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda>.
53. ЄС вирішив надати Україні 31 млн євро на зміцнення оборонних

спроможностей. URL.: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1954801-yes-virishiv-nadati-ukrayini-31-mln-yevro-na-zmitsnennya-oboronnikh-spromozhnostey>.

54. Жаліло Я. А. Теорія і практика формування ефективної економічної стратегії держави : монографія / Я. А. Жаліло ; Нац. ін-т стратег. дослідж. К. : НІСД, 2009. 336 с.

55. Закон Кыргызской Республики. О национальной безопасности: принят 26 февраля 2003 года, №44 // <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1168>.

56. Закон Республики Казахстан. О национальной безопасности Республики: принят 6 января 2012 года, №527-IV (с изменениями на 11.07.2017) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31106860.

57. Закон Республики Таджикистан. О безопасности: принят 15 марта 2016 года, №1283 // <http://www.vertic.org/media/>.

58. Закон Республики Узбекистан. Об утверждении концепции национальной безопасности Республики Узбекистан: принят 29 августа 1997 года, №467-I // <http://www.lex.uz/ru/m/acts/118285>.

59. Закон Туркменистана. О национальной безопасности Туркменистана: принят 4 мая 2013 года, №388-IV // <http://base.spinform.ru/>.

60. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» № 2108-IX від 3 березня 2022 р. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>.

61. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 21, ст. 81). URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.

62. Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» № 2319-IX від 20 червня 2022 р. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-IX#Text>

63. Закон України «Про національну безпеку». URL.:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

64. Закон України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 року № 1702-IX. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>.

65. Звіт антимонопольного комітету України за 2020 рік. URL. : <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/605/4a0/e26/6054a0e268fc0702551413.pdf>.

66. Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2015-2020 роки. К. 181 с. URL.: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/aa_implementation_report_2015-2020_ukr_final_0.pdf.

67. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2019 рік. Результати та плани. К. 72 с.

68. Зеленський підписав закон про олігархів. URL.: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1951168-zelenskiy-pidpisav-zakon-pro-oligarkhiv>.

69. Изменение климата увеличит количество международных конфликтов – The Washington Post. URL.: <https://zn.ua/WORLD/izmenenie-klimata-uvelichit-kolichestvo-mezhdunarodnykh-konfliktov-the-washington-post.html>.

70. Интеграция Украины с НАТО необратима, – начальник ГУР. URL.: <https://hvylya.net/news/241289-integraciya-ukrainy-s-nato-neobratima-nachalnik-gur>.

71. Кабмін створив Національний орган із питань протимінної діяльності. URL.: <https://novynarnia.com/2021/11/10/kabmin-stvoryv-naczionalnyj-organ-z-pytan-protyminnoyi-diyalnosti/>.

72. Как сократится население Украины к 2050 году – в ООН спрогнозировали цифру. URL.: <https://lenta.ua/kak-sokratitsya-naselenie-ukrainy-k-2050-godu-v-oon-sprognozirovali-tsifru-114083/>

73. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура. URL.: https://books.google.com.ua/books/about/Информационная_эпоха.html?id=-BqQDwAAQBAJ&printsec=frontcover&source=kp_read_button

&hl=ru&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.

74. Кононенко К., Резнікова О. Сучасна архітектура загальноєвропейської безпеки: тенденції, виклики та перспективи. Аналітична записка. URL.: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/suchasna-arkhitektura-zagalnoevropeyskoi-bezpeki-tendencii-vikliki>.

75. Копанчук В.О. Державне регулювання системи громадської безпеки як складової національної безпеки. Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2020. Вип. 1 (12). С. 228-236.

76. Копанчук В.О. Концептуальні засади національної безпеки України в умовах глобалізації з акцентом світового досвіду / «Державне управління: удосконалення та розвиток» № 11, 2018. Науково-практичний журнал м. Київ. URL.: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1614>.

77. Копанчук В.О. Нормативно-правове забезпечення державної політики національної безпеки та громадського порядку України / «Державне управління: удосконалення та розвиток» № 12, 2017. Науково-практичний журнал. м. Київ. URL.: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1610>.

78. Конституція України // ВВР України. 1996. № 30. С. 381 – 418.

79. Коэн Р., Михалка М. Безопасность на базе сотрудничества: новые перспективы международного порядка. Гармиш-Партенкирхен, 2001. 91 с.

80. Лебедева М.М. Мировая политика: тенденции развития // Полис. Серия «Политические исследования». 2009. №4. С. 72-83.

81. Ліпкан В.А. Національна безпека України: навчальний посібник. Київ: КНТ. 2009. 576 с.

82. Макиавелли Н. Избранные сочинения / пер. с итал. К.: Изд-во «Художественная литература», 1982. 512 с.

83. Маліков В.В. Розвиток системи державного управління на сучасному етапі економічного розвитку / Держава та регіони. 2010. № 3. С. 84 – 88. Серія: Державне управління.

84. Мартиненко В.М. Державне управління: шлях до нової парадигми

(теорія та методологія) : [монографія] / В. М. Мартиненко. Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2003. 220 с.

85. Международный опыт антикризисной политики / С.М. Дробышевский, Е.В.Синельникова, А.В. Сорокина, П.В.Трухин, Е.В. Худко. М.: Издательство «Дело» РАНХ, 2011. 186 с.

86. Методологія наукових досліджень з державного управління : хрестоматія / упоряд. : С. В. Загороднюк, О. Л. Євмешкіна, В. В. Лещенко ; за заг. ред. д-ра політ. наук К. О. Ващенко. К. : НАДУ, 2014. 180 с.

87. МЗС: Україна розраховує, що ООН приєднається до «Кримської платформи». URL.: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-mzs-oon-krymska-platforma/31526915.html>.

88. Министерство внутренней безопасности США. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> 71.

89. Мороз В.М. Розвиток громадянського суспільства: взаємозобов'язання і взаємовідповідальність між основними учасниками соціального діалогу // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2014. Вип. 2 (2). С. 14 – 22.

90. На Житомирщині вперше судитимуть за колабораціонізм. URL.: <https://suspilne.media/223782-u-zitomiri-poprosalisa-z-vijskovosluzboviceu-95-okremo-desantno-sturmovo-brigadi-olenou-rihter/>.

91. Назаров В.П. Оценки вызовов и угроз безопасности XXI : национальные и региональные подходы к обеспечению безопасности возможностей многостороннего сотрудничества / Право и безопасность. 2010. № 4 (37). С. 28–30.

92. Назаров В.П. Стратегическое планирование как важнейший фактор повышения эффективности государственного управления / Власть. 2013. № 12. С. 4–11.

93. Наразі російські війська контролюють близько 20% території України – Зеленський. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyu-rosiiski-viiska-20-vidsotkiv-terytorii-ukrainy/31880124.html>.

94. Нижник Н.С. Национальная безопасность: концептуальные основания и феноменологическая характеристика. К., 1991. С. 131.
95. Общая теория национальной безопасности / Под общ. ред. А.А. Прохожева. М.: Изд-во РАГС, 2002. 320 с.
96. Одінцова Г. С. Теорія і історія державного управління : опор. конспект лекцій і метод. вказівки до проведення практ. занять / Г. С. Одінцова, Н. М. Мельтюхова. Х. : УАДУ (ХФ), 2001. С. 15.
97. Олейников Е.А. Экономическая и национальная безопасность. К., 2005. С. 156.
98. Опалев А.В., Пирумов В.С. Национальная безопасность. К.: Оружие и технологии, 2010. 232 с.
99. Орлов О.В., Онищенко Ю.М. Актуальні напрями державної політики України у сфері боротьби з кіберзлочинністю. Теорія та практика державного управління: зб. наук. праць. Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2013. Вип 3 (42). С.3-9.
100. Орлов О.В., Онищенко Ю.М. Попередження кіберзлочинності – складова частина державної політики в Україні. Теорія та практика державного управління: зб. наук. праць. Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2014. Вип 1 (44). 2014. С.9-15.
101. Павлова Н.С. Философско-социологические и исторические основания постановки проблемы безопасности в истории науки // Вестник ОГУ. 2007. №7. С. 87-93.
102. Пал Л.А. Аналіз державної політики (пер. з англ. І. Дзюби). К. : Основи, 1999. 422 с.
103. Петрашко І. Кліматична нейтральність до 2050 року: план дій для України. URL.: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/experts/2021/01/20/7118731/>.
104. План заходів з реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. URL.: <https://www.president.gov.ua/>

documents/1552019-26586.

105. Польща створить спеціальні кібервійська. URL.: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1962968-polscha-stvorit-spetsialni-kiberviyska>.

106. Портер Майкл Э. Конкуренция. К: Изд. дом «Вильямс», 2005.

107. Постанова Кабінету Міністрів України від 09 грудня 2020 р. № 1236 «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2». URL.: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2020-%D0%BF#Text.

108. Президент підписав Закон про ратифікацію Стамбульської конвенції. URL.: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-pro-ratifikaciyu-stambulskoyi-konve-75969>.

109. Пресечена деятельность управляемой из РФ ботофермы в Чернигове, - СБУ. URL.: https://censor.net/ru/photo_news/3266701/presechena_deyatelnost_upravlyaemoyi_iz_rf_botofermy_v_chernigove_sbu_foto.

110. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26.11.1993, № 3659–XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12>.

111. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 07.06.1996, № 236/96–ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-вр>.

112. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001, № 2210–III. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.

113. Про звіт про виконання Закону України «Про Державний бюджет України» за 2020 рік. Постанова Верховної Ради України № 1567-IX. URL.: <http://www.golos.com.ua/article/347924>.

114. Пропозиції Президента України до Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо

удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» № 7186 від 21.03.2022 р. URL.: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39263>.

115. Про соціально-економічне становище України за 2020 рік. К. : Державна служба статистики України. 60 с.

116. Проект закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм). URL.: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI00908A.html.

117. Пышкин С. В Украине утвердили новую Стратегию кибербезопасности. URL.: <https://www.rbc.ua/rus/news/ukraine-utverdili-novuyu-strategiyu-kiberbezopasnosti-1630002168.html>.

118. Радбез затвердив План оборони України – Данілов. URL.: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3333419-radbez-zatverdiv-plan-oboroni-ukraini-danilov.html>.

119. Радчук О. «Щеплення» від добробатів: що змінить новий закон про тероборону. URL.: <https://www.slovoidilo.ua/2021/06/30/kolonka/aleksandr-radchuk/bezpeka/shheplennya-dobrobativ-zminyt-novyj-zakon-pro-teroboronu>.

120. Развитие и безопасность в гецивилизационной системе координат. URL.: <https://elibrary.ru/item.asp?id=18166939>. 23.03.2017.

121. Резніков хоче створити при Міноборони закупівельні агентства для ЗСУ. URL.: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1955770-reznikov-khoche-stvoriti-pri-minoboroni-zakupivelni-agentstva-dlya-zsu>.

122. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/68/262 (2014) «Територіальна цілісність України». URL.: [https://uk.wikisource.org/wiki/9D_A/RES/68/262_\(2014\)](https://uk.wikisource.org/wiki/9D_A/RES/68/262_(2014)).

123. Резолюція ГА ООН «Стан з правами людини у Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна)». URL.: <https://ips.ligazakon.net/document/MU16077>.

124. РНБО затвердила стратегію інформаційної безпеки України. URL.: <https://detector.media/infospace/article/192890/2021-10-15-rnbo-zatverdyla-strategiyu-informatsiynoi-bezpeky-ukrainy/>.

125. РНБО під головуванням Президента затвердила План оборони України та ухвалила рішення про застосування санкцій. URL.: <https://www.president.gov.ua/news/rnbo-pid-golovuvannyam-prezidenta-zatverdila-plan-oboroni-uk-71117>.

126. Росія зосередила біля кордонів України близько 90 тис. військових – Міноборони. <https://www.unn.com.ua/uk/news/1950730-rosiya-zoseredila-bilya-kordoniv-ukrayini-blizko-90-tis-viyskovikh-minoboroni>.

127. Рубан В. Інноваційна модель стратегічного розвитку України: методологія і досвід // Економіка України. 2003. № 6. С. 14-19.

128. Рябчун Ю. Зеленський у Глазго: окупований Крим і Донбас – це дві екобомби у центрі Європи. URL.: <https://susplne.media/176884-v-argentini-futbolnogo-trenera-pidstrelili-pid-cas-matcu-video/>.

129. Савицький В. Росія опустилася в рейтингу головних торговельних партнерів України. URL.: <https://ua.news/ua/rossyya-opustylas-v-rejtynge-glavnyh-torgovyh-partnerov-ukrayny/>.

130. Садковий В.П. Розвиток державного управління у сфері професійної підготовки кадрів цивільного захисту: теорія, практика, механізми : [монографія] / В.П. Садковий. Миколаїв, 2014. 343 с.

131. Сацута А.А. Национальная безопасность как социальное явление: современная парадигма // Вестник Военного университета. 2007. №3(11). С. 36-43.

132. СБУ заблокувала ботоферму на 18 тис. аккаунтов, працювавшую на Россию: «повышали социальную напряженность в обществе». URL.: https://censor.net/ru/news/3250691/sbu_zablokirovala_botofermu_na_18_tys_akkauntov_rabotavshuyu_na_rossiyu_povyshali_sotsialnuyu_napryajennost.

133. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник К.: НАДУ, 2012.

544 с.

134. Ситуацію в Україні дестабілізують около 7 тисяч сотрудников спецслужб РФ – СБУ. URL.: <https://skeptik.com.ua/situatsiyu-v-ukraine-destabiliziruyut-okolo-7-tysyach-sotrudnikov-spetsluzhb-rf-sbu/>.

135. Скільки громадян вважають рідною мовою українську та підтримують мовний закон: вражаючі цифри. URL.: https://24tv.ua/skilki-gromadyan-vvazhayut-ridnoyu-movoyu-ukrayinsku-ukrayina-novini_n1789565.

136. Соціально-економічний розвиток України за січень 2021 року. URL.: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/infografika/2021/soc_ek_r_Ukr/soc_ek_r_Ukr_01_21.pdf.

137. Соціально-економічний розвиток України за січень - лютий 2021 року. URL.: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/infografika/2021/soc_ek_r_Ukr/soc_ek_r_Ukr_02_21.pdf.

138. Спільна Заява учасників Міжнародної Кримської платформи. URL.: <https://www.kmu.gov.ua/news/spilna-zayava-uchasnikiv-mizhnarodnoyi-krimskoyi-platformi>.

139. Статус кандидата: як проходив історичний для України саміт ЄС. URL.: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-61927751>.

140. Степанов В.Ю. Державна інформаційна політика: проблеми та перспективи : [моногр.]; Харків : С.А.М., 2011. 546 с.

141. Стратегія громадської безпеки та захисту: уряд підтримав проект Указу Президента. URL.: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1951795-uryad-vvodit-v-diyu-rishennya-rnbo-pro-strategiyu-gromadskoyi-bezpeki-ta-zakhistu>.

142. Султанов Ш.З. Региональные конфликты и глобальная безопасность. К., 1990. С. 25.

143. Сурмін Ю.П. Методологія галузі науки «Державне управління» : монографія. К. : НАДУ, 2012. 372 с.

144. Сурмін Ю. Сучасна концепція державного управління : необхідність та методологічні підходи до формування / Державне управління в Україні: реалії та перспективи : зб. наук. пр. / За заг. ред. В. І. Лугового,

В. М. Князева. К. : Вид-во НАДУ, 2005. С. 21 – 29.

145. Сучасні вимірники рівня розвитку структурних та інституціональних характеристик національної та глобальної економік: навч.-метод. посіб. / В.В. Козюк [та ін.]; за ред. В.В. Козюка. 2-ге вид., випр. і доп. Тернопіль: Вектор, 2015. 248 с.

146. США без колебаний будут применять санкции против РФ: заявление. URL.: <https://sprotyv.info/news/ssha-bez-kolebanij-budut-primenyat-sankcii-protiv-rf-zayavlenie>.

147. США закликали союзників зняти обмеження на постачання Україні летальної зброї. URL.: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1950185-ssha-zaklikali-soyuznikiv-znyati-obmezhennya-na-postachannya-ukrayini-letalnoyi-zbroyi>.

148. Таран назвал свои основные достижения на должности министра обороны. URL.: <https://censor.net/ru/n3297537>.

149. Тероборона: Рада почала створювати рух опору на випадок вторгнення. URL.: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-57651178>.

150. Товарообіг України у 2020 році скоротився на 6,4%. URL.: <https://ua.news/ua/tovarooborot-ukrayny-v-2020-godu-sokratylsya-na-6-4/>.

151. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. URL.: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu>.

152. Указ Президента України №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». URL.: https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825?fbclid=IwAR0yINFdPa3CiGUmWs0ZJEnsk5w3G7VhM_uluvh4eTxfSkuTlsQKmq-45YU.

153. Указ Президента України №121/2021 «Про рішення ради національної безпеки і оборони України» від 25 березня 2021 року «Про стратегію воєнної безпеки України». URL.: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>.

154. Украинские женщины пополняют ряды армии ВСУ. URL.: https://myc.news/obshchestvo/ukrainskie_zhenshiny_popolnyayut_ryady_armii_vsu.

155. Україна піднялася на 25 місце у списку найсильніших армій світу. URL.: <https://kontrakty.ua/article/186038>.

156. Україна і США підписали оновлену Хартію стратегічного партнерства. URL.: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3348552-ukraina-i-ssa-pidpisali-onovlenu-hartiu-strategicnogo-partnerstva.html>.

157. Українська економіка і пандемія: досягти дна і відштовхнутися. URL.: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrainska-ekonomika-vlitku-2021-roku-dosiahnuty-dna-i-vidshtovkhnutysia/31327546.html>.

158. Українці відповіли, які найбільші проблеми є у державі. Опитування. URL.: <https://dilo.net.ua/novyny/ukrayintsi-vidpovily-yaki-najbilshi-problemy-ye-u-derzhavi-opytuvannya/>.

159. Украина научилась воевать с Россией в информационной сфере и даже делится своими наработками с коллегами из других стран, – Маляр. URL.: https://censor.net/ru/news/3297192/ukraina_nauchilas_voevat_s_rossieyi_v_informatsionnoyi_sfere_i_daje_delitsya_svoimi_narabotkami_s_kollegami.

160. Украина относится к странам, наиболее пораженным информационными манипуляциями, Facebook. URL.: https://censor.net/ru/news/3270263/ukraina_otnositsya_k_stranam_naibolee_porajennym_informatsionnymi_manipulyatsiyami_facebook.

161. Украина предлагает изменить устав ООН. URL.: <https://skeptik.com.ua/ukraina-predlagaet-izmenit-ustav-oon/>.

162. Україна стала асоційованим членом програми технологічного співробітництва збройних сил країн НАТО, - Олексій Резніков. URL.: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-stala-asotsiiovanyim-chlenom-prohramy-tekhnohichnoho-spivrobitnytstva-zbroinykh-syl-krain-nato-oleksii-reznikov>.

163. Украина уже отвечает стандартам НАТО, курс на интеграцию продолжится – Офис президента. URL.: <https://www.obozrevatel.com/politics-news/ukraina-otvechaet-standartam-nato-kurs-na-integratsiyu-prodolzhitsya-ofis-prezidenta.htm>.

164. Ульянченко Ю.О., Єфанов В.А., Тимоха Д.А., Державна політика

стимулювання розвитку «зеленої» економіки. Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. Х.: Вид-во ХаРІ НАДУ "Магістр", 2019. Вип. 1 (64). С. 93-101. URL.: <http://repo.snau.edu.ua/handle/123456789/6920>.

165. У НАТО обговорили реінтеграцію українських жінок-військових у громадянське життя. URL.: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1951039-u-nato-obgovorili-reintegratsiyu-ukrayinskikh-zhinok-viyskovikh-u-gromadyanske-zhittya>.

166. Уряд схвалив кредитну програму Британії на підтримку ВМС України. URL.: <https://mil.in.ua/uk/news/uryad-shvalyv-kredytnu-programu-brytaniyi-na-pidtrymku-vms-ukrayiny/>.

167. Уряд схвалив цілі кліматичної політики України до 2030 року. URL.: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-shvaliv-cili-klimatichnoyi-politiki-ukrayini-do-2030-roku>.

168. Уряд схвалив Стратегію реформування державного управління України до 2025 року. URL.: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-strategiyu-reformuvannya-derzhavnogo-upravlinnya-ukrayini-do-2025-roku>.

169. Уряд України затвердив план заходів щодо запобігання зловживанню надмірним впливом олігархами. URL.: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/781751.html>.

170. Учасники «Кримської платформи» оприлюднили спільну декларацію. URL.: <https://sprotyv.info/politica/uchasniki-krimskoi-platfomi-opriljudnili-spilnu-deklaraciju>.

171. Участники «Крымской платформы» не исключили новых санкций против РФ. <https://www.interfax.ru/world/786075>.

172. Учения о мире в эпоху Просвещения и Возрождения. URL.: <https://textbooks.studio/uchebnik-mejdunarodnie-otnosheniya/ucheniya-mire-epohu-prosvescheniya.html>.

173. Фахурдінова М. Переваги від НАТО: чим небезпечна для України відмова від курсу на вступ до Альянсу? URL.: <https://lexinform.com.ua/v-ukraini/perevagy-vid-nato-chym-nebezpechna-dlya-ukrayiny-vidmova-vid-kursu-na>

vstup-do-alyansu/.

174. Франчук В. І. Теорія безпеки соціальних систем: підручник. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 216 с.

175. Фукуяма Ф. Сильное государство, К., 2006, С. 8-9.

176. Хто і з ким може воювати через зміни клімату - доповідь розвідки США. URL.: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-59009523?xtor=AL-73-%5Bpartner%5D-%5Bukr%5D-%5Bheadline%5D-%5Bukrainian%5D-%5Bbizdev%5D-%5Bisapi%5D>.

177. Цілі сталого розвитку 2016-2030 pp. URL.: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.

178. Ціна держави – «Україні не потрібно НАТО?»: озброєння на майже \$7 млрд – і це не кінець. URL.: <https://ms-my.facebook.com/cost.ukraine/posts/5022864684461565>.

179. Чепурний В. Тероборона – давня українська традиція. URL.: <http://www.golos.com.ua/article/351286>.

180. Четверта промислова революція: зміна напрямів міжнародних інвестиційних потоків: моногр. / за наук. ред. д.е.н., проф. А.І. Крисоватого та д.е.н., проф. О.М. Сохацької. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2018. 478 с.

181. Чи добре українці знають українську мову та як ставляться до іспиту з мови для чиновників. URL.: https://education.24tv.ua/dobre-ukrayintsi-znayut-ukrayinsku-movu-yak-stavlyatsya-ukrayina-novini_n1789196.

182. Шакин Д.Н., Бунев Е.Г., Доценко С.М. и др. Информационная безопасность. К.: Оружие и технологии, 2009. 256 с.

183. Шоста річниця початку АТО: цифри і факти. URL.: <https://www.slovoidilo.ua/2020/04/14/infografika/bezpeka/shosta-richnytsya-pochatku-ato-cyfr-y-fakty>.

184. Штеба Р.Ю. Напрями удосконалення державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в умовах європейської інтеграції України. Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2018. Вип. 2 (9). С. 538-544. (Серія «Державне

управління»).

185. Штеба Р.Ю. Теоретичні засади державної політики у сфері забезпечення національної безпеки. Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2019. Вип. 1 (10). С. 415-422. (Серія «Державне управління»).

186. Штеба Р.Ю. Оцінка результативності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах. Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2020. Вип. 2 (13). С. 640-651.

187. Штеба Р.Ю. Проблеми та суперечності державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України. Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2021. Вип. 1 (14). С. 388-395. (Серія «Державне управління»).

188. Штеба Р.Ю. Концептуальні засади державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в зарубіжних країнах. Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2021. Вип. 2 (15). С. 61-69.

189. Штеба Р.Ю. Сучасні тенденції міжнародного співробітництва у сфері забезпечення національної безпеки України // Лідери ХХІ століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції 28-29 жовтня 2021 р. / За заг. ред. Романовського О.Г., Х.: НТУ «ХПІ», 2021. С. 99-101.

190. Штеба Р.Ю. Сучасні освітні інформаційно-комунікаційні технології в контексті забезпечення національної безпеки України // Тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення у організаційно-методологічному забезпеченні підготовки фахівців : збірник наукових праць за матеріалами наукової інтернет-конференції з проблем вищої освіти і науки (18 листопада 2021 р.). Харків, ХНАДУ, 2021. С. 181-182.

191. Штеба Р.Ю. Особливості формування та забезпечення

національної безпеки як основи зміцнення економіки України в умовах глобалізації // Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. молодих учених та студентів (м. Умань, 18 листоп. 2021 р.) / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Навч.-наук. ін-т економіки та бізнес-освіти [та ін.] ; [голов. ред. Слатвінський М. А. ; редкол.: Корнієнко Т. О., Чвертко Л. А., Бержанір І. А. [та ін.]. Умань: ВПЦ «Візаві», 2021. С 419-421.

192. Штеба Р.Ю. Територіальна оборона як важлива складова забезпечення національної безпеки України на регіональному та місцевому рівнях // Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи: збірник матеріалів 12-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції 7 грудня 2021 р. / за наук. ред. проф. Ю.М. Бардачова, І.П. Лопушинського, Р.М. Плюща. Херсон: ХНТУ, 2021. С. 209-211.

193. Штеба Р.Ю. Необхідність вдосконалення державного моніторингу стану національної безпеки // Публічне управління: освіта, наука, практика : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 18 березня 2022 р. / за заг. ред. В. П. Садкового. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2022. С. 53-55.

194. Шульц В.Л., Цыганов В.В. Модернизация системы национальной безопасности. К.: Наука, 2010. 212 с.

195. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Пер. с нем. В.С. Автономова и др. К.: Прогресс, 1982. 455 с.

196. Щодо економічного становища в умовах воєнного стану та напрямів його покращення. URL: <https://economics.org.ua/index.php/blog/377-economika-vv>.

197. Apter D.E. Political Systems and Developmental Change // Comparative Politics: A Reader. Ed. by H. Eckstein and D.E.Apter. Glencoe, IL: Free Press, 1963. P. 157.

198. Booth Ken. Theory of World Security. Cambridge University Press. Josselin Daphne, Wallace William (ed.). 2001. Non-State Actors in World Politics. New York: Palgrave. Katzenstein Peter J. (ed.). 1996.

199. Buzan B. People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era. Hertfordshire: Harvester Wheatsheat, 1991. 393 p.

200. Burrows M.J. Global Risks 2035: The Search for a New Normal / Foreword by Brent Scowcroft // Atlantic Council Strategy Papers. URL.: https://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Global_Risks_2035_web_0922.pdf.

201. COVID-19: минулої доби в Україні зафіксували 24,7 тис. нових випадків коронавірусу: URL.: <https://uacrisis.org/uk/covid-10-11-21>.

202. Dosi G., Lierena P., Labini M.S. Evaluating and Comparing the innovation performance of the United States and the European Union // Expert report prepared for the Trend Chart Policy Workshop 2005. 2005. June 29. P. 36.

203. Eisenstadt S.N. Introduction: Historical Traditions, Modernization and Development // Patterns of Modernity. Vol. I: The West. Ed. By S.N.Eisenstadt. London, 1987. P. 1-11.

204. EUROPE 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52010DC2020>.

205. Foreign Affairs: Україна победит в войне на истощение, если сохранит способность продолжать бой. URL: <https://zn.ua/UKRAINE/foreign-affairs-ukraine-pobedit-v-vojne-na-istoshchenie-esli-sokhranit-sposobnost-prodolzhat-boj.html>.

206. Gattermann C.H. Die neue alte Welt. Aufsätze zur Sicherheitspolitik der Bundesrepublik Deutschland (= Universitätsdrucke Göttingen). Universitätsverlag Göttingen, Göttingen 2012; Sicherheitspolitik V.J. Eine Einführung. Wochenschau-Verlag, Schwalbach/Taunus 2009.

207. Global Trends. Paradox of Progress, January 2017. A publication of the National Intelligence Council. URL: www.dni.gov/nic/globaltrends.

208. Hausmann R., Rodrick D. Economic development as self-discovery // Journal of Development Economics. 2003. No. 72(2). P. 603–633.

209. Homeland Security Act of 2002. URL: <https://www.dhs.gov/homeland-security-act-2002>.

210. Human Development Report / United Nations Development Programme. N.Y.: Oxford University Press, 1994. 240 p.

211. Kachala T., Darmograi V., Bakhov I., Parhomenko N, Hornyk V. Strategic Management of Ukraine's Regional Economy Modernization. Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems – JARDCS, Volume 12, 04 – Special Issue. 2020. P. 725-732. (Indexing “Scopus”). URL: <https://www.jardcs.org/abstract.php?id=3427>.

212. Korolchuk O., Perestyuk I., Zaporozhets T., Vasiuk N., Kulhinskyi Y. Organization of crisis management in public administration. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/33762/1/ORGANIZATION%20OF%20CRISIS%20MANAGEMENT%20IN.pdf>.

213. Krugman P. R., Obstfeld M. International economics: Trade and policy. (7th ed.). Boston: Pearson Addison Wesley, 2006.

214. Levy M. Modernization and the Structure of Societies. Princeton. NJ: Princeton University Press, 1966. P. 11.

215. Lin J.Y. New Structural Economics // Policy Research Working Paper. 2010. T. 5197.

216. Morgenthau H.J. Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace. N.Y., 1948. 440 p.

217. National Security Strategy of the United States of America. February, 2015. URL.: <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2015/02/2015.pdf>.

218. National Security Strategy of the United States of America. – December 2017. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.

219. New Growth Strategy: The Formulation of "Japan Revitalisation Strategy-Japan is Back". Prime Minister of Japan and his cabinet. June 21, 2013. URL. : http://japan.kantei.go.jp/96_abe/documents/2013/1200485_7321.html.

220. O'Connell J. The Concept of Modernization // Comparative

Modernization: A Reader. Ed. by C.E.Black. New York, London, 1976. P. 13-24.

221. Popper K. The Open Society and Its Enemies. Vol. 1–2. 1945.

222. Russell W.G. Thoughts on “Hybrid” Conflict // Small Wars. URL.: <https://smallwarsjournal.com/>

223. Shteba R. Features of the system of formation and implementation of state policy in the sphere of national security of Ukraine. East Journal of Security Studies. Vol 3 (2018). C. 315-325. URL.: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/13752/1/SHTEBAR_%20EAST_2018.pdf.

224. Stowell J. What is Hybrid Warfare? Aug 1, 2018. URL.: <https://globalsecurityreview.com/hybrid-and-non-linear-warfare-systematically-erases-the-divide-between-war-peace/>

225. Tachau F. The Developing Nations: What Path to Modernization? New York: Dodd, Mead, 1972. P.9; Cit. in: Luke T.W. Social Theory and Modernity... P. 233-234.

226. Therborn G. European Modernity and Beyond: The Trajectory of European Societies, 1945-2000. London; New Delhi: Sage Publications, 1995. P. 4-5.

227. Ullman R.H. Redefining Security // International Security. 1983. Vol. 8, №1. P. 129-153.

228. Waever O. Societal security: the concept // Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe. London: Pinter Publishers, 1993. P. 20-25.

229. Waever O. Securitization and Desecuritization // In book: On Security / ed. by R.D. Lipschutz. N.Y.: Columbia University Press, 1995. P. 46-87.

230. Wolfers A. National Security as an Ambiguous Symbol // Political Science Quarterly 67. No. 4. 1952. P. 481–502. URL.: <http://www.jstor.org/stable/2145138>.

ДОДАТКИ

У К Р А Ї Н А РІВНЕНСЬКА ОБЛАСНА РАДА

Майдан Просвіти, 1, м.Рівне, 33013, тел. (036-2) 695-202, факс (036-2) 62-00-64. E-mail: oblrada@ror.gov.ua

26.11.2021 № 01/12-674/р

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача навчально-науково-виробничого центру Національного університету цивільного захисту України Штеби Романа Юрійовича на тему: «Державна політика у сфері забезпечення національної безпеки України» на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.05 – державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку.

Рівненською обласною радою розглянуто та схвалено до використання в межах реалізації «Програми економічного і соціального розвитку Рівненської області на 2021 рік», а також в межах Плану заходів з реалізації у 2021-2023 рр. Стратегії розвитку Рівненської області на період до 2027 р., пропозиції Штеби Р.Ю. щодо напрямів удосконалення державної політики у сфері забезпечення національної безпеки на регіональному рівні шляхом: створення умов для стабільного функціонування економіки та соціальної сфери регіону; забезпечення сталого розвитку територіальних громад; підвищення конкурентоспроможності господарського комплексу регіону на зовнішньому та внутрішньому ринках; розвиток транскордонного співробітництва; збереження та підтримка культури, народних традицій і надбань, пам'яток культурної спадщини; реалізація державної політики у сфері охорони довкілля; підвищення рівня захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру; забезпечення життєдіяльності регіону в умовах карантинних обмежень, пов'язаних із епідемією коронавірусної хвороби.

Довідка видана для подання до спеціалізованої вченої ради за місцем захисту дисертаційної роботи.

Перший заступник голови
обласної ради

Сергій СВИСТАЛЮК

УКРАЇНА

РІВНЕНСЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

вул.Соборна, 195, м. Рівне, 33001, тел. (036-2) 63-60-91, факс (036-2) 63-60-91
E-mail: rivnenskarda@rv.gov.ua, www.old.rv.gov.ua/sitenew/rivnensk, Код в ЄДРПОУ 04057735

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача навчально-науково-виробничого центру Національного університету цивільного захисту України Штеби Романа Юрійовича на тему: «Державна політика у сфері забезпечення національної безпеки України» на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.05 – державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку

Рівненською районною державною адміністрацією Рівненської області розглянуто та схвалено до використання в межах виконання «Програми економічного та соціального розвитку Рівненського району на 2021 рік» наукові результати дисертаційного дослідження Штеби Р.Ю. щодо напрямів забезпечення національної безпеки країни на місцевому рівні через: економічний розвиток та підвищення конкурентоспроможності господарського комплексу району; соціальний розвиток та забезпечення реалізації в районі державної політики в соціальній та гуманітарній сферах; підвищення ефективності діяльності місцевих органів виконавчої влади у питаннях зміцнення обороноздатності держави (створення сприятливих умов для розвитку транскордонного співробітництва; забезпечення готовності збройних сил України, інших військових формувань України до виконання покладених на них завдань) та забезпечення ефективної реалізації засад загальнодержавної антикорупційної політики в районі; забезпечення безпеки життєдіяльності людини та охорону довкілля (охорона навколишнього природного середовища, техногенна безпека, протидія злочинності).

Довідка видана для подання до спеціалізованої вченої ради за місцем захисту дисертаційної роботи.

Голова адміністрації

Олександр КОВАЛЬ

М2 Рівненська районна державна адміністрація
Невих-5404/06/01-57/21 від 24.11.2021

9:14 35

005404

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з навчальної та методичної роботи Національного університету цивільного захисту України

Юрій Ключка
"20" 12. 2021 р.
АКТ №17

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача навчально-науково-виробничого центру Національного університету цивільного захисту України Штеби Романа Юрійовича на тему: «Державна політика у сфері забезпечення національної безпеки України» на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.05 – державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку.

Комісія у складі:

Голова – проректор-начальник навчально-науково-виробничого центру, доктор наук з державного управління, професор Домбровська С.М.

Члени комісії – завідувач кафедри публічного адміністрування у сфері цивільного захисту, д.держ.упр., проф. Майстро С.В.; професор кафедри публічного адміністрування у сфері цивільного захисту, д.держ.упр., проф. Крюков О.І.; провідний науковий співробітник наукового відділу з проблем управління державною безпекою, д.держ.упр., проф. Грень Л.М.

цим актом засвідчують, що результати дисертаційного дослідження Штеби Р. Ю. на тему: «Державна політика у сфері забезпечення національної безпеки України» (поглиблення понятійно-категоріального апарату, обґрунтування механізмів формування і реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки та визначення напрямів їх удосконалення) використовуються при викладанні навчальних дисциплін «Державна політика: аналіз та механізми впровадження» та «Концептуальні засади взаємодії політики й управління» за програмою підготовки магістрів зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» у Національному університеті цивільного захисту України.

Голова комісії
д.держ.упр., професор

Члени комісії
д.держ.упр., професор
д.держ.упр., професор
д.держ.упр., професор

Світлана Домбровська

Сергій Майстро
Олексій Крюков
Лариса Грень

